

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

**M. ATİK'İN HAYATI VE KIRAÂT İLMİNDEKİ
YERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba SADE

**Sivas
Ekim 2024**

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

**M. KEMAL ATİK'İN HAYATI VE KIRAÂT İLMİNDEKİ
YERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba SADE

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ömer ASLAN

Sivas
Ekim 2024

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

.../10/2024

Tuğba SADE

ÖN SÖZ

Kıraât ilmi, İslâm dünyasında kı'ı doğru bir şekilde okuma ve telaffuz etme sanatı olarak kabul edilen önemli bir ilim dalıdır. Bu ilim dalının öncülerinden biri olarak kabul edilen M. Kemal Atik'in hayatı ve alandaki katkıları, mezkûr çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmamın tüm aşamalarında yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Kemal Atik'e görüş ve önerileriyle bana yol gösteren değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ömer ASLAN hocama, lisans ve yüksek lisans eğitimimde emeği geçen tüm hocalarıma minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

Bu süreçte ihmal ettiğim sevgili oğullarım Mehmet Akif ve Huzeyfe'ye, bana dualarıyla güç veren ve başaracağıma inanan ailem, arkadaşlarım ve öğrencilerime teşekkür ediyorum.

Tuğba SADE

Sivas 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi	3
1.5. Araştırma Kaynakları	3
1.6. Kur'ân ve Kıraât	4
1.7. Kur'ân ve Kıraât Arasındaki Münasebet	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	13
1. MEHMET KEMAL ATİK'İN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ	13
1.1. Mehmet Kemal Atik'in Hayatı	13
1.2. Mehmet Kemal Atik'in İlmî Kişiliği	16
1.3. Mehmet Kemal Atik'in Eğitimi ve Hocaları	17
1.3.1. Hâfız Mümin Akan	17
1.3.2. Son Devir Kıraât Âlimi Mehmet Rüştü Aşıkutlu	18
1.3.3. Reîsülkurrâ Abdurrahman Gürses	21
1.4. Mehmet Kemal Atik'in Üstlendiği Görevler	22
1.5. Mehmet Kemal Atik'in Bazı Talebeleri	23
1.6. Arkadaşları ve Talebelerinin Gözüyle Mehmet Kemal Atik	23
İKİNCİ BÖLÜM	33
2. MEHMET KEMAL ATİK'İN İSLÂMİ İLİMLERDEKİ YERİ	33
2.1. Kitapları	33
2.1.1. Câmiu'l-Beyân fi'l-Kıraâti's-Seb'a'l-Meşhûre	33
2.1.2. Karşılaştırmalı Kur'ân Tarihi	36
2.2. Makaleleri	39

2.2.1. Tefsir ve Kıraât İlmine Dair Yazma Eserler Bibliyografyası	39
2.2.2. Endülüs ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri	40
2.2.3. Ubey b. Kâ'b ve Kur'ân İlmindeki Yeri	41
2.2.4. Âyet ve Sûrelerin Tevkifiliği Meselesi	42
2.2.5. Abdullah b. Mes'ûd ve Mushafının Kur'ân Tarihindeki Yeri	42
2.2.6. Gazâlî'nin Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Metodu	43
2.2.7. Kur'ân'ın Çağrısını Okuma, Okutma, Akıl ve Kitaptan Yanadır.....	44
2.3. Çevirileri.....	45
2.3.1. Kur'ân Metninin Oluşumu ve Tertibi	45
2.3.2. Kur'ân Tarihi	45
2.4. Mehmet Kemal Atik'in İslâmi İlimler Alanındaki Diğer Çalışmaları	47
2.4.1. Kitapları	47
2.4.1.1. Kur'ân ve Çevre	47
2.4.1.2. İslâm ve Evrensellik.....	49
2.4.1.3. Kur'ân Işığında Allah İnsan İlişkisi	51
2.4.1.4. İslâm Dünyasının Açmazları.....	53
2.4.1.5. Kur'ân'a Göre Allah İnancı ve Ateizm'in Tenkidi.....	56
2.4.1.6. Bir Çerkes Köyü Methiye ve Ademey Hâfız Efendi	57
2.4.1.7. Aşkın Âşık'ı Bir Şair Seyrânî	60
2.4.1.8. Yesevî Yolu.....	63
2.4.1.9. Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi	64
2.4.1.10. Evliyalar Ansiklopedisi	66
2.4.1.11. Sahâbîler Ansiklopedisi	68
2.4.1.12. İslâmi Kavramlar.....	70
2.4.2. Makaleleri	73
2.4.2.1. Molla Hüsrev'in Tefsir Anlayışı ve Metodu.....	73
2.4.2.2. Kur'ân'da Lût Kavmi ve Düşündürdükleri	73
2.4.2.3. Te'vîlâtü'l-Kur'ân Çerçevesinde Mâtürîdî'nin Müteşâbih Âyetleri Anlayışı.....	74
2.4.2.4. Necmeddîn Dâye'de Bilginin Kaynağı Meselesi.....	75
2.4.2.5. Kur'ân'a Göre Tanrı Tasavvuru.....	75

2.4.2.6. Radikal Söylemlerde Kullanılan Dini Kavramlara Kur'ân Açısından Yaklaşım.....	76
2.4.2.7. Âşık Mahzûnî Düşüncesinde Tanrı ve İnsan Sevgisi	77
2.4.3. Çevirileri.....	78
2.4.3.1. Kur'ân'ın Mahlûk Olmadığı Dogması.....	78
2.4.3.2. Tevrat, İncil ve Kur'ân'da İmanın Birliği ve Dinlerin Birlikteliği.....	79
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	85
ÖZ GEÇMİŞ.....	89

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
- bk.** : Bakınız
- CÜ** : Cumhuriyet Üniversitesi
- çev.** : Çeviren
- DİA** : Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- DİB** : Diyanet İşleri Başkanlığı
- ERÜ** : Erciyes Üniversitesi
- H.** : Hicri
- H.z.** : Hazreti
- KSU** : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
- MEB** : Milli Eğitim Bakanlığı
- ÖSYM** : Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
- Sav** : Sallallâhü aleyhi ve sellem
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- YÖK** : Yüksek Öğretim Kurumu

ÖZET

Bu tez, Prof. Dr. Mehmet Kemal Atik'in hayatı ve kıraât ilmindeki yeri adlı konuyu ele almaktadır. Atik, ilahiyatçı ve öğretim üyeliği vasfıyla kıraât ve tefsir ilmi alanında yaptığı akademik çalışmalarıyla tanınmaktadır.

Bu çalışmada, Atik'in hayatını detaylı bir şekilde inceleyerek onun kıraât ve tefsir ilmindeki katkılarına yer verilmektedir. Atik'in çocukluk ve gençlik yıllarından başlayarak, İslâmi ilimler eğitimi, ders aldığı hocaları ve öğrencilik yılları anlatılmaktadır. Ayrıca, Atik'in çalışmalarının nasıl şekillendiği ve bu alanda hangi eserleri yazdığı da çalışmanın odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Çalışmada Atik'in özellikle kıraât ilminin tanımı ve önemi üzerine düşünceleri, kıraât ilminin tarihçesine ve gelişimine katkıları, kıraât ilmi alanında öğrencilere verdiği dersleri ve eğitim yöntemi, kıraât ve tefsir ilmiyle ilgili yazdığı eserler bu tezde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıraât, İslâmi İlimler, Mehmet Kemal Atik

ABSTRACT

This study examines the life of Mehmet Kemal Atik and his place in the science of Qiraat. Atik is known for his academic studies in the field of Reading and Tafsir Science.

This study examines Atik's life in detail; It reveals his contributions to the science of Qur'an and Tafsir. Starting from Atik's childhood and youth, it tells about his education in the science of the Quran, his teachers and his student years. In addition, how Atik's work was shaped and which works he wrote in this field is one of the focal points of the thesis.

In this context, Atik's thoughts on the definition and importance of the science of Qiraat, his contributions to the history and development of the science of Qiraat, the lessons and training methods he gave to students in the science of Qiraat, and the works he wrote about the science of Qiraat and Tafsir are evaluated in this thesis.

Key Words: Recitation, Science, Islam, Mehmet Kemal Atik

GİRİŞ

İslâmi ilimlerin zengin dokusu, çeşitli alanlarda katkıda bulunmuş birçok ilim adamının yazdığı eserler sayesinde gelişmiştir. Bu yazarlar arasında, Kur'ân tarihi, kıraât ve tefsir alanında yazdıkları eserlerle öne çıkmış âlimler vardır. Günümüzde pek çok akademisyen/araştırmacı bu alanda ilim dünyasına eserlerini sunmak üzere çalışmalar yürütmektedir. Bu tezde, yazdığı doktora tezi, makale ve kitaplarıyla tanınan Mehmet Kemal Atik'in çalışmaları bir disiplin içinde değerlendirilmektedir. Ayrıca bu çalışma, Mehmet Kemal Atik'in hayatını, onun ilmi yolculuğunu, kıraât ve tefsir ilmine katkılarını da incelemeyi amaçlamaktadır.

Mehmet Kemal Atik'in İslâmi ilimler, özelinde kıraât alanındaki yolculuğu, yalnızca ilmi bir arayış hikâyesi değil, aynı zamanda döneminin kültürel, dini ve milli akımlarıyla da iç içe geçen bir anlatıdır. Bu çalışmada, Atik'in ilmi yaşantısının izi sürülerek, yetiştirilme tarzının ve erken yaşta almaya başladığı eğitiminin akademik hayatını nasıl etkilediği incelenmekte ve akademik disiplin çerçevesinde değerlendirilmektedir. Araştırmamızda Mehmet Kemal Atik'in hayatının ele alınacak olması sebebiyle çalışmamız aynı zamanda bir biyografi niteliği taşımaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmamız esas itibariyle Mehmet Kemal Atik'in hayatı ve eserlerini aydınlatmaya çalışarak onun kıraât ilmindeki yerini detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Atik'in yaşamı, yetiştirilme tarzı, eğitimi, akademik ve manevi yolculuğunu şekillendiren önemli etkiler kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, metodolojisi, meselelere yaklaşımı ve alana getirdiği teolojik ve dilsel yorumlar değerlendirilmiştir. Atik'in kıraât ilmine katkılarını anlamak için çağdaşları ve seleflerinin yaklaşımları da göz önünde bulundurulmuştur.

Bu çalışma, kıraât ilminde etkili fakat az tanınan bir akademisyenin hayatını ve eserlerini gün ışığına çıkararak, İslâmi ilimlere katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırmada elde edilen bulguların İslâmi ilimlerle ve kıraât ilmiyle ilgilenen öğrenciler ve akademisyenler için müracaat edilecek bir materyal olarak hizmet etmesi mümkündür.

1.2. Araştırmanın Amacı

İslâm âlimlerinin İslâm düşüncesinin zengin dokusuna katkılarını anlama çabası sadece akademik bir çaba değil, aynı zamanda İslâmi entelektüel mirasın derinliğine ve çeşitliliğine doğru bir yolculuktur. Bu araştırma, kıraât ilminde önemli çalışmaları olan Mehmet Kemal Atik'i incelemektedir. Atik'in ilmi hayatını anlamayı ve onun hayatı, öğretileri ve bilimsel katkıları hakkında kapsamlı bir inceleme yaparak bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, ayrıntılı bir biyografik çalışma ile eserlerinin ve metodolojisinin analizini sunan bu araştırma, Atik'in ilmi yolculuğuna ve müktesebatına ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Müellifin yaşadığı ve çalıştığı sosyal, kültürel ve akademik ortamı anlamak, katkılarını bağlamsallaştırma açısından önem arz etmektedir. Çalışma, Atik'in yaşamı boyunca İslâm ilim geleneğinin kapsamlı bir resmini oluşturmak için tarihi kayıtları, çağdaş bilimsel çalışmaları ve arşiv materyallerini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, araştırmacının eserlerini yakından inceleyerek onun ilmi çalışmalarındaki nüanslar, Kur'an tilâvetine yaklaşımı ve teolojik bakışı ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

İslâmi ilimler alanında yaptıkları çalışmalarla akademisyenler, geçmiş ile bugünün bağlantısını sağlamışlardır. Mehmet Kemal Atik de bu zincirin halkalarından biridir. Onun kıraât ilmi ve Kur'an tarihi üzerine yaptığı çalışmalar, literatüre önemli katkılar sağlamıştır.

Atik'in metodolojisini ve yorumlarını çağdaşları ve selefiyle karşılaştırmak, onun alana yapmış olduğu katkı hakkında fikir vermektedir. Bu çalışmada birincil kaynakların yanı sıra, Mehmet Kemal Atik'le yapılan şahsi görüşmeler, kıraât ilmi üzerine yazılmış çeşitli akademik makaleler ve biyografiler gibi muhtelif ikincil kaynaklardan da kapsamlı bir şekilde yararlanılmıştır. Böylece Atik'in İslâmi ilimler açısından yeri saptanmış olacaktır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın analitik çerçevesi, özellikle dini çalışmalar ve dilbilim alanlarındaki eleştirel teoriye dayanmaktadır. Bu çerçeve, bulguları incelemek ve yorumlamak için kullanılacak ve Atik'in daha geniş bir şekilde sosyokültürel ve dini bağlamdaki katkılarının eleştirel bir şekilde incelenmesine olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda Atik'in çağdaş İslâmi ilimler ve uygulamalar alanındaki çalışmalarının sonuçlarının anlaşılmasına da yardımcı olması beklenir. Bu yöntemle, metinsel analizin doğruluğunu ve derinliğini artıracak ve eserleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler sunacaktır.

Mehmet Kemal Atik'in hayatı ve ilim dünyasına katkılarının araştırılmasında hem titiz hem de kapsamlı bir metodolojik yaklaşım esastır. Çalışmada uygulanacak tarihsel analiz ve karşılaştırmalı okumayı birleştiren bu yöntem, Atik'in eserlerinin kendi dönemi bağlamında ve kıraât alanındaki diğer önemli ilim adamlarının katkılarıyla karşılaştırılmasıyla kapsamlı bir şekilde incelenip geniş bir perspektiften bakmayı kolaylaştıracaktır. Bu yöntem yalnızca araştırmaya derinlik kazandırmakla kalmayacak aynı zamanda Atik'in kıraât ilmi üzerindeki etkisinin dengeli ve çok yönlü bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

Araştırma süreci boyunca özellikle birincil kaynakların kullanımında ve görüşmelerin yürütülmesinde etik hususların titizlikle korunmasına bilhassa dikkat edilmiştir. Mehmet Kemal Atik ve diğer akademisyenlerin fikri mülkiyet haklarına saygı, görüşmelerde gizlilik ve araştırma bulgularının sunumunda doğruluk gözetilmiştir. Mehmet Kemal Atik'in kıraât ilmine katkılarını konu alan bu araştırmanın metodolojisi kapsamlı, disiplinler arası bir yöntemdir.

Tarihsel analiz, karşılaştırmalı okuma ve ikincil kaynakların ayrıntılı incelemesi yöntemleri izlenmiştir.

1.5. Araştırma Kaynakları

Mehmet Kemal Atik'in hayatı ve kıraât ilmine katkıları hakkında kapsamlı bir çalışma yaparken metodolojinin kendisi kadar kaynakların seçimi de önem arz etmektedir. Bu bölümde, araştırmanın temelini oluşturan çeşitli kaynaklar

özetlenmekte, bu kaynakların önemini ve Atik'in ilmi mirasının ayrıntılı ve doğru bir tasvirini oluşturmada oynadıkları rolleri açıklanmaktadır.

Araştırmada, en önemli yeri doğrudan Mehmet Kemal Atik'in kaleme aldığı eserlerin yer aldığı birincil kaynaklar oluşturmaktadır. Onun Kur'ân, tefsir, kıraât ve İslâmi ilimler hakkındaki yazıları, konferansları ve yorumları; onun düşünce dünyası, takip ettiği usulü ve bilimsel katkıları hakkında doğrudan fikir edinmek adına bilhassa önemlidir.

Mehmet Kemal Atik'in kıraât ilmî ve İslâmi çalışmalar alanındaki katkılarına yönelik bu araştırma, onun yazılı eserlerini, konferanslarını ve çevirilerini temel alarak yapılmıştır. Bu çalışmada Atik'in eserleri, onun düşüncelerini, metodolojisini ve bilimsel katkılarını doğrudan yansıttığı için önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmada, araştırmanın ana kaynakları olarak kullanılan Atik'in seçilmiş eserleri ve çevirileri bulunmaktadır.

1.6. Kur'ân ve Kıraât

Klasik ve modern birçok âlim tarafından muhtelif kıraât tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan bir tanesi:

“Kıraât (قراءة) kelimesi, kökü ka-ra-e (قرأ) fiiline dayanan okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek, toplamak gibi anlamları bulunan bir isimdir.”¹

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e indirilmeyen kitap ve sayfalara Kur'ân'ın tercümesine veya Kur'ân'ın manalarının Arapça olarak başka kelimelerle ifade edilmiş haline, Hz. Osman'ın yazdırdığı Mushafların hattına uymayan kıraâtlara ve kudsi hadislere Kur'ân'ın hikmetlerini anlatan ve açıklayan teviller olarak bakılabilir. Mehmet Kemal Atik'in tercüme ettiği Toby Lester'in “*Kur'ân Nedir?*” makalesinde yazar bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

---

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Muhammed Karru, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1990), “kıraât”, 1/128.

“Kur’ân, toplum için bir hüküm ve onu var eden bir belgedir. Gerçekte her zaman açıkça görülme de ideal olarak İslâm tarihinde Kur’ân’ın insan hayatına ilişkin emirlerini takip etme ve uygulama çabaları vardır. Eğer Kur’ân tarihi bir belge olsaydı 14 asır süren İslâm savaşının hiçbir anlamı olmazdı. Geleneksel Müslüman düşüncesinde Kur’ân’a baktığımızda onun Allah’ın sözü olduğunu anlarız. Fundamentalist Hıristiyan düşüncesinde hâkim olan ve günümüzde birçok ülkede hala geçerli olan İncil’in yanılmazlığına ve sözel ilhamına olan inanca çok benzeyen, benzersiz ve etkileyici bir mesaj, dil ve üslup içermektedir...”²

Kur’ân-ı Kerîm’in nüzul sebebi ise Müslümanları hem inanç ve düşüncelerinde hem de ahlaki münasebetlerinde olgunlaştırmak ve kemale erdirmektir. Ana hedefi insandır ve insanı her yönüyle yüceltmektir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur’ân’ın bu hedefini gerçekleştirmek için risâleti boyunca durmadan çalışmış, Allah’ın kelamını Cebrail’den duyup öğrendiği şekliyle okumuş, anlaşılması için âyetlerini tefsir etmiştir. Ancak Hz. Peygamber, Kur’ân’ı Cebrail’den öğrendiği şekilde ashabına öğretmenin çok zor olacağını ve hatta mümkün olmayacağını çok geçmeden anlamıştır. Çünkü Arap Dili birbirinden farklı ağızları ihtiva etmektedir. Bu ağızlar arasında Kureyş ağzının ayrı bir özelliği bulunmaktadır. Hatta ayrı bir üstünlüğü de görülmektedir. Bu özellik ise Kur’ân-ı Kerîm’in de Kureyş ağzıyla inmiş olmasıdır. Ayrıca, Kureyş ağzı Araplar arasında dil yönünden en önde gelen ağız olarak kabul edilmektedir.³

Kureyşli olmayan şairler bile çoğu kez bu kabilenin ağzını şiirlerinde kullanmaya gayret etmişlerdir. Ancak, Araplar arasında çeşitli kabilelerin bulunması, dillerindeki kelimelerin kök anlamında ve telaffuzunda birtakım farklılıkların olması, Arap dilinde çeşitli ağızların yayılmasına sebep olmuştur. Arap kabileleri, hiçbir zaman ortak ağızda birleşmedikleri gibi kelime yapısı da tek bir esasa göre inşa edilmemiştir.⁴

Arap dilinde ağızların çeşitli olması sebebiyle, kelimeler aynı kültüre ve ırka mensup olan Araplar arasında farklı anlamlara ve değişik çağrışımlara neden olmaktadır. Örneğin, bir kabilede, "haber verdi" anlamına gelen "enbee " kelimesi kullanılırken, diğer bir kabilede aynı anlama gelen "ahbera" lafzı kullanılmaktadır.

² Toby Lester, “Kur’ân Nedir?”, çev. Mehmet Kemal Atik, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (Haziran 2003), 152.

³ Es-Seyyid Ahmed Ebu’l Fazl, “*Mekke fî asrı ma kable’l İslâm*”, (Riyad: Dâru’l-Melik Abdülazîz, 1978), 171-178.

⁴ İbn Cerîr et-Tâberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, (Bulak: el-Kubrâ’l Âmiriye, 1908), 23.

“Melik” kelimesini bir kabile "hizmetçisi, bineği ve karısı olan" kişiye izafe ederken, bir başka kabile aynı kelimeyi "sultan, hüküm, siyaset" anlamında kullanmaktadır.

Temim ve Esed kabileleri, vakıf halinde muhataba kafına “şin” harfini ekleyerek “raeytükiş” olarak, bir başka kabile ise “şîn” harfi yerine “sin” koyarak “raeytükiş” şeklinde telaffuz etmektedir. Temim, Kays ve Esed kabileleri “hemze”yi bazen “ayn” olarak okumakta, “es’adi” yerine “es’edi” şeklinde söylemektedir. Benî Tay kabilesi ise aynı "da’ni" diyecekleri yerde “de’ni” şeklinde konuşmaktadır. Benî Sakîf kabilesi ise, Huzeyl kabilesinin yaptığı gibi “hatta” yerine “atta” şeklinde kullanmaktadır. Bazı kabileler, sonu elif ile biten kelimelerde imâle yapmaktadır. Hicazlılar ise aynı kelimeyi fetha ile okumaktadır. Huzeyl, Kays, Ezd ve Yesrib’deki ensar, “a’ta” ibâesini “enta” şeklinde “ayn” harfini “nun”a tebdil ederek okumaktadır. “helümme” kelimesini bazı kabileler “gel” anlamında söylerken, bazıları da aynı anlama gelen “akbil” kelimesini kullanmaktadır.⁵

Kabileler arasında ses tonlarında ve eda şekillerinde de birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Kimisi harfleri idgamlı telaffuz ederken, kimi izhar, kimiye ihfâ ile okumaktadır. Bazı kabileler harfleri kalın okurken bazıları ise ince, med ya da kasr ile okumaktadır⁶. Bütün bu farklılıklar, insanlara zor gelmekte ve hatta bundan da kurtulmak istemektedirler. Bu durumu çok iyi bilen Hz. Peygamber, Kur’ân’ın bazı kabilelerin ağızları ile de okunmasını istemekte ve bu arzusunun gerçekleşmesi için de Allah’a niyaz etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, Medine yakınında “Ahcaru’l-Mira” denilen yerde Cebrail’e mülâki olduğunda bu arzusunun şu şekilde dile getirmektedir:⁷

⁵ Mehmet Kemal Atik, *Karşılaştırmalı Kur’ân Tarihi* (İstanbul: MS Yayınları, 2015), 18-19.

⁶ Mustafa Sâdık er-Rafî, *İ’câzü’l-Kur’ân*, (Beyrut: Dâru’l Kitâbi’l Arabî, 1973), 62-66.

⁷ Ahmed Ebu’l Fazl, *Mekke fî asrı ma kable’l İslâm*, 171-178.

“Ey Cibril, ben ümmi bir topluma gönderildim. Onların bazıları kadın ve yaşlılardır. Bir kısmı köle ve cariyedir. Bir kısmı ömründe hiç okuyup yazmamış insanlardır. Kur’ân’ı okuma konusunda Rabbinden kolaylaştırmasını istiyorum. Bunun üzerine Cebrail Hz. Muhammed’e: Ya Muhammed, Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir. Bundan hangisi kolayınıza giderse onu okuyunuz.”⁸

Cevabını vermek suretiyle istenilen kolaylığa Allah tarafından müsaade edildiğini Hz. Peygamber'e haber vermiştir. Bu durum, Kur’ân’ın Araplar arasında süratle yayılmasına imkân vermekte gerek şahsi gerekse sosyal birçok alanda meydana getirdiği inkılâbı dil alanında da gerçekleştirerek birleştirici ve bütünleştirici bir özellik arz etmektedir. Kur’ân tilâvetine getirilen kolaylık, İslâmiyet’in Mekke dışına taşmaya başladığı ve muhtelif kabilelerin İslâmiyet’i kabul ettikleri bir döneme rastlamaktadır. İslâmiyet bir taraftan hızla yayılırken, diğer taraftan da Kur’ân’ı öğrenme ve öğretme işi de o nispette artmaktadır.

Kur’ân’ı öğrenme ve öğretme görevi kendilerine tevcih edilen sahâbenin, Kur’ân’ı Hz. Peygamberden alış şekillerinde de farklılık bulunmaktaydı. Bir kısmı bir kıraâtı öğrenirken diğer bir kısmı da birden fazla kıraât şekillerini öğrenmekteydi.⁹

Vahyin bölümleri, Hz. Peygamber’in yaşamı süresince, ashâbı tarafından kaydedilmekte ve ezberlenmekteydi. Yine bazı bölümler açık bir şekilde cemaat içinde namazda okunan kıraât biçiminde kullanılmaktaydı. Hz. Peygamber’in vefatından sonra ashâbından birkaçı, bilinen tüm vahyi toplama çabasına girmiş ve onları el yazması bir kitap biçiminde kaydettiler. İbn Mes‘ûd, Ubey b. Kâ‘b, Ali, Ebû Bekir, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, Mikdâd b. Esved (r.a.) mushafları biliniyordu ve bu mushaflar sahâbilerin adlarıyla anılmaktaydı.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı kıraât farklılıkları daha sonra bu sahada meşhur olan şahıslara izafe edilmeye başlanmıştır. Ubey b. Kâ‘b’ın kıraâtı, Abdullah b. Mes‘ûd’un kıraâtı, Zeyd b. Sâbit’in kıraâtı, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’nin kıraâtı gibi örnekleri bulunmaktadır.

Bu durumda Kur’ân kıraâtı, Mekke ve Medine’de kalmamış, bu iki beldenin dışına da taşarak her tarafa yayılmıştır. Nitekim Şamlılar, Ubey b. Kâ‘b ’ın; Kufeliler;

⁸ Bk., Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/41,400. et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I/35. en-Nesâî, *es-Sünen*, 2/150-154. Müslim, *el-Câmiu’s-Sahîh*, 2/203-204.

⁹ Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, (Kahire: Dâru’l Hadîs, 2001), 406.

Abdullah b. Mes'ûd'un, Basralılar; Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin, Suriyeliler ise; Mikdâd b. Esved'in kıraâtini benimsemekteydi. Ayrıca, her bölge kendi imamının kıraâtının doğruluğunu savunmaktaydı. Hatta o derece ileri gidilmişti ki, her bölge halkı kendileri gibi okumayanları tekfir edecek bir duruma gelmişti.

Müslümanlara bir kolaylık olması amacıyla getirilen bu ruhsatın, birbirlerini tekfir edecek ölçüde maddesinden şaşması Halife Hz. Osman'ın müdahalesini gerektirmiş ve Müslümanları tek bir kıraâta cemetmek adına yeni bir komisyon kurulmasına sebep olmuştur. Bu komisyon Kur'ân kıraâtindeki ittifakın sağlamasına vesile olmuştur.”¹⁰

Hz. Osman'ın mushafı, fonetik ve dilbilim nüanslarına ilişkin derin bir anlayışı kapsamaktaydı. Bu metnin tam olarak yazılmış kopyaları metropolit merkezlere gönderilmiş diğer tüm metinlerin yakılması emredilmişti.

Hz. Osman'ın Kur'ân'ı tek mushaf haline getirmesi sesli ünlü harfler içeren metni standardize etme amacı taşıyordu. İbn Mücâhid (öl. 324/936) yazdığı *Kitâbü's-Seb'a* da diğer tüm harfleri/kıraâtleri de yazdı. Yedi kıraâtin her birinden iki tarik seçildi ve bu rivayetler/gelenekler kitap formuna getirildiğinde sadece bu iki tarik kullanıldı.

1.7. Kur'ân ve Kıraât Arasındaki Münasebet

Kıraât ilmi, Kur'ân'ı salt bir okuyuşun ötesine geçirmektedir. Taşköprizâde'nin (öl. 968/1561) de ifade ettiği üzere kıraât, mütevâtir ihtilaf vecihleri bakımından Allah kelamı olan Kur'ân-ı Kerîm'in nazımının şekillerinden bahseden bir ilim dalıdır”.¹¹ Terim olarak ise “okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek” anlamında mastar bir isim olan kıraât; “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme anlamında isimdir”.¹² Aynı kökün Kur'ân şeklinde gelen mastarı da kıraât ile eş

¹⁰ Ebû Amr ed-Dânî, el-Mukni', (Dımeşk: et-Tarqi 1940), 119- 120. Bedreddin ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru't-Turas, 1957), 1/235.

¹¹ Ömer Türkmen, “Kıraât İlminde Tevâtür Olgusuna Farklı Bir Yaklaşım” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/2 (Aralık 2021), 548.

¹² Hidayet Ayan, “Muhammed b. Ahmed el-Avfî ve Kıraât İlmine Dair Eserleri”, *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi SBD*, 7/2, (Aralık 2023), 137.

anlamlıdır.¹³ Kıraât kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de yer almamakla birlikte “tilâvet” manasını veren fiil kalıplarında ve mastar olarak (Kur’ân) birçok yerde geçmektedir.¹⁴

Hughes, kıraâtin türediği kökün “kara” şeklinde İbranice’de bulunduğunu ve Tevrat’ta yer aldığını belirtmekten Arthur Jeffery, İbranice’nin yanında Aramice’de de olduğunu da bildirmektedir.¹⁵

Kur’ân ilimleri terimi olarak kıraât çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Râgıb el-İsfahânî (öl. 425/1033 [?])’ye göre kıraât “Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaya denir”.

İbnü’l-Cezerî (öl. 833/1429)’nin, “Kur’ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve ravilerine nispet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir.” şeklindeki tanımı daha kapsamlıdır. Ayrıca, kıraât imamlarından her birinin tercih ettiği okuyuşlar için de kıraât terimi kullanılmaktadır. Örneğin, Nâfi kıraâti, Âsım kıraâti gibi. *Harf* kelimesinin özellikle ilk dönemlerde kıraât yerine kullanıldığı da görülmektedir.¹⁶

Kıraât ilminin “kâri, kurrâ, mukri, mübtedi, mutavassıt, münthehi, ravi, rivayet, tarik, vecih” gibi terimleri, bu ilmi öğreten, öğrenen ve nakledenler hakkında ilgili eserlerde sıkça kullanılmaktadır.¹⁷

Kıraât kökünden ism-i fail olan kâri (çoğulu kurrâ) genel anlamıyla “Kur’ân tilâvet eden” demek olup mübtedi ve münthehi diye iki kısma ayrılmaktadır. İfrad metoduyla kıraât öğrenmeye başlayıp aynı metotla üç imamın kıraâtini öğrenen kişiye mübtedi, kıraâtlerin çoğunu ve meşhur olanlarını okuyarak nakleden kişiye münthehi, dört veya beş kıraâti ifrad tarikiyle bilene de mutavassıt denilmektedir.¹⁸

¹³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “Kur’ân”, 1/128.

¹⁴ Bk. el-A’râf 7/204; en-Nahl 16/98; el-İsrâ 17/14, 45, 106; el-Kıyâme 75/17, 18; el-İnşikak 84/21; el-Alak 96/1, 3.

¹⁵ Thomas Patrick Hughes, *Notes on Muhammadanism: Being outlines of the religios system of Islam*, (London: Forgotten Books, 1894), 14.

¹⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a fi’l-kıraât*, thk. Şevki Dayf, (Kahire: Dâru’l Maarif Mısır, 1980), 11-15.

¹⁷ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfî fuzalâ’i’l-beşer fi (bi)’l-kıraâti’l-erba’ate ‘aşer Müntehe’l-emânî ve’l-meserrât fi ‘ulûmi’l-kıraât* (Beyrut: Dâru’l Kitabi’l İlmîyye, 1971), 6-9.

¹⁸ Asma Albogha, “Hadis İlmi Penceresinden Kıraât İmamlarına Dair Bir Değerlendirme”, *Tokat İlmîyat Dergisi*, 9/1, (Haziran, 2021), 231.

İlk dönemde ashabın Kur'ân kıraâtî konusunda geniş bilgisi olanları kurrâ diye anılmaktadır. Mukri terimi, kıraâtleri sağlam ve kesintisiz bir isnatla almış bir üstattan müşafehe yoluyla (ağızdan ağıza) rivayet eden kıraât âlimini ifade etmektedir.

Bu tabirin ilk olarak, Hz. Peygamber tarafından Birinci Akabe Biati'ndan sonra Evs ve Hazreç kabilelerine Kur'ân öğretmek üzere gönderilen Mus'ab b. Umeyr için kullanıldığı bildirilmektedir.¹⁹

Kıraât ilmi, İslâmi ilimler içerisinde Kur'ân'ın doğru telaffuzunu ve tecvit kurallarını içeren bir bilim dalıdır. Bu ilim, Kur'ân'ın anlam derinliğini ve estetik yapısını korumayı amaçlamaktadır. Kur'ân'ın her harfinin ve kelimesinin özel bir önemi ve yeri bulunmaktadır.²⁰

Bu çalışmada kıraât ilminin ne olduğu, bu ilmin Kur'ân'ın okunmasındaki rolü ve önemine odaklanılmaktadır. Kıraât ilminin amacı Kur'ân'ın doğru şekilde okunması ve anlaşılmasıdır. Kur'ân'da, “*Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. (Ondan) öğüt alan yok mu?*”²¹ âyetiyle, onun anlaşılır ve erişilebilir olduğu vurgulanmaktadır. Bu hüküm kıraât ilminin önemini ortaya koymakta; çünkü doğru okuma, doğru anlamayı sağlamaktadır. Müzzemmil Sûresi'nin “...*Kur'ân'ı tane tane oku.*”²² âyeti, Kur'ân'ın düzgün ve ahenkli bir şekilde okunmasının gerekliliğini belirtmektedir. Kıraât ilmi, bu düzeni ve ahengi korumak için bir disiplin getirmektedir. Kur'ân'ın farklı kıraât şekilleri, İslâm Dünyasında geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, Kur'ân'ın farklı dillerde ve ağızlarda okunabilirliğini göstermektedir. Her bir kıraât şekli, Kur'ân'ın anlamının zenginleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu durum, Kur'ân'ın evrensel mesajının farklı kültür ve topluluklara ulaşmasını sağlamaktadır. Kur'ân'ın doğru okunması, öğrenilmesi ve uygulanması için kıraât ilminin bilinmesi önem teşkil etmektedir.²³

Bu ilim, Kur'ân öğrenimi sırasında öğrencilere aktarılır ve onların Kur'ân'ı doğru şekilde anlamalarını ve hayatlarına uygulamalarını sağlamaktadır. Kur'ân'ın

¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, (Kahire: Matbaatü's-Saade, 1932) 2/299.

²⁰ Türkmen, “Kıraât İlminde Tevâtür Olgusuna Farklı Bir Yaklaşım”, 30.

²¹ *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayreddin Karaman-Ali Özek-İbrahim Kâfi Dönmez-Mustafa Çağrıçı-Sadrettin Gümüş-Ali Turgut (Ankara: TDV, 2022), el-Kamer, 54/17.

²² el-Müzemmil, 73/4.

²³ Ayan, “Muhammed b. Ahmed el-Avfi ve Kıraât İlmine Dair Eserleri”, 32.

doğru okunması, onun anlamının doğru yorumlanmasına ve hayata geçirilmesine katkı sađlamaktadır²⁴.

Kıraat ilmi, Kur'an'ın anlamını ve güzelliğini koruma ve iletmeye yönelik önemli bir ilmi disiplindir. Bu ilim, Kur'an'ın sadece metin olarak değil, aynı zamanda sözlü bir geleneğin parçası olarak yaşatılmasını sağlamaktadır. Kıraat ilminin öğrenilmesi ve uygulanması, Kur'an'ın aslına sadık kalınarak, onun ilahi mesajının doğru bir şekilde anlaşılmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını temin etmektedir. Bu sayede Kur'an, sadece tarihi bir metin olmaktan çıkıp, yaşayan ve sürekli gelişen bir öğretiye dönüşmektedir. Kıraat ilmi, bu sürecin temel taşı ve Kur'an'ın her zaman ilahi bir rehber olarak kalmasını sađlamaktadır²⁵. Kur'an'da “*Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik*” ifadesi,²⁶ Kur'an'ın, yalnızca bir metin olmanın ötesinde, yaşayan bir rehber olma konumu bulunmaktadır. Her bir âyeti ve sresi, insanlığa evrensel değerler sunmakta ve yaşamın her yönüne ışık tutmaktadır. Kıraat ilmi ise, bu ilahi kelamı doğru anlamak ve uygulamak için önem teşkil etmektedir. Nihayetinde Kur'an'ı anlamak ve onun rehberliğini insan yaşamında uygulamak, insanları sadece daha iyi Müslümanlar yapmakla kalmamakta, aynı zamanda daha bilinçli ve merhametli insanlar haline getirmektedir. Kıraat, Kur'an'ı doğru okuma sanatı ve bilimidir. Bu ilim, Kur'an'ın doğru telaffuzunu, tonunu ve tecvit kurallarını iermektedir²⁷.

Kıraat ilmi, Kur'an'ın yalnızca bir metin olarak değil, aynı zamanda yaşayan bir geleneğin parçası olarak muhafaza edilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu sayede, Kur'an her nesilde yeniden canlanır ve onun ilahi rehberliği sürekli olarak insanlık için bir ışık olmaya devam etmektedir. Kıraat ilmi, bu sürecin vazgeçilmez bir parçası olarak ve Kur'an'ın aslına sadık kalınarak, ilahi mesajının doğru bir şekilde anlaşılmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır.

Kıraat ilminin Kur'an'a katkıları şu şekilde özetlenebilir:

²⁴ Ayan, “Muhammed b. Ahmed el-Avfı ve Kıraat İlmine Dair Eserleri”, 33.

²⁵ Türkmen, “Kıraat İlminde Tevātür Olgusuna Farklı Bir Yaklaşım”, 28.

²⁶ Yûsuf, 12/2.

²⁷ Türkmen, “Kıraat İlminde Tevātür Olgusuna Farklı Bir Yaklaşım”, 28.

Doğru telaffuz: Kıraât ilmi, Kur'ân'ın harflerini ve kelimelerini doğru telaffuz etmeyi öğretmektedir. Bu sayede Kur'ân'ın anlamı bozulmadan ve aslına uygun şekilde okunması sağlanmaktadır.

Kur'ân'ı koruma: Kıraât ilmi, Kur'ân'ın nesilden nesile aktarılmasını ve korunmasını sağlamaktadır. Farklı kıraâtlar sayesinde Kur'ân'ın farklı lehçelerde okunması ve anlaşılması mümkün olmaktadır.

Tefsir: Kıraât ilmi, Kur'ân'ın tefsirinde ve yorumlanmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Farklı kıraâtlar, âyetlerin farklı anlamlarını ve yorumlarını ortaya çıkarabilmektedir.

Kısaca kıraât ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in hakkıyla anlaşılmasına, doğru telaffuz edilmesine ve nesilden nesile aktarılmasına yardımcı olan bir ilimdir. Kur'ân ilimlerine derinlemesine ilgi duyan ve onu yaşamak isteyen herkes için kıraât ilmini öğrenmek büyük önem taşımaktadır.

Kıraât ilminin Kur'ân'dan nasıl beslendiğini de incelemek gerekmektedir:

Kıraât ilminin, temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kıraât kuralları ve tecvit uygulamaları Kur'ân'ın âyetlerinden ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) uygulamalarından öğrenilmektedir.

Kur'ân'ın korunması: Kıraât ilmi, Kur'ân'ın doğru şekilde okunması ve korunması için gerekli olan kurallar bütünüdür. Bu sayede Kur'ân'ın anlamının bozulmadan ve aslına uygun şekilde günümüze kadar ulaşması sağlanmaktadır.

Kıraât ilmi, Kur'ân'ın güzel okunmasını ve ahenkli bir şekilde dinlenmesini sağlamaktadır. Bu sayede Kur'ân'ın estetik yönü de ortaya çıkarılmaktadır. Kıraât ilmi olmadan Kur'ân'ı doğru şekilde okumak ve anlamak mümkün görülmemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEHMET KEMAL ATİK'İN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1.1. Mehmet Kemal Atik'in Hayatı

Fotoğraf 1: Sağ ön sırada Mehmet Kemal Atik

(**Kaynak:** 1956 Yılında Taşçioğlu Hâfız Okulundan Alınan İcazet programından bir fotoğraf)

Mehmet Kemal Atik, 1946 yılında Kayseri ilinin Tomarza ilçesinin Cücün köyünde doğmuştur. Küçük yaşta hâfızlığını Develi'nin Şahmelik Köyünde Koca Hâfız lakabıyla anılan Hâfız Mehmet Bakır'da dokuz yaşındayken tamamlamıştır. Kayseri Taşçioğlu Hâfız Okulu'nda üç yıl süreyle talim, tashih, tecvit ve kıraât ilmi

tahsil etmiştir. Bu sırada Kayseri’de devrin âlimlerinden klasik Arapça ve Farsça dersleri almıştır²⁸.

1958-1960 yıllarında Uzunyayla Methiye köyünde Müderris Ademey Hâfız Ali Albayrak’tan nahiv, tefsir, fıkıh, kelam ve Kaside-i Bürde üzerine eğitim almıştır. 1960-1961 yılında Şarkışla’da ikamet eden müderris Bekir Efendi’den Molla Câmî ve Hazin Tefsiri’ni okumuştur. Hariçten ilkokul diploması alarak, yaşını da küçülterek Kayseri İmam Hatip Okulu’na kaydolmuştur. Kayseri’de eğitimini bitirdikten sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’ne kaydolmuş, 1972 yılında Enstitü’den mezun olmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nda çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bu görevler imamlık, vaizlik, müftü yardımcılığı, müftülük ve eğitim merkezi öğretmenliğidir. Görevlerini yerine getirdikten sonra kendisini dini hizmetlere adanmıştır. Bu deneyim onun topluluklarla bağlantı kurmasına ve İslâm inancının pratik yönlerine ilişkin anlayışını derinleştirmesine katkı sağlamıştır.

Mehmet Kemal Atik 1974-1977 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı Merkezi ile Haseki Eğitim Merkezi’nde aşere, takrîb ve tayyibe İhtisas kurslarına katılarak Reîsülkurrâ Hacı Hâfız Mehmet Rüştü Aşikkutlu’dan *Kurrâ İcazetnamesini* almış Reîsülkurrâ Hâfız Abdurrahman Gürses’ten *Kıraâtta Eda* dersini tamamlamıştır.

Bu çalışmalar, ömrünü Kur’ân çalışmalarına adayan Atik’in ilmi altyapısını oluşturmaktadır. 1977 yılının haziran ayında açılan Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü Kur’ân-ı Kerîm asistanlığı sınavını kazanarak asistan olmuştur.

Mehmet Kemal Atik’in akademik hayatı, 1977 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde başlamış; Endülüs’ün meşhur âlimlerinden Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (öl. 444/1053)’nin *Câmiu’l-Beyân fil-Kıraâti’s-Seb’* adlı eserinin edisyon kritiğini ve kıraât ilmi yönünden tahlilini 1983 yılında tamamlayarak kıraât ve tefsir dalında doktor unvanını almıştır.

Bu çalışma onun Kur’ân çalışmalarına olan bağlılığını, dil kursları aracılığıyla yabancı dil becerilerini geliştirmesine ve akademik ufku daha da genişletmesine yol açmıştır.

---

²⁸ Türkmen, “Kıraât İlminde Tevâtür Olgusuna Farklı Bir Yaklaşım”, 29.

Atik'in önemli katkıları akademi dünyasının ötesine uzanmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasında Bakü Devlet Üniversitesinde İlahiyat Fakültesinin kurucu dekanlığını yapmış, pek çok öğrenci yetiştirmiş; bu görevi sürdürürken, Türk dünyasının dini ve kültürel bağları güçlendirmek için Diyanet Vakfı ile Bakü Devlet Üniversitesi arasında kurulan Göytürk Matbaasının Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini yürütmüştür.

1994-1998 yılları arasında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcılığı, yönetim kurulu ve senato üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 1999-2002 yıllarında Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesinde Şarkiyat Fakültesi Dekanlığı görevini ifa etmiştir. Türkistan Valisi tarafından uluslararası ilişkiler ve kültürel diplomasi üzerindeki etkisi vurgulanarak yılın adamı seçilmiştir. 2002-2010 yılları arasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı ile Üniversite Vakfının Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Pek çok lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencisine rehberlik ederek 2013 yılında Erciyes Üniversitesi Tefsir Anabilim Dalından emekli olmuştur.

Mehmet Kemal Atik'in belki de en kalıcı miraslarından biri emekli olduktan sonra öğretmeye ve bilgisini paylaşmaya olan bağlılığıdır. Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezinde üçer yıllık iki dönem aşere, takrîb ve tayyibe dersi vererek 20 kurrâ hâfiz mezun etmiştir. Halen gayri resmi Taşçıoğlu Kur'ân Kursunda yirmi beş din görevlisine aşere-takrîb dersi okutmaya devam etmektedir. Onun Kayseri'de kıraât ilmini korumaya ve canlandırmaya olan bağlılığı, kıraât ilminin tanıtılmasına ve öğrenmeye istekli talebelerin artmasına vesile olmuştur.²⁹

---

²⁹ Çalışmamızın bu bölümündeki bilgiler Mehmet Kemal Atik ile 10 Ocak 2024 tarihinde yapılan mülakat sonucu elde edilmiştir. Yer verilen fotoğraflar müellifin kişisel arşivinden alınmıştır.

Fotoğraf 2: Mehmet Kemal Atik'in Tomarza Cücün köyünde doğduğu ev (Mehmet Kemal Atik Arşivi)

1.2. Mehmet Kemal Atik'in İlmi Kişiliği

Mehmet Kemal Atik'in belirleyici özelliklerinden biri de Kur'ân ilimlerine olan iştiyakıdır. Küçük yaşında hıfzını tamamlamıştır. Arap diline ve Kur'ân çalışmalarına karşı derin bir ilgi duymuştur. Bu ilgisi onun akademik yolculuğunu beslemiş ve İslâmi ilimler alanında kapsamlı eğitim-araştırma faaliyetleri yapmasını sağlamıştır.

Nezaket, ana-babaya saygı ve karı-koca ilişkileri gibi değerleri vurgulayarak kişisel ve manevi konularda öğütler vermiştir. Atik, entelektüel alanın ötesinde öğrencilerinin yaşadıkları hayata bütünsel ve etik bir yaklaşımla yaklaşmalarını teşvik etmiştir.

Atik'in bir diğer dikkat çekici yönü ise gelenek ile modernite arasındaki uçurumu kapatma temayülüdür. Klasik İslâm ilim geleneğine derinden bağlı olmasına rağmen aynı zamanda güncel şart ve fırsatlara da uyum sağlamak gerektiğini düşünür.

Onun Kur'ân çalışmalarını ve kıraâti öğretme yaklaşımı, eski bilgileri modern dünyanın ihtiyaçlarına uyarlama, bunların geçerliliğini ve erişilebilirliğini sağlama yeteneğini kanıtlar.

1.3. Mehmet Kemal Atik'in Eğitimi ve Hocaları

1.3.1. Hâfız Mümin Akan

Hâfız Mümin Akan, Osmanlı Devleti'nin Manastır Vilayeti Kozana livasına bağlı Kayalar kazası, Baraklı köyünde Hicri 1322 (1906) yılında doğmuştur. Köylerine yakın Cuma kasabasında Salih Hoca adında tecrübeli ve sevilen bir hocadan eğitim alarak, 14 ay gibi kısa bir sürede hıfzını ikmal edip hâfız olmuştur. Bu süreçte Balkan Harbi çıkmış, Manastır ve Selanik vilayetleri Osmanlı Devleti'nden ayrılıp Yunanistan'a bırakılmıştır. Bu olay Müslüman ahali açısından bazı zorluklara sebep olmuştur. 1922 yılında Anadolu'da yapılan İstiklal Harbi neticesinde işgalciler yenilince 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan Hükümetleri arasında Lozan'da Nüfus Mübadelesi Anlaşması yapılmış, Yunan Krallığı'ndaki Müslümanların Türkiye'ye, Anadolu'daki Ortodoks Hıristiyanların da Yunan Krallığı'na taşınmasına karar verilmiştir. Mümin Hoca önce Şebinkarahisar'a daha sonra Suşehri'ne ve en son Yozgat vilayeti Güllük köyüne gelmiştir. Daha sonra Yozgat'ın Oluközü köyünde imamlık yapmaya başlamıştır. Birkaç yıl imamlık yaptıktan sonra Kayseri'ye yerleşmiştir. Deli İbrahimzade ailesinden Çanakkale Harbi şehidi Fuat Efendi'nin kızı Fatma Hanım'la evlenmiştir. 1941 yılında İstanbul Hadımköy'de yedi ay ihtiyat askeri olarak askerlik yapıp Kayseri'ye dönmüştür. Uzun bir süre ara verdiği tahsil hayatına devam etmeye karar vermiştir. Hunat Camii imamı Hâfız Mahmut Kuşçulu Hocadan üç yıl boyunca aşere-takrîb dersleri almıştır. İcazet aldıktan sonra "Kurrâ Hâfız" vasfını kazanmıştır. Hüseyin Aksakal Hoca'dan da dini ilimler ve Arapça tahsil etmiştir. Ders aldığı yerler camiler veya hocalarının evleri olmuştur. Hunat Camii'nde Hâfız Mahmut Kuşçulu'nun başlattığı Kur'ân eğitimi, hocanın emekliye ayrılmasına kadar devam etmiştir. Mahmut Hoca emekli olunca imam-hatipliğe Mümin Akan tayin olunmuş ve Kur'ân eğitimi de gönüllülük esası üzere Mümin Hoca'ya geçmiştir. Bu süreçte hâfızlık öğrencilerinin sayısında ciddi artış olmuş yer ihtiyacı doğmuştur. İhtiyaçtan haberdar olan Kayseri Milletvekili merhum Ömer Taşçıoğlu, genç yaşta vefat eden oğlu Mustafa'nın adına evini bağışlayarak evinin hâfız okulu olarak kullanılmasını istemiştir. 1948 yılından itibaren Kur'ân-ı Kerîm öğretimi kısmen yatılı olarak bu binada devam etmiştir.

Taşcıoğlu Hâfız Okulu, farklı yaşta pek çok Anadolu çocuğunun Kur'ân'ı hıfz etmek için geldiği bir irfan mektebi olarak kullanılmıştır. Mezkûr okul hariç İç Anadolu Bölgesi'nde başka hâfızlık okulu bulunmamaktadır. Ayrıca bu mekan, sevgi, saygı ve samimiyet içinde büyük bir disiplin anlayışıyla Kur'ân eğitiminin üst düzeyde verildiği bir mekan olarak tanınmıştır. Hâfız Mümin Akan 1947'den beri hâfızlık müessesesinin en etkin insanı olarak görülmüştür. Bu okulda binlerce hâfızın yetişmesine katkı sağlamıştır.

Fotoğraf 3: Hâfız Mümin Akan Hoca'dan alınan icazetname

1.3.2. Son Devir Kıraât Âlimi Mehmet Rüştü Aşıkcutlu

Mehmet Kemal Atik'in eğitimindeki bir diğer önemli isim ise Türkiye'de Kur'ân ilimleri alanında önemli bir yere sahip olan son devir âlimlerinden Mehmet Rüştü Aşıkcutlu Hoca olmuştur. Trabzon ilinin Of ilçesinin Uğurlu kasabasında 1901 yılında doğan Aşıkcutlu'nun, Cumhuriyet'in ilk yıllarından vefatına kadar geçen sürede Kur'ân ve kıraât eğitiminin canlandırılması ve geniş kitlelere ulaştırılmasında

rolü büyük olmuştur.³⁰ Onun Kur’âni ilimlere olan vukufiyeti, onu Kur’ân ilimlerinde önde gelen bir rehber kılmıştır. Aşıkutlu Atik’in hayatının her döneminde derin etkileri olmuştur. Atik Kur’ân bilgisini artırma ve başkalarına aktarma konusundaki kararlılığının kaynağının da Hoca Mehmet Rüştü Aşıkutlu olduğunu vurgulamıştır.³¹ 1974-1977 yılları arasında kıraât ilmini kendisinden okuduğu hocası Mehmet Rüştü Aşıkutlu hakkında Atik’in şu ifadeleri dikkat çekicidir:

“Hocam Mehmet Rüştü Aşıkutlu sadece kıraât ilmi alanında değil, İslâmi ilimlerin her alanında söz sahibi biriydi”. ‘Bendeniz hocanın rahle-i tedrisinde üç yıl okuyarak ve Tayyibe’yi de ezberleyerek icazet aldım. Onun iznini ve muvafakatini alarak Haziran 1977’de Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsüne asistan olarak atandım. Bütün kariyerimi bu merhum hocama borçluyum’ sözleriyle hocasına olan bağlılığını ifade etmiştir³².

Aşere-takrîb ve tayyibe kaideleri üzerine yazdığı iki ciltlik notları yanında İbnü’l-Cezerî (öl. 833/1429)’nin kıraât imamlarının Aşere-takrîb üzerine okuyuşlarını bin beyit halinde aruz vezniyle yazdığı *Tayyibetü’n-Neşr fi’l-kıraâti’l-‘aşr* kitabına Osmanlıca Türkçesiyle üç ciltlik şerh yazmıştır.³³

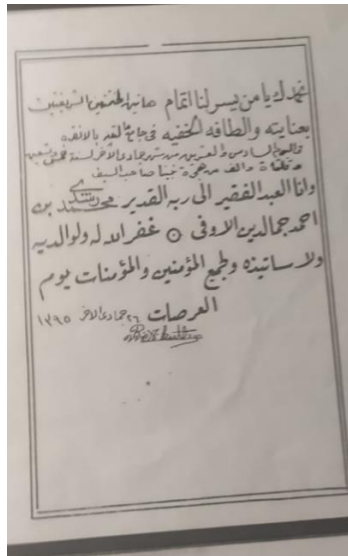
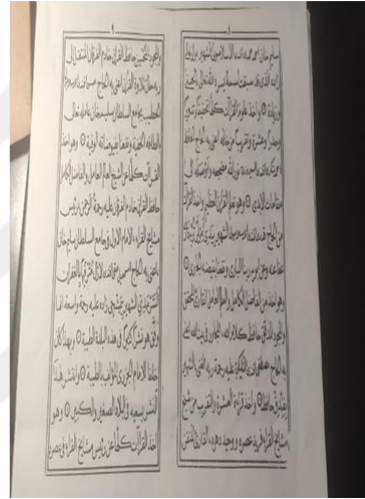
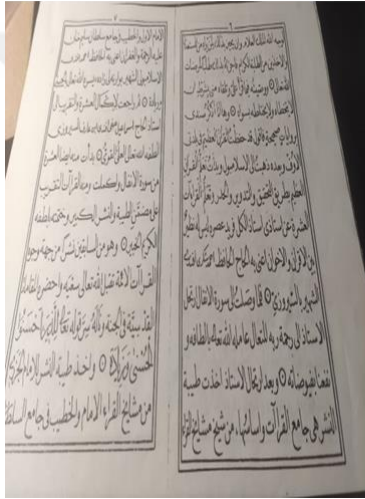
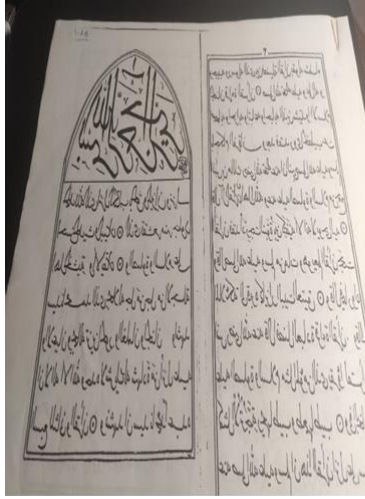
---

³⁰ Mustafa Aksoy–Murat Akkuş, “İbnü’l-Cezerî’nin Tayyibetü’n-Neşr’inde Med ve Kasr Konularının İncelenmesi”. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 10/20, (Aralık, 2023), 345.

³¹ Aksoy–Akkuş, “İbnü’l-Cezerî’nin Tayyibetü’n-Neşr’inde Med ve Kasr Konularının İncelenmesi”, 346.

³² Aksoy–Akkuş, “İbnü’l-Cezerî’nin Tayyibetü’n-Neşr’inde Med ve Kasr Konularının İncelenmesi”, 346.

³³ Aksoy–Akkuş, “İbnü’l-Cezerî’nin Tayyibetü’n-Neşr’inde Med ve Kasr Konularının İncelenmesi”, 347.

Fotoğraf 4: Mehmet Rüştü Aşıkutlu'dan aldığı icazet metni

1.3.3. Reîsülkurrâ Abdurrahman Gürses

Sakarya'ya bağlı Hendek ilçesinin Soğuksu köyünde 1909 yılında doğmuştur. Küçük yaşında hıfzını ikmal etmiştir. Hendek'te Abdurrauf Hoca'dan talim-tecvit, Hendek Yenicami Medresesinde müftü Ali Niyazi Konuk'tan sarf, nahiv ve fıkıh dersleri almıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek Ayasofya Soğukçeşme medreselerinde bir müddet tahsil görmüştür, kıraât ilmini (aşere-takrîb) Üsküdar Selimiye Camii imamı Fehmi Efendi'den okumuş ve 1937'de icazet almıştır. 22 Mayıs 1944'te Beyazıt Camii imam-hatibi olarak görev yapmıştır. 6 Haziran 1979'da emekliye ayrılıncaya kadar bu camide görev yapmıştır. Abdurrahman Gürses, kıraât ilim mirasının Osmanlılar'dan günümüze intikalinde önemli bir görev üstlenmiş ve bu bağlamda bir kıraât öğretiminin devam etmesini sağlamıştır. Döneminin önde gelen Kur'ân kâriyelerinin başında yer alan Gürses, tilâvet tarzı itibariyle harflerin mahrecinden ve telaffuzundan hiç taviz vermeyen, makam geçişinde tekellüften kaçınan bir okuyucu olarak bilinmiştir. Mısırlı okuyucuların tilâvetlerinden etkilendiği ve bu yönüyle Arap-Türk sentezi olarak nitelendirilebilecek bir tavrı benimsediği kabul edilir. Gönenli Mehmet Efendi olarak bilinen Mehmet Öğütçü'nün vefatının (2 Ocak 1991) ardından reîsülkurrâ unvanını alıp ölümüne kadar bu görevini sürdüren Gürses, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Haseki Eğitim Merkezinde 1976-1998 yılları arasında kıraât dersleri vermiştir. Vakarı, tok gözlülüğü, temiz giyiniş, Kur'ân hizmetine gönül vermesiyle tanınan ve zihinlerde müstesna bir yer edinmiş olan Abdurrahman Gürses, 10 Ağustos 1999 tarihinde vefat etmiştir. Beyazıt Camii'nin haziresine defnedilmiştir. Uzun nefesi, tiz ve pes ses perdeleri arasında ani iniş ve çıkışlar yapabilmesi, duruma uygun aşırıları seçmesi, tilâvetini uzun tutması ve okuyuşlarında zaman zaman terci/tekrar yapması da onun tilâvet tarzının özellikleri arasında zikredilmiştir.³⁴ Atik'in ifadesiyle:

---

³⁴ Naci Demirli, "Abdurrahman Gürses", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 1/493.

"Abdurrahman Gürses hocamıza olan bağlılığım ve öğrenciliğim şöyle olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı 1974'te Ankara'da Başkanlık Merkezi'nde aşere, takrib ve tayyibe kursu açtı. Müracaat ettim. Sınavı Abdurrahman Gürses Hoca yaptı. Türkiye genelinden yedi kişi seçildik. Kurs başladı. Abdurrahman Gürses Hocamız bir müddet okuttu. Sonra ani bir hastalık geçirdi ve İstanbul'a gitti. Sağlığı nedeniyle Ankara'ya geri dönemedi. Bundan sonra Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Hocamız geldi. Derslerimiz burada günde sekiz saat okumak suretiyle on sekiz ay devam etti. İcazet merasimimiz Maltepe Camii'nde hocamız Aşıkkutlu ve reîsülkurrâ Üsküdarlı Ali Efendi'nin başkanlığında, başkan Dr. Lütfi Doğan, Dr. Tayyar Altıkulaç ve yoğun bir cemaatin katılımıyla Temmuz 1977'de ifa edildi. İcazet merasiminin bitiminden sonra kısa süreli askerliğimi ifa ettim. Bolu Diyanet Eğitim Merkezine hoca olarak atandım. 1976'da Haseki Diyanet Eğitim Merkezi açıldı. Buraya Aşıkkutlu Hocamın asistanı olarak atandım. Çok arzu ettiğim bir özlem burada gerçekleşti. O da: Abdurrahman Hocamızın rahle-i tedrisinde on altı ay, tilâvette eda, tertil, tedvir ve hadr keyfiyetleri üzerine ders almış olmamandır. Böylece Ankara'da kendisinden istifade edemediğimiz hocamızdan burada da bizlere nasip oldu."³⁵

1.4. Mehmet Kemal Atik'in Üstlendiği Görevler

Mehmet Kemal Atik'in İslâmi ilimler alanındaki yolculuğu sadece akademik çalışmalarıyla değil aynı zamanda topluma hizmet etme gayretiyle de açıklanabilir. Kariyeri boyunca hem akademiye hem de toplumun ıslahına olan gayretini çeşitli dergi gazetelerdeki yazılarıyla ve ifa ettiği önemli görevleriyle görebiliriz. Kariyerinin başlarında imamlık ve vaizlik vazifelerini üstlenmiştir. Bu pozisyonlar onun yerel halkla bağlantı kurmasına, vaazlar vermesine ve manevi rehberlik yapmasına olanak sağlamıştır.

Bir imam olarak cemaatin dini hayatında ciddi rol oynamış ve cemaatler arasında birlik ve bağlılık duygusu üzerinde durmuştur. Çeşitli bölgelerde müftü yardımcısı ve müftü olarak görev yapmıştır. Bütün bunlarla beraber onun eğitime olan bağlılığı geleneksel dini rollerin ötesine geçmiştir. Öğrencilere bilgi aktardığı, öğrenme ve entelektüel gelişim ortamını teşvik ettiği bir eğitim merkezi öğretmeni olarak bilinmiştir. Mehmet Kemal Atik eğitim kurumlarında da idarecilik yapmış bir dönem ÖSYM (Öğrenci Seçme Yerleştirme Merkezi) il başkanlığı görevini deruhte etmiştir.

---

³⁵ Çalışmamızın bu bölümündeki bilgiler Mehmet Kemal Atik ile 10 Ocak 2024 tarihinde yapılan mülakat sonucu elde edilmiştir.

1.5. Mehmet Kemal Atik'in Bazı Talebeleri

İlahiyat eğitimine yıllarını veren Mehmet Kemal Atik kariyeri boyunca çok sayıda öğrenciye eğitim vermenin yanı sıra öğrenme metodu, etik değerler ve İslâmi gelenekleri sürdürme hususunda akademik mentorluk yapmıştır. Öğrencilerinin deneyimlerine geçmeden önce Mehmet Kemal Atik'in eğitim felsefesini anlamak gerekmektedir. Atik, eğitimin sadece sınıfla sınırlı olmadığına, yaşam boyu süren bir arayış olduğuna inanmaktadır. Mehmet Kemal Atik'in en belirgin özelliklerinden biri de akademik titizliğe olan bağlılığıdır. Öğrencileri, özellikle Kur'ân ilimleri, tefsir ve kıraât alanlarında yetkinlikle yetiştirilmiştir. Onun rehberliği ve uzmanlığı öğrencilerine akademik kariyerlerini inşa edebilecekleri güçlü bir temel sağlamıştır. Mehmet Kemal Atik Kur'ân tilâveti ve tefsir dahil İslâmi geleneklere olan yaklaşımını, öğrencilerine de aktarmıştır. Birçoğu onun bu gelenekleri koruma ve yayma, modern dünyaya uygun kalmalarını sağlama konusundaki titizliğini paylaşmaktadır. Mehmet Kemal Atik'in öğrencileri, sık sık onun öğrettiği hem akademiye hem de akademi dışındaki üslup ve kararlarına rehberlik eden ahlaki pusulasından bahsetmişlerdir. Mehmet Kemal Atik'in mirası yalnızca kendi bilimsel başarılarıyla sınırlı olmayıp öğrencilerinin başarılarını ve katkılarını da kapsar. Onun tedrisinden geçmiş bir akademi neslinden bahsetmek mümkündür.

1.6. Arkadaşları ve Talebelerinin Gözüyle Mehmet Kemal Atik

Emekli Kayseri Müftüsü ve Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Necmettin Nursaçan'ın Atik için söylediği sözler şu şekildedir.

"Kıymetli Mehmet Kemal Atik Hocamı, 1990 yılında 15 sene Kayseri il müftülüğü yaptığım sırada tanıdım. O dönemde Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsünde asistandı. Bu görevde iken Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesinde tefsir ve kıraât ilmi dalında doktorasını tamamladı. Azimli, gayretli, başarılı bir kişi olarak tanıma fırsatım oldu. Kayseri yöremizde kıraât ilminin yeniden ihya olmasına vesile oldu. Taşçıoğlu Kur'ân Kursunun ilk hâfizlerindandır. Hâfizliğini çok sağlam yapması ile ün salmıştır. İlme bu denli kendini adanması birçok talebeye de ışık olmuştur. Bir anım da vardı onunla; Kemal Atik Hocam ile Hunat Camii'nde karşılaştık, ben namaz kıldırdım, dua ettim. Kemal Hocam da tilâvet secdelerini yaptırdı. Çok kalabalıktı. Halk çok memnun kaldı. Yaptığı hizmetler üzerine daha fazla sevilen sayılan bir kişi oldu. Kemal Hoca emekli olmasına rağmen hiç boş vakit geçirmemiş daima talebe yetiştirmeye devam etmektedir. Şu anda Taşçıoğlu Kur'ân Kursunda sabah imam hatiplere, öğleden sonra da Kur'ân kursu hocalarına ve imamlara aşere okutmaktadır. Kemal Hocamı tebrik eder, hayırlı uzun ömürler dilerim".

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olan Ayşegül Atik'in ifadeleriye şu şekildedir:

“Tuğba Hocam ile Fatimatüzzehra İmam Hatip Ortaokulunda birlikte görev yapıyoruz. Tuğba Hocam hem yan binamızda Kur’ân kursu öğreticisi hem de bizim okulumuzda ücretli öğretmen olarak görev yapmaktadır. Kemal Atik Hocama dair tez hazırladığımı duyunca çok sevindim. Tuğba Hocam teneffüs aralarında bile tezini yazmaya çalışırdı. Ben de katkı sunmak istediğimi belirttim. Aklımda kalanları anlatmak isterim. Kemal Atik Hocamı, aile büyüğümüz, sevilen sayılan, herkesin derdiyle dertlenen biri olarak tanıdım. Çocukluğumda tek aklımda kalan şefkatiyle bizi kucaklayan amcamız, Kemal Hocamdı. Onunla akraba olmak çok güzeldi. Çocuklara olan şefkati bir hayli fazla idi. Saygıdeğer Hocam aynı zamanda aile büyüğümüz kıymetli amcamın küçük-büyük demeden herkese değer vermesi aklımda en çok kalan özelliği; bayram ziyaretlerinde onun elini öpmeye çalışırken hızlı davranıp o bizim elimizi öperdi ve bize ‘Siz meleksiniz, günahsızsınız, asıl eli öpülecek sizlersiniz’ derdi. Bir çocuk olarak bu duruma hem çok şaşırır hem de çok sevinirdik. Çocukların gönlünü almanın dinimizin emrettiği güzel davranışlardan olduğunu, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in de çocuklara çok değer verdiğini anlatırdı. İslâm dinini severek yaşayan ve İslâm dinini yaşamayı sevdiiren bir güzel insandı. Rabbim ona hayırlı, uzun ve bereketli ömürler versin.”

Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Müdürlüğü Emekli Daire Başkanı Abdullah Özgönüller’in anlatımına şu şekildedir:

“Sene 1962 Eylül ayı, ortaokul ve liselerin eğitim-öğretime açıldığı tarihi. Ben de Kayseri İmam Hatip Okulu ikinci sınıf öğrencisiyim ve okulun bahçesinde bulunan pansiyonda kalıyordum. Kayseri’nin ilçelerinden gelen öğrenciler de benim gibi pansiyonda kalırlardı. Biz üst sınıfta okuduğumuz için yeni gelen öğrencilerle ilgilenir, onlara rehberlik ederdik. Develi ilçesinin bir köyünden gelen Mehmet Kemal Atik de bu öğrencilerden bir tanesiydi. Hâfiz olduğunu öğrenince onunla özel olarak ilgilendim. Kısa sürede okulun sevilen simalarından oldu. Okulun konferans salonunun altında bulunan mescitte zaman zaman namaz kıldırırdı. Daha sonra mescitte vaaz vermeye de başladı. Kısa sürede okulun kurallarına intibak etti. Kayseri’nin selatin camilerinde vaazlar vermeye başladı. Liseden mezun olunca İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsüne geldi. Başarı ile bu okuldan da mezun oldu. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından organize edilen aşere-takrîb kurslarına katıldı. Kayseri’de Yüksek İslâm Enstitüsü açılınca asistan kadrosunda göreve başladı. Daha sonra öğretim görevlisi oldu. Kıraât Anabilim Dalı fakültelerde olmadığı için, çalışmalarını tefsir alanında yürütmeye başladı. Bu alanda pek çok makale yazdı. Enstitü fakülteye dönüşünce tefsir kürsüsünde doçent ve profesör kadrosuna atandı ve uzun bir süre bu görevi yürüttü. Kur’ân-ı Kerîm derslerini okuttu. Yurt içi ve yurt dışında dekanlık görevlerinde bulundu. Emeklilik süresi gelince emekli oldu.”

Kayseri Hunat Camii Uzman İmam Hatibi Metin Yalçınkaya’nın Mehmet Kemal Atik ile ilgili söylediği sözler ise şu şekildedir:

“1988 yılı Kasım ayında Kayseri Melikgazi Erciyesevler-Yeşilevler Camiinde imamlığa başladım. Prof. Dr. Mehmet Kemal Atik Hocamız o yıllarda camimizin yakınlarında ikamet ediyordu. Tanışmamız da o vesile ile oldu. Kemal Hoca zaman zaman camimize gelir bizi ziyaret ederdi. Kendisine göre teklif ettiğimizde bizi kırmazdı. Mihrapta ve minberde görev yapardı. Biz de o güzel sesinden, muazzam tilâvetinden, kıraâtından ve sohbetinden istifade ederdik. 1991 yılında Kemal Hocamızın ve İlahiyat Fakültesinden çok değerli hocalarımızın da bulunduğu hizmet içi eğitim kursunda hocamın öğrencisi olmuştum. Bu kursun benim için ayrı bir önemi vardır. Kemal Hocamızın ve o dönem il müftümüz Necmettin Nursaçan Hocamızın da organizesi ve vesilesi ile reîsülkurrâ Abdurrahman Gürses Hocamızla tanıştık. Rahmetli Abdurrahman Hoca ile iki saat ders yapma imkânı bulmuştum ve bu benim için hayatımda unutamadığım bir hatıraydı. 1992 yılında İmâm-ı Âzam Camiinde hocamla iki aylık bir sürede aşere-takrîb dersleri okuma fırsatım oldu. Sonrasında Hocamız Azerbaycan Bakü İlahiyat Fakültesine kurucu dekan olarak gittiğinden ara vermek zorunda kaldık. Yıllar sonra 2013 yılında bir konferansta, Çanakkale Şehitlerini Anma Programı'nda tevafuken Hocamla yan yana oturduk, yıllarca Hocamızı görmediğim için bu durum beni çok mutlu etmişti. Özlem giderdik, sohbet ettik. Bu sırada Hocam kulağıma eğildi ve ‘Metincğim üzerimde bir emanet var. Bu emaneti bir şekilde başkalarına aktarmam gerekiyor.’ dedi. ‘Hayırdır hocam ne emaneti?’ dedim şaşırarak. Kemal Hocam 1970’li yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde resmi olarak açılmış olan ilk aşere-takrîb-tayyibe kursunu tamamlamış ve icazet almıştı. Bu icazet silsilesinin devam ettirilmesi gerekiyordu ve Kemal Hocam Kayseri’de bir kurs başlatma fikrini sundu. Bu vesile ile hem kıraât ilmi hem de icazet silsilesi devam edecekti. Bizim de hep arzu ettiğimiz bu kurs, birkaç girişim neticesinde Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezi müdürümüz Dr. Abdulkadir Kapdan ve o yıllarda il müftümüz olan Ali Maraşlıgil Hocamızın da gayretleriyle Müftülük bünyesinde resmi olarak Taşçıoğlu Kur’ân Kursu binasında 2014-2017 yıllarında 15 arkadaşı ile başladı. İcazetimizi tamamlarken bu süre zarfında Kemal Hocamızdan azami derecede istifade ettik. Hem ilminden hem hayat tecrübesinden hem de bize yapmış olduğu rehberlikten... Hocamız herkese gereken değeri verir, öğrencilerine karşı sevgisini daima hissettirirdi. Ders hususunda çok prensipliydi ve sabahları erken saatte gelirdi. Sağlığı el verdiği sürece derslere hiç aksatmadan devam ederdi. Hocamız bu süreçte ameliyat olmuştu; buna rağmen bizleri evine davet ederek, derslere evinde devam etmiştik. Hocamız sağlam bir hâfiz, sesi güzel iyi bir kâri, aynı zamanda kurrâ ve alanında uzman bir tefsircidir. Hasbekli Mümin Akan Hocamızın, Şeyhulkurrâ Mehmet Rüştü Aşikkutlu Hocamızın ve Reîsülkurrâ Abdurrahman Gürses Hocamızın da talebesi olması onu daha da önemli kılıyordu. Öğrenciliğinde çektiği sıkıntıların, fakirliğin, yokluğun olumsuzluklarına rağmen ilme olan düşkünlüğü onu hep çalışmaya, okumaya, okutmaya sevk etmiştir. Okutma yönü, paylaşma yönü hep öne çıkmıştır. Hocamızın, ülkemizde kıraât ilmine, özellikle de kıraât-ı cem (indirac usulü) okutmaya önemli katkıları olmuştur. Muhterem hocamızın hem tefsir hem de kıraât alanında değerli çalışmaları vardır. Ancak bunlar arasında belki de en önemli olanı İmam Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî’nin Câmiu’l-beyân fi’l-kıraâti’s-seb’ isimli eseri üzerinde yaptığı tahkik çalışmasıdır. Hocamıza Cenab-ı Allah’tan sağlık, afiyet, sıhhatli ömürler dilerim. Bu çalışmayı yapan hocamıza teşekkür ediyor ve muvaffakiyetler diliyorum.”

Kırşehir İl Müftüsü Mustafa Tekin'in Mehmet Kemal Atik ile ilgili söylediği sözler ise şu şekildedir:

“Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çok değerli hocalarımız vardı. Rabbim hepsinden razı olsun. Ölenlerine rahmet eylesin. Şu anda hayatta olan muhterem hocalarımıza da sağlık sıhhat afiyet nasip eylesin inşallah. Bunlardan bir tanesi Prof. Dr. Mehmet Kemal Atik Hocamızdı. İlahiyatı okuduğum yıllarda aynı zamanda imamlık da yapıyordum. Cemaate de faydalı olmak maksadıyla, çok önceden özlemine duyduğum hâfızlığı yapmak istiyordum. Kemal Hocam hem muazzam sesiyle hem de çok güzel kiraâtı ile gerçekten Kur'ân-ı Kerîm derslerini bize çok sevdirmişti. Kemal hocam aynı zamanda tefsir dersimize de girdi. Bütün hocalarımızdan Allah razı olsun ama Kemal Hocamın bizlerle çok içten ve samimi bir diyalogu vardı. Hâfızlığa karar verdikten sonra Kemal Hocamın yanına gittim, ezberlerimi ona dinletmek istediğimi söyledim, o da kabul etti. Ahmet Madazlı Hocam da kabul etti. Kur'ân-ı Kerîm derslerinde ben genelde derslere girmiyordum ve onlara hâfızlıkta ezberlediğim sayfaları dinletiyordum. Kemal Hocam, çok samimi fikirlerini açık ve net ifade eden ve bu hususta hiçbir şeyden çekinmeyen bir insandı. Bize yakın ve bir baba gibi davrandığından dolayı ona daha rahat açılabilirdik. Evlenme çağına gelmiştik. Sınıfımızda şu anda eşim olan Muradiye Tekin Hanımefendi vardı. Benim babam çok yıllar önce ölmüştü. Dünür olarak eşimi istemesi için Kemal Hocama gittim. O da hemen kabul etti. Muhittin Bahçeci Hocamla birlikte Yozgat'a gittiler. Sadece benim için değil bütün diğer öğrenciler içinde hem maddi hem manevi her türlü yardımı yaptığını biliyorum. Muhterem Hocam hem çok kuvvetli kurrâ hâfız hem de güzel bir tefsir hocasıydı. Hem İlahiyat talebeleri olarak bizlerin hem de fakülte dışındaki diğer hocaların yetişmesinde ilmîni hiç esirgemedi. İlahiyat Fakültesinde okurken, büyük bir aile olduğumuz hissini veren hocalarımızdan biriydi. İlmiyle, ameliyle, insanlığıyla, gayet sade, gerçekçi ve gerektiğinde şaka yapan, hayatın içinden birisi olarak insanı rahatlatan, huzur veren bir kişiliği vardı. Güven veren sade davranışları bize de güven veriyordu. Muhterem hocamla fakülteden mezun olduktan sonra da bağlantımız kesilmedi. Zaman zaman kendisini aradık, selamlaştık, ziyaret ettik ve duasını aldık. Beyşehir İlçe Müftüsü iken Kutlu Doğum Haftası'na Kemal Hocamı, Ali Toksarı'yı ve Celal Kırca Hocamı davet ettiğimde hiç tereddüt etmeden geldiler. Çok güzel bir program yaptık.”

Kayseri Hunat Camii Uzman İmam Hatibi Abdullah İslâm'ın Atik hakkında aktardıkları ise şu şekildedir:

“Muhterem Hocam emekli olduktan sonra bizlere aşere-takrîb-tayyibe okutmasını, Kayseri'de bu ilmin yayılması, öğrenilip öğretilmesi hususunda yardımcı olmasını talep ve rica ettik. Sağ olsun, bizi kırmadı ve üç sene bilfiil sabah namazından sonra, sınıfa herkesten önce gelip masasında beklediğine şahit olduk. Yaşına rağmen, bizden heyecanlı ve hareketli kişiliğe sahiptir. Öğrencilerine karşı ilgili, saygılı, sabırlı ve adil davranır, dertleriyle dertlenirdi. Hangi soruyu sorarsak zekasıyla pratik cevaplar verirdi. Çok bilgili bir akademisyendir. Kibar, nazik, hoşgörülü aynı zamanda Anadolu'da yetişmiş ender âlimlerden biridir. Derslerimiz dolu geçerdi ve bizleri hiçbir zaman sıkımadı. Üç senenin nasıl geçtiğini fark edemedik. Hastalandığı zamanlarda

dahi derslerden taviz vermemiş ve derslere katılmıştır. İlahiyat alanında saygın bir akademisyen, yazar ve araştırmacıdır. Arapçaya hâkim, tefsir ilmi konusunda uzmanlaşmış, Kur'ân-ı Kerîm tarihi, metni ve tercümesi üzerine birçok eser yazmıştır. Zaman zaman kendisinin 'Abdullahcığim, cepte harçlık yok, ayakta ayakkabı yok, soğukta kabanımız yok, bir gün aç bir gün tok, ne zorluklarla okuduk.' dediğini hatırlarım. Kendi hayatından ve öğrenciliğinden örnekler vererek bizleri okumaya teşvik ederdi. Ara sıra, güzel şakalaşmalarımız da olurdu. Habersiz elini öperdim. 'Abdullah Bey, insanın canını sıkma, otur şuraya.' derdi. Muhterem Hocamın bu ilmi sevdirmek için, beni en çok etkilediği sözleri şu şekildeydi: 'Bu ilim, Allah tarafından Cebrail'e, ondan Resulullah'a ondan sahâbîlere, sahâbîlerden silsile yolu ile benim Hocama, Hocamdan bana kadar öğretilmiş ve benden de size icazet vermek suretiyle, sizler bu silsile içine gireceksiniz inşaallah.' Hocam bunu anlattıktan sonra gözlerim doldu ve bu silsile içerisine girilmez mi dedim. Kendisinden icazet almak suretiyle, Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafı İnceleme Başkanımız ve kurul üyelerimizin sınav yapması sonucu başarı göstererek diplomamızı almış bulunduk. Muhterem Hocam, ilk olarak bize, bizden sonra da üç sene daha başka bir gruba icazet verdi ve şu anda ise üçüncü bir gruba kiraât ilmi okutmaktadır. Kendisine sağlık, sıhhat ve afiyetler dileyerek, hayırlı uzun ömür vermesini Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum."

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Yavuz Fırat'ın Mehmet Kemal Atik ile ilgili söylediği sözler ise şu şekildedir:

"Kıymetli Mehmet Kemal Atik Hocamız hakkında bir tez yapıldığını duyduğumda, kendi adıma isabetli buldum ve sevindim. Alanında kendisini ispatlamış her bir hocamız için bu tür çalışmaların yapılmasını bir vefa borcu olarak görmekteyim. Atik Hocamızı görmem ve tanımam 1980 yılına kadar dayanır. Bu tarihte, okumak için memleketim Erzincan'dan Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsüne geldiğimde, iki tane Kur'ân-ı Kerîm hocamız vardı. Bunlardan biri, rahmetli Ahmet Madazlı diğeri ise Kemal Atik Hocamızdı. İki yıl enstitü ve iki yıl da İlahiyat Fakültesi olarak okuduğum bu kurumda, dört yıl boyunca Kur'ân-ı Kerîm derslerimize hep Ahmet Madazlı hocamız geldi. Lisans dönemi boyunca, Mehmet Kemal Atik Hocamızdan ne Kur'ân ne de tefsir dersi almak nasip olmadı. Ancak onun hakkında, sesinin güzel, hızının kavi ve kiraât okumuş olduğunu söylerlerdi. O zamanlar, kiraât ilminin ne olduğu hakkında isminden ziyade bir bilgiye sahip değildik. Kiraât dendiğinde; onun, radyolardan tilâvetlerini dinlediğimiz Mısırlı kâri Abdulbasit'in bazı kelimeleri bizim bildiğimizden farklı okuduğunda, hızını yaptıran hoca ağabeyimin vücûh yapıyor diye ifade ettiği vücûh sözü ile irtibatlı bir şey olduğunu düşünürdüm. Ben, Kemal Atik Hocamızın Kur'ân ilimlerinde uzman olduğunu ve ondan istifade etmemiz gerektiğini, daha çok Erzincanlı hemşerim ve hocam aynı zamanda İlahiyat fakültemizde İslâm Felsefesi Öğretim Üyesi olan rahmetli Prof. Dr. Hasan Şahin Hocamızdan duyardım. Hatta bir defasında, Erzincanlı öğrenciler olarak, Hasan Şahin Hocamızı odasında ziyarete gittiğimizde Mehmet Kemal Atik Hoca da oradaydı. Benim hakkımda, Mehmet Kemal Atik Hocaya 'Bu bizim hâfiz öğrencimizdir, sizden istifade etmeli.' diyerek Hocamıza bir öneride bana da tavsiyede bulunduğunu hatırlıyorum. Ancak yukarıda da ifade ettiğim üzere, lisans yıllarında Hocamızdan istifade etmemiz mümkün olmadı. Onunla, ilgi kuramamızın temelinde, Hocamızın

dersimize gelmeyişinin ve günümüzdeki öğrencilerin hocalarına karşı rahat hareket etme tutumlarına o günlerde alışık olmayışımızın etkili olduğunu düşünüyorum. Aradan yıllar geçti ve ben 1984 yılında mezun olduğum Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesine, 1990 yılında Kur'ân-ı Kerîm dersi ğretim görevlisi olarak atandım. Mehmet Kemal Atik, rahmetli Ahmet Madazlı ve Mustafa Ağca, fakültede Kur'ân dersi veren hocalarımızdı. Benimle dört kişi olduk. Böylece hocalarımızı daha yakından tanıma imknına kavuşmuş oldum. Önceleri biraz sert mizaçlı olarak gördüğümüz Kemal Atik Hocamızın, sandığımızın aksine ilişkilerinde samimi, lfet edilen ve herkese gereken değeri veren biri olduğunu gördüm. Öğrencilere karşı da sevecen tavırlar gösterirdi. O yıllarda Kur'ân-ı Kerîm imtihanları komisyon tarafından sözlü olarak yapılırdı. Haliyle, ğrenciler çok heyecanlı şekilde imtihana girerlerdi. Kemal Atik Hocamız zaman zaman heyecanları gitsin diye latifeler yapar, müşfik davranır ve motive ederdi. Bu tutum genelde hepimize gösterilirdi. Mehmet Kemal Atik Hocamız hem tefsir hem de Kur'ân derslerini okuturdu. Doktora programında ben de kendisinden dersler aldım ve istifade ettim. Ancak Kur'ân hocaları olarak, özellikle ondan kıraât okumak istedik. Birkaç kez vakit belirleyip derse başlayalım dedik. Lakin bu isteğimize rağmen derslerimizin çokluğu, hocamızın vaktinin hep dolu oluşu ve bizim akademik çalışmalara zaman ayırmamız yüzünden, bu arzumuz gerçektelemedi. Hocamız, her tefsir hocasının sahip olamadığı özelliklere sahiptir. Tefsir ilmindeki uzmanlığının yanı sıra iyi bir hâfız, sesi güzel bir kri ve kıraât ilminden icazetli bir hocamızdır. Hocamız, lkemizde kıraât ilmine ve özellikle indirac usulü üzere okutmada yüksek katkıları olan bir şahsiyettir. Zira o, memleketimizde kıraât ilminin son halkalarından biri olan, büyük ve şöhretli lim Trabzonlu Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Hoca Efendi'den kıraât okuyan ve icazet alan sayılı kişilerden biridir. Osmanlı'nın dağılması ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla, (münferit gayrı resmi okumaların dışında) resmi kurumlarda okutulmasına son verilen kıraât ilmi, neredeyse unutulmaya ve yok olmaya mahkm edilmişti. Böyle bir dönemde Dr. Tayyar Altıkulaç Bey'in, gerek Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı ve gerekse Başkanlığı dönemindeki girişim, ilgi ve çabaları sonucu Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Hocamıza nce Ankara'da ardından da İstanbul'da, bu ilmi okutmasını sağlamış ve kıraât ilmi açasından ülkemizde bu dönem, yeni bir milat olmuştur. Mehmet Kemal Atik Hocamız, okuduğu kıraât ilmini kendisinde saklı tutmamış, Kayseri İlahiyat Fakültesinde hocalığı döneminde, kıraât okumak isteyen kimselere bu imkânı sağlamıştır. Ondaki kıraât okuyanlar arasında, benim bildiğim, rahmetli Celaleddin Karakılıç, Celal Cihan, Rasim Altıparmak ve halen hayatta olan emekli müftü Hasan Yenen Hoca Efendi'yi saymam mümkündür. Ben de bir vesile ile tanıştığım emekli müftü Hasan Yenen Hoca Efendi'den kıraât okuyabildim. 2007 yılından 2010 yılına kadarki süreçte, aralıklarla da olsa ondan hatmeten kamileten aşere okuma imkânını elde etmiş bulunmaktayım. Elbette bunda, Mehmet Kemal Atik Hocamızın okutmalarının katkısı büyük olmuştur. Kemal Atik Hocamız emekli olduktan sonra Kayseri Müftülüğü bünyesinde oluşturulan resmi kıraât kursları aracılığı ile kıraât okutmaya devam etmekte ve bu değerli ilmini öğrenmek isteyen kursiyerlerle paylaşmaktadır. Birkaç dönemi bulan kurslar sonucunda, resmi icazet merasimleri de tertip edilmektedir. Değerli Hocamızın hem tefsir hem de kıraât alanında yaptığı kıymetli çalışmaları mevcuttur. Ancak bunlar içerisinde İmam Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî'nin Câmiu'l-beyân fi'l-kıraâti's-seb' isimli eseri üzerine yaptığı ve Beyrut'ta İhyu Tursi'l-Arabî tarafından basılan tahkik çalışması, çalışmalarının incisi mesabesinde-dir. Hocamıza sağlık, sıhhat, afiyet ve hayırlı ömürlere dilerim. Bu çalışmayı yaptıran danışman hocamızı ve çalışmayı yapan kardeşimizi tebrik ederim.”

Kayseri Cami-i Kebir İmam Hatibi Halil İbrahim Arslan'ın Atik hakkında kurduğu cümleler ise şu şekildedir:

“Muhterem Hocamı tanımanın, 2017 yılının Ekim ayında başlayan ve bir ömür sürecek bahtiyarlığını ifade ederek sözlerime başlamak isterim. İlme adanmış bir hayatın kemal çağında, yetiştirdiği talebeleri ve eserleriyle bu kubbede hoş bir sadâ bırakan Kemal Hocamı tanımam ve talebesi olmam, 2017 yılında başladı. Aynı yılın aralık ayında, Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde aşere-takrîb ders halkasına dahil oldum. Hocamızın hem ilminden hem de farklı alanlardaki birikim ve tecrübelerinden yararlanmaya başladım. Hakikaten, derslerimiz ilerlerken bunu müşahede ediyor ve birçok alanda bizi yetiştirmeye çalıştığını fark ediyordum. Aynı zamanda Hocamızın ders anlatma metodu, talebesine olan yaklaşımındaki müşfikliği kendisine olan sevgi ve saygımı ziyadeleştiriyordu. Hocamızın Kazakistan hatıraları, Kahramanmaraş İlahiyat Fakültesinin kurucu dekanı olarak fakülte çalışmaları, Kahramanmaraş ili genelinde farklı kültürlerle sahip toplumlarla olan sıcak diyalogu, ülkemizin zorlu yıllarındaki hatıraları, İstanbul'da hem eğitim yıllarında hem de çalışma hayatındaki tecrübeleri, kıymete haiz değerlerdir. Hatta muhterem Hocamızın çocuklarımızı yetiştirmeye, anne babamıza, eşimize karşı nasıl davranmamız gerektiğine varıncaya kadarki tavsiyeleri, asla unutmadığım ve bizlerin hayatına dokunan şefkatli bir el gibidir. Kendisinin ilim konusundaki özverili ve hassas oluşu, yetişmemizdeki önemli faktörlerdendir. Hocamızın ilmi meşguliyetinin kendisini diri tuttuğunun bizzat şahidiyim. Bir gün, kalbinden rahatsızlanınca, dersin devamı ile ilgili endişelenmiştik, fakat rahatsızlığına rağmen derse devam etmişti. Yine göz rahatsızlığı dolayısıyla, rutin Ankara'ya tedaviye gidişini, ders programına göre ayarlaması gibi durumlar, bizlerin ilme olan motivesini artırıyordu. Nezaket sahibi olan Hocamızın, bizlere 'bey' diye hitap etmesi bizi değerli hissettirirken, kendi aramızda da saygın ilişkimize vesile oluyordu. Aynı zamanda ders dışı etkinliklerle de sıcak ve samimi bir hava yakalıyorduk. Bir gün Develi'de, Aşık Seyrânî'yi Anma Uluslararası Etkinlikleri konferansına birkaç arkadaşla biz de katılmıştık. Bizleri görünce, protokoldeki yerini bırakıp yanımıza oturması, unutamadığım hatıralarımdandır. Hocamızın imam Ebû Amr ed-Dânî'nin Câmiu'l-beyân fi'l-kıraâti's-seb' isimli eseri üzerine yaptığı çalışmanın kıraât ilmine olan katkısı ehline malumdur. Kendisi Osmanlı'nın son müderrislerine yetişmiş onlardan ders almış Türkiye'nin seçkin ilim, edebiyat, düşünce ve fikir adamlarıyla aynı eğitim ve tahsil dönemine tevafuk etmiştir.”

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Celal Erbay tarafından Atik hakkında söyledikleri ise şu şekildedir.

“Elbette ki söze Sayın Atik'in ana babası ile Kayseri Taşçıoğlu Kur'an-ı Kerim Eğitim Öğretim Merkezinden, yine Kafkasya'dan gelip yerleşmiş olduğu Kayseri Uzunyayla Methiye köyünde, onca meşakkatlerden sonra kurmuş olduğu eğitim yuvasında, Sayın Atik gibi nice talebeler yetiştirmiş olan Ademey Hâfiz Ali Albayrak'ı ve Yüce Kur'an'ı derinlemesine okuyup anlama yolunda, Sayın Atik'in ilim dağarcığına katkı sunan bütün hocalarını rahmet ve minnetle anarak sözlerimize başlamamız gerekiyor. Yalnız bu arada ifade edeyim ki; Kafkasyalı Ademey Hâfiz Ali Albayrak'ın, Sayın Atik üzerindeki

izleri daha etkin olacak ki, Hocasının onun zihninde ve gönlünde kalın çizgiler halinde iz bırakan samimiyet, gayret ve azmi, ahde vefa ilkesi doğrultusunda Sayın Atik'i, Hocasından almış olduğu o bilgi ve değer demetini Hocasının doğma yurduna; Kafkasya'ya doğru taşıma, hatta daha da ötelere doğru götürme sorumluluğunu omuzlarına yüklemişti. 90'lı yılların başıydı. Türkiye Diyanet Vakfı, Bakü Devlet Üniversitesi ile bir mutabakat tesis etmişti. Bu mutabakat doğrultusunda, Bakü Devlet Üniversitesi bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi kurulacak, fakültenin programı, ders müfredatı ve müfredat içeriği açısından, İstanbul Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi esas alınacaktı. İşte bu mutabakatın pratiğe yansımaları doğrultusunda, tabiri caizse gemileri yakarak, Türkiye Diyanet Vakfı adına, Hocamız sayın Dr. Tayyar Altıkulaç'ın belirlemesiyle, Bakü'ye doğru yola çıkan ilk gözü kara yiğit Sayın Atik'di. Azerbaycan, müstakilliğine daha yeni kavuşmuş, taşlar yerine daha oturmamış, istikrar tam sağlanmamıştı. Ama o, her şeye rağmen, çocuk yaşta Uzunyayla Methiye köyünde rahle-i tedarisine oturduğu Ademey Hâfız Ali Albayrak'tan almış olduğu ruh ve sorumluluk doğrultusunda, hiç tereddüt etmeden Bakü'ye, Kafkasya'ya doğru yola koyulmuştu. 18 Ekim 1991'e kadar, ilkökul dahil ortaöğretimin bütün kademelerinde, ateizmi baraj ders olarak okuyup mezun olan Azerbaycan Türkü evlatlarımız, 22 Aralık 1992'den itibaren Sayın Atik'le birlikte kelime-i tevhid ilkeleri doğrultusunda Yaratanın, gönüllerin sultanı sevgililer sevgilisinin şahsında örneklemiş olduğu insanlık karakteri, seciye ve ahlaki ile birlikte, ana kaynaklara dayalı davranış tarzlarını ve mutlak doğruya dayalı ilkelerle birlikte beşeri münasebetlerin nasıl ve nice olduğunu öğrenmeye koyulmuşlardı. Fakültenin açılışının ikinci yılında Dr. Tayyar Altıkulaç Hocamızın talimatı doğrultusunda, 21 Kasım 1993 tarihinde, Kartal Anadolu İmam Hatip Lisesi hazırlık sınıfındaki evladımı yatılı statüsünde okulunda bırakarak ailemin diğer efradı ile birlikte yola revan olmuş, Bakü'deki ilim-irfan seferberliğine ben de katılmıştım. Böylece Sayın Atik ile yollarımız kesişmişti. Bu fiili durum, en az bir yıl birlikte görev yapacağımızın ifadesiydi. Nitekim öyle de oldu. Sayın Atik, 1994 yılı Ekim ayı itibariyle Kayseri'deki görevine dönmüştü. Cephede, birlikte geçirdiğimiz bir yıllık süre içerisinde 'bir millet iki devlet' kabullenişinin nüvesini oluşturacak tarzda çok seviyeli ve hasbi bir birliktelik örneği sergilemiştik. O kadar ki, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'le kardeşi Çağrı Bey arasında tecelli edip bugün bütün dünyanın hasretini çektiği o emsalsiz kardeşlik ve birlikteliğe namzet gösterilecek seviyede bir gönül beraberliği içinde geçmişti o günlerim. O günlerde Sayın Atik'in öncülüğünü yaptığı o faaliyetlerdeki samimiyet ve hasbiklik Azerbaycan halkının özüne dönmesine, ruh ve mana bütünlüğü içerisinde milli değerleriyle bütünleşmesine ivme kazandırmıştı. Bu doğrultuda gösterilen devamlılık ise Azerbaycan halkının ruh köküne yönelik toplumsal kabullenişlerin kemal noktasına doğru yol almasına sebep olmuştu. O kadar ki; 30 sene sonra Karabağ geri alınmış, Hocalı ve Hankenti özgürlüğüne kavuşmuştu. Bütün bunlara rağmen hocasına olan vefa duygusu doğrultusunda yaptıklarını yeterli görmeyen, bu yolda hiç yorgunlukta hissetmeyen Sayın Atik, Bakü dönüşünü müteakiben iki, üç yıl süreyle, daha da ötelere giderek, Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesinde aynı tür faaliyetlerine devam etmiş ve oradaki kardeşlerimizin öz değerleriyle bütünleşmesine, Türk Dünyası'nın Anadolu ruhuyla kaynaşmasına katkı sunmuştur. 2012 yılında emekli olan Sayın Atik, emeklilik sonrası daha özel statüde, Yüce Kur'an'ın bir ihtisas alanı olarak farklı vecihlerde okunup anlaşılmasının yeni nesillere aktarılmasına kendini adanmış ve bu doğrultuda Kayseri İl Müftülüğünün organizesiyle, gönüllü imam-hatiplerden oluşan aşere-takrib gruplarına her gün öğlene kadar, 2012'den bu yana devam eden ve her bir kuru üç yıl süren ihtisas kurlarının üçüncüsünü şu

an yürütmektedir. Kısacası, başlıkta ifade ettiğimiz gibi; ömrünü Yüce Kur'ân'a adayan Sayın Atik'e sağlık sıhhat içerisinde daha nice yıllar temennisiyle, gayretlerinin devamlılığına ve bereketine dualar ederim.”

Besime Özderici Kur'ân Kursu Yöneticisi Dr. Ayşe Yıldız Gürkan tarafından aktarılanlara göre:

“Kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Kemal Atik ve eserleri hakkında yüksek lisans tezi hazırladığınızı duymak beni sevindirdi. Elbette Hocamın çok emek verdiği öğrencilerinden biri olarak hakkında birkaç kelam etmek isterim. 1983- 1984 eğitim-öğretim yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesine kaydımı yaptırdım. İmam Hatip Lisesi mezunu olmama rağmen diğer İmam Hatip Lisesi mezunu kız arkadaşlarımla birlikte bizleri lise mezunları sınıfına vermişlerdi. Kur'ân-ı Kerîm hocamız da merhum Doç. Dr. Ahmet Madazlı hocaydı. İki hafta kadar girdiğimiz derslerde sadece harfler öğretiliyordu. Lise mezunları Kur'ân-ı Kerîm'i bilmedikleri için bizler de onlara yardım etmemiz beklentisiyle onların sınıflarındaydık. İmam Hatip Lisesi mezunu kız öğrenciler olarak idareye İmam Hatip Lisesi mezunları sınıfına geçmek için dilekçe verdik ve geçtik. Çok şükür isabetli bir karar almıştık. Yeni sınıfımızda Kur'ân-ı Kerîm hocamız Mehmet Kemal Atik Bey Arapça hocamız da Dr. Mustafa Çuhadar Bey'di. İlahiyat hazırlık sınıfı benim için bulunmaz bir nimet olmuştu. Arapçayı, sarf ve nahvi bu sınıfta öğrendim. Kısa süre sonra Mehmet Kemal Atik Hocamız 'bu yılınızı değerlendirmelisiniz, fırsatınız varken hâfızlığa başlayın, hem mesleki hayatınızda çok büyük nimetini görürsünüz hem de uhrevi dereceler elde edersiniz' teklifi ve tavsiyesi üzerine hâfızlığa başlamak istediğimi söyledim. Hocamız yardımcı olacağını, odasında dinleyebileceğini söyledi. Beş kız arkadaş hâfızlığa başladık. Diğer arkadaşlar bir müddet devam ettikten sonra bıraktılar. Ama Rabbim bana nasip etti. Muhterem Hocam iki yıl boyunca her öğle tatili arasında her gün bana kıymetli zamanını ayırarak odasında hıfzımı ikmal ettirdi. Her gün iki sayfa ezberle dersime başladım. On iki sayfaya kadar böyle devam ettim. Sonra her gün dört sayfa ezber vererek yirmi sayfaya tamamladım. Hâfızlıkta malumunuz hoca öğrenci iletişimi çok önemlidir. Ben kendisini oldukça hassas, nazik ve merhametli bir insan olarak tanıdım. Çok dikkatliydi. Bazen ezberimi dinlerken önünde kitaplar ve yazılar olurdu ama hatamı hiç atlamazdı. Fedakâr bir insandı. Kur'ân-ı Kerîm, tefsir ilminde uzman, kıraât ilminde icazetlidir. Türkiye'nin yetiştirdiği sayılı hâfızlardan biri olan hocamızdan hâfızlık yapmakta benim için Allah'ın bir lütfuydu. Ne yazık ki hıfzım bittiğine Hocamız 'Ankara'ya birlikte gidelim, hâfızlık belgeni alalım' dediğinde, benim en büyük idealimdi hâfız olmak. Ama ben sadece Rabbimin rızası için, ahirette derece almak için hâfız oldum, belge istemiyorum, demiştim. Evet, böyle düşünüyordum. Ama Hocamız 'İlahiyat Fakültesi okurken aynı zamandan da hâfız olan ilk öğrencisin, bunu duyurmalıyız ki örnek olasın' demişti. Sonra belge almadığım için yıllardır Diyanet'te çalışmama rağmen 'hâfız değil' kısmını işaretlerim. Hocamız tecrübeli ve ileri görüşlü bir insandı, bu konuda onu dinlemeliymişim. Ben hıfzımı çalışırken Hocamız altı ay kadar yabancı dil kursu için Ankara'ya gitti ve beni okul dönemi hıfzımı dinletmem için Mustafa Ağca Hocamıza, yaz dönemi için merhum Hunat Camii imamı Bekir Akşit Hocamıza emanet etmişti. Devlet Su İşlerinde yıllarca aralarında babam Bekir Yahyalı'nın da bulunduğu birçok mühendisin Kur'ân-ı Kerîm ve dini bilgileri öğrenmesine vesile olmuştur. Ayrıca kıymetli hocam, öğrencilerinden olan şu an Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim

Üyesi Doç. Dr. Menderes Gürkan ile evlenmemizde baba görevini üstlenmiştir. Ailemle birlikte hocamız ve eşi Menderes Bey'in memleketi Suşehri'ne gitmişler ve ailemizin tanışmasına vesile olmuşlardır. Hocamız İlahiyat Fakültesinde tefsir dersimize de girmişti. Çok istifade ettik. Bizleri akademik çalışmaya yönlendiren hocalarımızdan biriydi. Doktora tezimi tamamlamam hususunda her görüştüğümüzde beni motive etmiş, azmimin kırılmaması gerektiğini söylemiştir. Hocamızın unutamadığım ve zaman zaman öğrencilerime dillendirdiğim tavsiyelerinden biri de şu olmuştu. 'Kur'ân-ı Kerîm'i hayatınızda okuyabildiğiniz kadar okuyun, yaşarken ne yaparsanız size o kalacaktır. Sizden sonrakiler sizi ne kadar hatırlayıp arkanızdan okuyacaklar acaba? Evladına güvenip Kur'ân-ı Kerîm okumayan kaybetmiştir. Mehmet Kemal Atik Hocamızın benim hayatımdaki yeri ve değeri çok büyüktür, satırlara sığdırmak çok zordur. Cenab-ı Mevla'dan böyle hocalarımızın sayılarını ve nesillerinin artırmasını ve hocamıza sağlıklı hayırlı uzun ömür vermesini niyaz eder, ilim taliplerinin Kur'ân sevdalılarının hocamızın kıymetini bilip istifade etmelerini dilerim. Rabbim hocamızdan razı olsun inşallah."

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmet Kamil Cihan tarafından aktarılanlara göre:

"Mehmet Kemal Hoca dersime girmedi. Fakat hocayla iyi ilişkimiz oldu. Bunda babam Celal Cihan'ın da rolü bulunmaktadır. Babam emekli vaizdi ve emlak işiyle uğraşırdı. Kemal Hoca da babamın kiracısıydı. Yani ev, Almancı birisinindi. Kirayı babama getirirdi. Bu, okulda da saygıya dayalı bir ilişkiye zemin ayarladı. Mehmet Kemal Hoca, gerçekten kibar ve zarif birisiydi. Bu, benim hocaya olan saygımı ve sevgimi hep artırmıştır. Kendinden yaşça küçük olmama rağmen bana hep saygı, sevgi ve nezaketini hiç ihmal etmemiştir. Mehmet Kemal Hoca emekli olduktan sonra da görüştük. Ben onu hep nazik, kibar ve beyefendi biri olarak tanıdım."³⁶

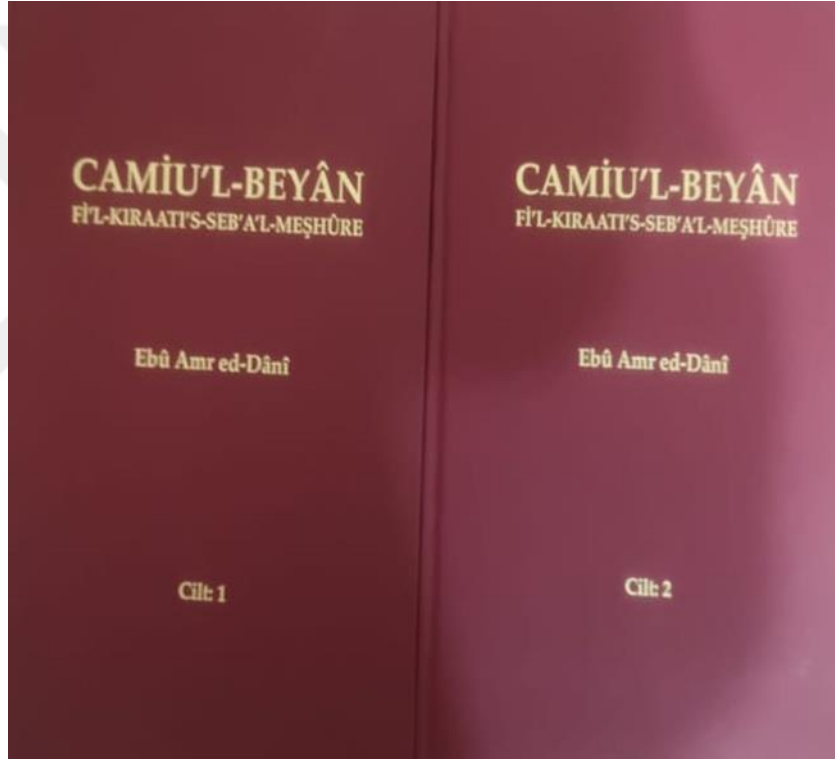
³⁶ Bu bölümdeki konuşma metinleri ilgili kişilerle yapılan mülakatlardan elde edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEHMET KEMAL ATİK'İN İSLÂMÎ İLİMLERDEKİ YERİ

2.1. Kitapları

2.1.1. Câmiu'l-Beyân fi'l-Kıraâti's-Seb'a'l-Meşhûre

Fotoğraf 5: Câmiu'l-beyân fi'l-kıraâti's-seb'a'l-Meşhûre, (TDV, 2000)

M. Kemal Atik'in doktora tezi olan bu eser iki ciltlikdir. Birinci cildin başlangıç bölümünde Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (öl. 444/1053)'nin doğumu hayatı ve eserlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir.

M. Kemal Atik doktora tezi olan bu iki ciltlik eser, kıraât ilminde önde gelen âlimlerden biri olan Ebû Amr ed-Dânî'yi konu edinmiştir. İncelenen bu eserde kıraât

ilminin büyük otoritelerinden biri olan ed-Dânî'nin hayatını ve kıraât ilmindeki yerini konu edilmektedir.

Hayatının büyük bölümünü ilim tahsili ve eser telifi ile geçiren, şöhreti yaşadığı asrı aşır günümüze kadar ulaşan ed-Dânî'nin ismi, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dâni'dir.³⁷

Ed-Dânî hadis, fıkıh ve kelim ilmiyle yakından ilgilenmiştir. Arapça'nın tüm inceliklerine de vakıf olan ed-Dânî, eserlerinde Halîl b. Ahmed (öl. 175/791), Sîbeveyhi (öl. 180/796), el-Kisâi (öl. 189/805), el-Ferrâ (öl. 207/822) gibi Arap dilinin, dil ve edebiyat bilginlerine atıflarda bulunmakta yer yer de onların görüşlerini eleştirerek kendi görüş ve düşüncelerini ifade etmektedir.³⁸

Büyük kıraât alimi ed-Dânî ve eseri *Câmiu'l-beyân* kendinden önceki kıraât farklılıklarını toplamış ve kendinden sonraki eserlere de kaynaklık ederek büyük bir hizmet gerçekleştirmiştir. *Câmiu'l-beyân* kıraât ilmine dair yazılan kitapların gerek hacim gerek muhteva bakımından en mufassal olanıdır. Dâni, bu eserini yazmadan önce birçok İslâm ülkesini dolaşmış, önceki kıraât kitaplarından azami derecede faydalanmış, kıraât ilmini sahih senetlerle elde etmiştir. Kıraât-ı Seb'a imamlarının rivayet ve imamlarını, onların usul ve furuunu ihtiva eden bu eser kendinden öncekilerin bir hülâsası, pek çok rivayetlerin ve bilginlerin toplandığı bir kıraât ansiklopedisi görünümündedir.³⁹

Câmiu'l-beyân, yazıldığı zaman ve daha sonraki dönemlerde gelen kıraât âlimlerine kaynaklık etmiştir. Nitekim ed-Dânî'den sonra yaşayan ve kıraât ilminde yazdığı eserleriyle meşhur olan İbnü'l Cezerî (öl. 833/1429), tabakat konusunda yazdığı *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ* ve kıraât sahasında yazdığı *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-aşr* adlı eserlerinde *Câmiu'l-beyân*'dan geniş çapta faydalanmış ve ondan nakillerde bulunmuştur.⁴⁰

³⁷ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, 3/1120, Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-tabakât ve'l-a'sâr* 1/326, İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye* 1/505, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân ve Mu'cemü'l-üdebâ*, 5/36, İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb* 3/272.

³⁸ Dâni'nin hayatı hakkında daha geniş bilgi için bk.: Abdurrahman Çetin, "Ebu Amr ed-Dâni ve Eserleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 3/3 (1980), 5-43.

³⁹ ed-Dâni, *Câmiu'l-Beyân*, thk. Mehmet Kemal Atik, 1/2.

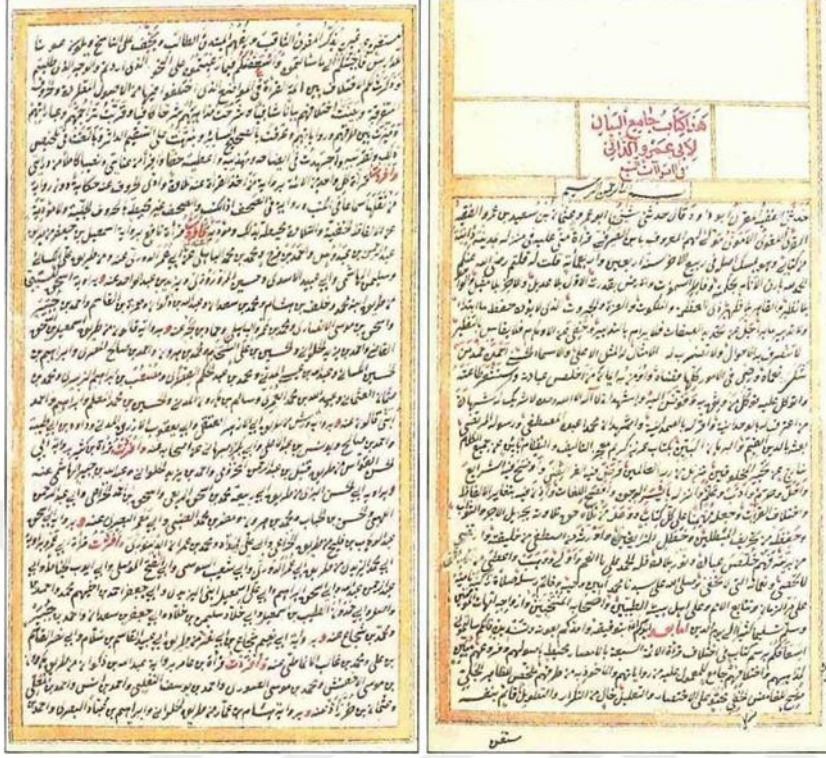
⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-aşr*, 1/23,25,30,37,43,135,187,206; 2/14,28,140,213,438; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-tabakât ve'l-a'sâr* 1/327; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz* 3/1121.

Câmiu'l-beyân bir kıraât ansiklopedisi olduğu kadar bir tenkit ve tahlil eseridir. Bu özelliği sebebiyledir ki, *Câmiu'l-beyân* kıraât ilminde birinci sırada bir müracaat eseri olma vasfını her zaman muhafaza etmektedir. Fakat çok hacimli ve mufassal oluşundandır ki tedrisatta kullanılmamış, muhtasar kıraât kitapları kadar yaygınlaşmamıştır.⁴¹

Câmiu'l-beyân'ın yazma nüshaları sadece; Hindistan Patna, Kahire Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye ile Sultanahmet Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserin edisyon kritiği ve Kıraât ilmi yönünden tahlilini doktora tezi olarak hazırlayan Atik bu çalışmasını beş yılda tamamlamıştır. Çalışmada eserde geçen hadisler cerh ve tadil edilmiş; Kur'ân tarihi konusundaki rivayetler de tahlil ve tenkide tabi tutulmuştur. Bununla beraber rivayetlerin senetlerindeki isimler, tabakat kitaplarından tespit edilerek Kıraât alanındaki yerleri, sika olup olmadıkları da ikinci cildin sonuna kronolojik olarak eklenmiştir. Eser iki cilt olarak 1999 yılında Diyanet Vakfı Matbaasında basılmıştır.

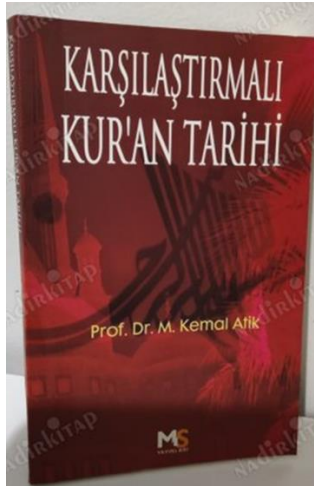
---

⁴¹ Ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyân*, thk. Mehmet Kemal Atik, 1/36.

Fotoğraf 6: Câmiu'l-beyân fi'l-kıraâtî's-seb'in ilk iki sayfası

2.1.2. Karşılaştırmalı Kur'ân Tarihi

Fotoğraf 7: Karşılaştırmalı Kur'ân Tarihi (M.S yayınları, İstanbul, 2012)

Mehmet Kemal Atik'in *Karşılaştırmalı Kur'ân Tarihi* adlı eseri, okurlara İslâm'ın kutsal kitabı Kur'ân'ın kökeni, nakledilmesi ve korunması hakkında kapsamlı bir inceleme sunmaktadır. Hz. Osman (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diğer ağızları

kabul edip tilâvetine izin verdiği ilahi mesajları tek lehçe/ağza indirmiştir. Yapılan bu uygulamadan itibaren bugüne kadar geçen süre içinde farklı ilmi yaklaşımlarla âlimler ve araştırmacılar, Kur'ân tarihi hakkında tartışmalı teoriler ileri sürmekte ve Kur'ân tarihini yeniden yorumlamaya çalışmaktadırlar.

Mehmet Kemal Atik'in *Karşılaştırmalı Kur'ân Tarihi* isimli eserinde, İslâmi ilimler geleneği içinde bir sürece yayılmış olan Kur'ân tarihi hakkındaki rivayetlerin hem bir tahlili yapılmış hem de gerek Müslüman âlimlerin gerekse batılı oryantalistlerin konuyla ilgili çalışmalarından ve tespitlerinden örnekler sunulmuştur. Üç yüz dokuz sayfadan oluşan bu eserde sunulan makaleler, Kur'ân tarihi disiplinini araştırma konusu yapanlar tarafından tartışılmaya zemin hazırlayacak önemli hususları içermektedir. Kur'ân metninin oluşumu ve mevsukiyeti konusunda bilimsel anlamda yapılan araştırmaların yanı sıra taraflı ve saldırgan yazıların da mevcudiyeti Kur'ân tarihi konusunda ciddi araştırmaların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda bütün bu çalışmalara ilaveten mevcut kaynaklarda serdedilen tarihi malumatın incelenip doğru ve makul olan bilgilere ulaşılmalıdır. Böylece hem giderek artan Kur'ân ve İslâm tarihi hakkındaki spekülâtif yorumların yapılması önlenmiş olacak hem de bazı oryantalistlerin Müslümanları rencide eden ön yargılarına cevap verilmiş olacaktır.⁴²

Müellif bu eserinde iddialara cevap vermek adına oryantalist kaynaklara çokça yer vermiştir. Örneğin ismi çalışmada en çok geçenlerin başında Rus oryantalist L.İ. Klimoviç gelmektedir.⁴³

Eserde üzerinde durulan konulardan bir tanesi de Kur'ân'ın dili meselesidir. Kur'ân'ın dilinin neden Arapça olduğu âyetlerden örnek vererek açıklanır; “Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'ân kıldık. O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta (levh-i mahfuzda) mevcut, yüce ve hikmetle dolu bir kitaptır.”⁴⁴ ve yine bir âyette: “Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'ân kılsaydık, diyeceklerdi ki: Ayetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden (kitap) olur mu? ...”⁴⁵

⁴² Atik, *Karşılaştırmalı Kur'ân Tarihi*, 11-12.

⁴³ Atik, *Karşılaştırmalı Kur'ân Tarihi*, 254.

⁴⁴ ez-Zuhruf 43/2,3.

⁴⁵ Fussilet 41/44.

Yukarıdaki âyetler vahyin Arap dilinde indirildiğinin, bunun nedeninin de ilahi vahyin anlaşılmasının kolaylaştırılması olduğunu açıklamaktadır.⁴⁶

Müellifin değindiği diğer önemli bir başlık ise “Abdullah b. Mes‘ûd ve Mushaf’ının Kur’ân Tarihindeki Yeri”. Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.) ‘un hayatından kısaca bahsetmek gerekirse; kendisi ilk Müslümanlardan biridir. Hz. Ömer (r.a.)’den önce Müslüman olmuştur. Mekke’de ilk defa, açıktan Kur’ân okuyan İbni Mes‘ûd’dur. Uğradığı baskılardan dolayı Habeşistan’a ilk hicret edenlerden olmuştur.

Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.), Hz. Muhammed (s.a.v.)’in ashabına Kur’ân’ı kendilerinden öğrenmelerini tavsiye ettiği dört kişiden biridir. Hz. Peygamber’in aşağıdaki hadiste de ifade ettiği gibi "Kur’ân’ı şu dört kişiden öğreniniz: Abdullah İbn Mes‘ûd, Ebû Huzeyfe’nin azatlısı Sâlim, Ubey b. Kâ‘b ve Muâz b. Cebel".⁴⁷ Kaynaklar onun ilk Kur’ân öğreticilerden ve ilk Müslüman tabakanın en büyük öğretmenlerinden biri olduğunda ittifak etmişlerdir.

Hz. Peygamber, Abdullah b. Mes‘ûd’un kiraâti hakkında şöyle demiştir: “Kim Kur’ân’ı indirildiği gibi okumak isterse İbn Ümmü Abd’in kiraâti üzere okusun.”⁴⁸

Abdullah İbn Mes‘ûd, İslâm’a sonradan giren kimselere yeni nazil olmakta olan Kur’ân vahyini eğitim yoluyla öğretebilecek kimselerin en yeteneklisiydi. Hadis-i Şerifler bu konuda bize güvenilir deliller sunmaktadır.

Mehmet Kemal Atik eserinde muhtelif konularla alakalı farklı farklı makalelerden ve çevirilerden faydalanmıştır. Bu çalışmada bazılarına değinilmiştir. Bunlardan biri; *Kur’ân Nedir?* (Toby Lester tarafından yazılmış, İngilizce olarak yayınlanmış olup, M. Kemal Atik, araştırma görevlileri Faruk Yıldız, Veysel Koçer ve Sultan Aksakal’ın müşterek katkıları ile çevirisi yapılmış ve K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisinin I. sayısında yayınlanmıştır.)

Bir diğer makale; *Kur’ân Metninin Oluşumu ve Tertibi*, isimli İngilizce olarak yayınlanan makale çevirisidir. (Rus oryantalist L.İ Kilimoviç’in *Kur’ân Hakkında* isimli kitabının O. Oralbekov tarafından 1990 tarihinde Kazak Türkçesi’ne yapılan

⁴⁶ Atik, *Karşılaştırmalı Kur’ân Tarihi*, 18.

⁴⁷ Buhârî, *Fezailu’l-Kur’ân*, 1/128.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/25-26,445,454; Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek*, 3/317; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’* 1/475-476.

çevirisinin II. Bölümünü içermektedir. Bu çeviri ilk defa K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisinin 4. Sayısında yayınlanmıştır).

Daha birçok makaleden derlenerek hazırlanan bu kitap Kur'âni değerleri anlamak için başucu kitap olma niteliğindedir. Güvenilir hadis kaynaklarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Oryantalist eserlere sık yer vermesi konuyu derinlemesine incelediğinin, kıyas yöntemini kullandığının kanıtıdır.

Bu çalışmada dikkat çeken bir diğer konu ise; Ubey b. Kâ'b ve Mushafi kaynaklarda asıl ismi Ubey b. Kâ'b olarak geçer. Baba tarafından nesebi ise İbnü Kays b. Ubeyd b. Zeyd Muâviye b. Amr b. Mâlik b. en-Neccar'dır. Annesinin adı Süheyl'dir. Ubey b. Kâ'b Medineli ve asil bir aileye mensuptur. Ayrıca, küçük yaşta okuma ve yazmayı öğrendiği, devamlı Tevrat ve İncil'i okumak suretiyle zamanını değerlendirdiği kaynaklarda bildirilmektedir.⁴⁹

Ubey b. Kâ'b, ömrünün son günlerini yaşadığı sıralarda bile Kur'ân öğretmenliği görevini devam ettirmiştir. Iraklı bir öğrencinin, onun öğretmekten kaçındığını sanarak sitem etmesine dayanamayıp üzülen Ubey, şu sözleri söylemiştir: "Ya Rabbi, sana söz veriyorum, eğer bana cuma gününe kadar ömür verirsen Resulullah'tan öğrendiklerimi hiçbir tenkitçinin tenkidinden çekinmeden insanlara öğreteceğim." Bu duası kabul olmuş olmalı ki cuma gününde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.⁵⁰

2.2. Makaleleri

2.2.1. Tefsir ve Kıraât İlmine Dair Yazma Eserler Bibliyografyası

Prof. Dr. Fuat Sezgin tarafından, *Geschichte des arabischen schrifttums (GAS)* (Arapça Yazılmış Literatür Tarihi) ismiyle hazırlanan eser, klasik dönemde Müslüman âlimlerin bilim ve teknolojiye yaptıkları katkıların, bu medeniyete ait yazılı kaynaklar üzerinden ortaya konmasını hedefleyen, büyük bir projenin ürünü olarak görülmektedir.

⁴⁹ İbnü'l Esîr, *Üsüdü'l-gâbe*, 1/50; İbn Sa'd, et-Tabakât, 2/353-355.

⁵⁰ Müttakî el-Hindî, *Kenzu'l Ummâl*, (Beyrut: er-Risâletü'l Âlemiyye,2012) 1/231.

Birinci cildi 1967, son cildi ise 2015 yılında yayımlanan ve tamamı 17 ciltten oluşan bu eser, yaklaşık olarak yarım asırlık bir çalışmanın ürünüdür. Eserin ciltlerinin her biri, İslâm medeniyeti dairesinde, çeşitli ilimler bünyesinde meydana getirilmiş olan pek çok eser ve bunları kaleme alan şahsiyetlerin hayatlarının da ayrıntılı olarak ele alınmasından oluşmaktadır. Eserin kısaltılmış şekli GAS'dır.

Bunun yanında, *Geschichte der arabischen litteratur (GAL)* (Weimar 1898-1902). *GAL* ve ek ciltleri *Supplementband* çalışmasında Alman oryantalist Carl Brockelmann (1868-1956) İslâm dünyasında Arapça eser vermiş olan müellifleri, eserleri ve bunlarla ilgili ayrıntıları belli bir plan içinde yer vermiştir.

Eserin üç ciltlik zeyli *Supplementband* (Leiden 1937-1942) otuz beş yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Kitabın aslı ile zeyli birleştirilerek Abdülhalîm en-Neccâr, Yakub Bekir ve Ramazan Abdüttevâb tarafından Arapça'ya tercüme edilmeye başlanmış, bu çalışmanın henüz altı cildi yayımlanmıştır.

Mehmet Kemal Atik; Prof. Dr. Fuad Sezgin ve Carl Brockelman'ın bu eserlerinde yazdıkları kıraât ve tefsir ilmine dair 171 yazma eserin kronolojik olarak tanıtımını yapmış yüksek lisans tez çalışmasında değerlendirilmek üzere anılan dergide yayımlayarak bilim dünyasına sunmuştur.⁵¹

2.2.2. Endülüs ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri

Endülüs İslâm Devletleri, 8. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar İber Yarımadası'nda hüküm süren ve İslâm medeniyetinin önemli merkezlerinden biridir. Bu dönemde Endülüs, sadece siyasi ve ekonomik açıdan değil, aynı zamanda ilim ve kültür açısından da altın çağını yaşamıştır. Kur'ân ilimleri de bu gelişmeden nasibini alarak Endülüs'te önemli bir ilerleme kaydetmiştir.

Endülüs'ün Kur'ân ilimlerine katkıları şu şekilde özetlenebilir:

Kıraât: Endülüs'te farklı kıraât gelenekleri yayılmış ve bu gelenekler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sayesinde Kur'ân'ın farklı lehçelerde okunması ve anlaşılması mümkün olmuştur.

---

⁵¹ Mehmet Kemal Atik, "Tefsir ve Kıraât İlmine Dair Yazma Eserler Bibliyografyası", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1983), 313.

Tecvit: Kur'ân'ın ahenkli ve etkileyici bir şekilde okunmasını sağlayan tecvit kuralları Endülüs'te geliştirilmiş ve sistematikleştirilmiştir. Bu sayede Kur'ân'ın güzel okunması geleneği yaygınlaşmıştır.

Tefsir: Kur'ân'ın anlamını açıklamaya çalışan tefsirler Endülüs'te yoğun bir şekilde kaleme alınmıştır. Bu tefsirler, Kur'ân'ın âyetlerini farklı açılardan yorumlamış ve İslâm'ın inanç, ahlak ve fıkıh gibi alanlarına dair önemli bilgiler sunmuştur.

Hadis: Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sözlerini ve uygulamalarını anlatan hadisler de Endülüs'te derlenmiş ve şerh edilmiştir. Bu çalışmalar sayesinde İslâm'ın sahih kaynağına ulaşmak ve Hz. Muhammed'in örnek hayatını öğrenmek mümkün olmuştur.

Arapça Dilbilgisi: Kur'ân dili olan Arapça'nın gramerini inceleyen çalışmalar Endülüs'te yoğun bir şekilde yapılmıştır. Bu çalışmalar sayesinde Arapça'nın kuralları belirlenmiş ve dilin daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

Endülüs, Kur'ân ilimlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamış ve bu alana önemli katkılar sunmuştur. Endülüs'te yapılan çalışmalarla Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması ve yaşanması amaçlanmıştır.

Endülüs devletlerinin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen sürede Müslümanların eğitimde, biliminde, özellikle Kur'ân ilimleri alanında kadınların gösterdikleri başarılar örneklerle birlikte bu tezde değerlendirilmektedir.

2.2.3. Ubey b. Kâ'b ve Kur'ân İlimindeki Yeri

Ubey b. Kâ'b (öl. 33/654 [?]) çalışması, bazı özellikleri ile öne çıkmaktadır. Onun (r.a.) Medine'de ilk vahiy katibi olarak seçildiğini, Kur'ân eğitiminin yayılmasında en çok hizmeti geçenlerden biri olduğunu, sahâbe neslinin önde gelen simalarından biri olduğunu söyleyen Atik, Ubey b. Kâ'b hakkında "Medine'de ilk vahiy katibi olması, Hz. Peygamber'in bazı mektuplarını kaleme alması, bazı özel ortamlarda onun yanında bulunması ve yine Bedir'den itibaren bütün savaşlarda Allah Resul'ünün yanında bulunması, kıraât, fıkıh ve hadis gibi ilimler konusunda kendisinden söz edilmesi onun seyyidülkurrâ diye anılmasına sebep olmuştur" demektedir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra kıraâtle ilgili çıkan ihtilaflarda kendisine müracaat edilenler arasında Ubey. b. Kâ'b'ın olmasının, onun kıraâtteki konumunu göstermesi açısından önem arz ettiğini söyleyen Atik, ayrıca tefsire muhtaç bazı âyetlere açıklık getirdiğini örneklerle açıklamıştır.

2.2.4. Âyet ve Sûrelerin Tevkifiliği Meselesi

Âyet ve sûrelerin tertibinin tevkifiliğine dair müstakil bir çalışma yapan Mehmet Kemal Atik'e göre;

“Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Ubey b. Kâ'b ve Abdullâh b. Abbâs gibi sahâbilerin mushafları ile Hz. Osman'ın hilafeti sırasında istinsah edilen 'imam mushaf' arasında tertibin farklı olması, sûrelerin tertibinin tevkifi olmadığı anlamına gelmez. Çünkü ashâbın mushafı, tilâvet olunan mushaf olmayıp, bilgi ve tevili ihtiva eden, muayyen olayları cemetmeye yönelik çalışmalardı. Her birinin içerisinde tilâveti mensuh olan âyetler bulunduğu gibi, bazı âyetlerin tefsiri ile kunut dualarının âyet sayıldığı hakkında da birtakım isnatlar da mevcut idi. Şayet bu özel mushaflar, Hz. Peygamber'in istediği şekilde olsaydı, mensupları bu mushaflara sınıksız sarılır, ondan vazgeçmezler, Hz. Osman'ın imam mushaftan başka diğer mushafları yakmayı emrettiğinde, anılan şahıslar kendi mushaflarını da yakmak üzere halîfeye arz etmezlerdi. Dolayısıyla, kendi mushaflarından vazgeçip, imam mushafa tâbi olmaları, imam mushafın tertibinin içtihadı olmadığını gösterir. Zaten nassa rağmen içtihat yapılmaz. Ayrıca imam mushafın tertibi içtihadı olsaydı, özel mushaf sahipleri, Hz. Osman'a bu konuda biat etmezlerdi. Çünkü bir müçtehidin, diğer müçtehidi taklit etmesi de söz konusu değildir. Rasûlullah, âyet ve sûrelerin yerlerini ya bizzat açıklayarak ya da işaret ederek bildiriyordu. Ashâbın bu konudaki icması da bu tertip üzeredir. Onlar batıla karşı en ufak bir yumuşama göstermemişlerdir. Ayrıca sahabeleri, herhangi bir söz ve ayıplama, Hakk'a tâbi olmaktan engellememiştir.”⁵²

Bu çalışmada, sûrelerin tertibi konusu geniş bir şekilde incelenmekte, bu konuda İslâm âlimlerinin ittifak ve ihtilaf ettikleri hususlar kabul ve reddedilen yönleri detaylarıyla anlatılmaktadır.

2.2.5. Abdullah b. Mes'ûd ve Mushafının Kur'ân Tarihindeki Yeri

Bu makalesinde Atik, Abdullah b. Mes'ûd'un tüm ilmi yönlerini ele almış, doğu ve batı kaynaklarına müracaat ederek değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu birkaç kısa pasajı ise şu şekildedir:

⁵² Mehmet Kemal Atik, “Âyet ve Sûrelerin Tevkifiliği Meselesi” *ERÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/6, (1989), 201-218.

“Abdullah b. Mes‘ud, Hz. Muhammed’in, ashabına, Kur‘ân’ı kendilerinden öğrenmelerini tavsiye ettiği dört kişiden biridir. Bu gerçeği hadis mecmualarının en sahihlerinin rivayet ettikleri Hz. Peygamber’in bir hadisi dile getirir: ‘Kur‘ân’ı şu dört kişiden öğreniniz: Abdullah İbn Mes‘ud, Ebû Huzeyfe’nin azatlısı Sâlim, Ubey b. Kâ‘b ve Muaz b. Cebel.’ Kaynaklar, onun ilk Kur‘ân öğreticilerden ve ilk Müslüman tabakanın en büyük öğretmenlerinden biri olduğunda ittifak etmişlerdir. Abdullah İbn Mes‘ud, İslâm’a sonradan giren kimselere yeni şekillenmekte olan Kur‘ân’ı vahyi eğitim yoluyla öğretebilecek kimselerin en yeteneklisiydi. Yine Abdullah İbn Mes‘ud, daha deve çobanlığı yapan yeni yetme bir delikanlı iken, Hz. Peygamber’in bizzat kendi ağzından yetmiş sûre almış bir isimdir. Aynı zamanda o, mukaddes vahyi Mekke sakinlerine ilk ifşa eden sahabeydi. Hz. Peygamber, onun kiraâtı hakkında şöyle demiştir: ‘Kim Kur‘ân’ı indirildiği gibi okumak isterse, İbn Ümmü Abd’in kiraâtı üzere okusun.’ Bu gerçeği, güvenilir muhaddis Mücahid’den rivayet edilen şu itiraf ifade eder: ‘Eğer İbn Mes‘ud’un kiraâtıyla Kur‘ân’ı okusaydım, Kur‘ân hakkında İbn Abbas’a sormak zorunda kaldığım birçok şeyi sorma gereği duymazdım.’ Şahsiyetine ve vakarına son derece saygılı olan Abdullah İbn Mes‘ud’un Kur‘ân ilmindeki yerini ve bu konuda bildiklerini korumada ve savunmada verdiği mücadeleyi şu rivayetler ortaya koymaktadır: İbn Mes‘ud, Osman mushafına aykırı olan kendi kiraâtının sıhhatine yönelik sansür ve propagandaya karşı şu sert ifadeyi kullanır: Birtakım yetkisiz adamlar, kendi kendilerine Kur‘ân’da tasarrufa kalkıştılar. Yine onun, Zeyd b. Sâbit hakkında şöyle dediği rivayet edilir: ‘O henüz çocuklarla oynayan bir sabî iken, İbn Mes‘ud Rasul’ün ağzından yetmiş küsur sûre ezberlemişti.’ Diğer bir rivayette: “Zeyd b. Sâbit kafir bir babanın sülbündeyken, ben müslümandım. O halde, nasıl olur da İbn Mes‘ud’un doğrudan doğruya asli kaynaktan aldığı kiraât Zeyd b. Sâbit’in kiraâtının arkasına atılır?”⁵³

Meşhur Kur‘ân tarihçisi oryantalist Arthur Jeffery, *Materials for the history of the text of the Kur‘ân* adlı eserinin 25-113. sayfalarında, Hz. Osman’ın cem ettirdiği imam mushafı ile Abdullah b. Mes‘ud’un mushafına ait farklı kiraâtlerin/lafızların karşılaştırmasını İslâmî kaynaklara müracaat ederek yapmıştır.

Yapılan bu çalışmayı Atik, makalesinde zikretmekte, İbn Mes‘ud’a izafe edilen sûre sıralamaları, mushafında bulunan ve bulunmayan sûreler hakkında tarihi bilgileri kaynaklara müracaat ederek değerlendirmektedir.

2.2.6. Gazâfî’nin Kur‘ân’ın Anlaşılmasındaki Metodu

Bu makalede Atik, Gazâfî’nin çağının çeşitli ilimlerinde yetkinlik sahibi olduğunu ve İslâm dünyasının en büyük dehalarından biri olduğunu vurguladıktan

⁵³ Mehmet Kemal Atik, “Abdullah b. Mes‘ud ve Mushafının Kur‘ân Tarihindeki Yeri”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (2005), 5,6.

sonra, Gazâlî'nin hukuk felsefesi ve metodolojisi, kelimeler, tasavvuf, ahlak, mantık ve metafizik gibi farklı alanlarda eserler meydana getirdiğini nakletmektedir.

Onun çeşitli münasebetlerle kitap ve risalelerinde üzerinde durduğu konulardan birinin de Kur'ân'ın anlaşılması ve tefsiri olduğunu söylemektedir. Gazâlî'nin, Kur'ân'ın anlaşılması ve isabetli teville ulaşmaya engel olan durumların neler olduğuna dair düşünceleri bu makalede yer almaktadır.

Makalede, Gazâlî'nin Kur'ân'ın anlaşılmasında sadece nakle önem vermeyip, tek esas olarak rivayetleri kabul etmeyi eleştirdiğini, böylelerini yolun ilk durağında kalmış kimseler olarak gördüğünü nakletmektedir.

“Bütün düşüncelerini nakle hasredenlerin, araştırma ve tevilin tehlikeli vadisine girmeyi göze almayanların cehalet sahasında selamette kalmayı tercih ettiklerini” söylemektedir.

2.2.7. Kur'ân'ın Çağrısını Okuma, Okutma, Akıl ve Kitaptan Yanadır

Makalede Atik, Kur'ân'ı okumayı ve ilmi kıstasları öne almayı ana gaye edinmeyi, ortaya konmak istenen ilkelerin, kuralların, hüküm ve fikirlerin bilime ve okumaya dayanması ve dayandırılması gerektiğini söylemekte; safsata, cehalet, peşin fikir, taassup ve sorumsuzca söylenen sözlerin ilmi kıstaslara göre okumakla bir ilgisi olmadığını belirtmektedir.

Eğitim ve öğretimde esas alınması gereken hususlar bir âyette şu şekilde ifade etmektedir:

*“Çünkü ümmilere içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur...”*⁵⁴

Makalesinde, bir toplumun medeniyet kurmasının ve geliştirmesinin ancak kitap ve kitabı anlayacak salim bir akıl ile mümkün olacağını söyleyen Atik, akli ve ilmi okumayı hayatına hâkim kılmayanların sefalet ve zillet içinde yaşayacaklarını ifade etmektedir. Bu kitabın vahiy mahsulü olan Kur'ân olabileceği gibi, okumaya değer ve okunması gereken başka kitapların da olabileceğinin altını çizmektedir.

---

⁵⁴ El-Cuma 62/2.

Atik, Kur'ân'ın Müslümanları okuma, yazma, öğrenme ve öğretmeye teşvik ettiğini, akıl ve zekalarını hakikati anlama yolunda sarfetmelerini salık verdiğini söylemektedir.

Kur'ân'ın hedefinin ve maksadının insanların gönüllerini temizleyip arındırmak, kültür ve medeniyeti kurup geliştirmeyi hedef edinmek, insanın eğilimleriyle eylemlerini bütünleştirmek, barışı sağlamak, malı, yaşamı ve canı güvenceye kavuşturmak olduğunu ifade etmektedir.

2.3. Çevirileri

Bu başlık altında Mehmet Kemal Atik'in çevirileri ele alınacaktır.

2.3.1. Kur'ân Metninin Oluşumu ve Tertibi

Rus Oryantalist Klimoviç'in yazdığı bu makaleyi Atik, Kazakça çevirisinden Türkçe'ye aktarmıştır. Yazar konuyla ilgili olarak özetle şunları söylemektedir:

“VII. yüzyılın birinci yarısında Arabistan'da peygamberliğin ortaya çıkışı sırasında, peygamberlikle ilgili meydana gelen teorilerden ve düşüncelerden bize kadar ulaşan bilgilerin çok az kısmı, o devirdeki Mekke ve Medine'de mevcut Hanîf Müslümanlar tarafından yayılmıştı. Bütün bunlar 632 yılında Medine'de Arap halifeliği ortaya çıktıktan ve Arapların geniş ölçüdeki işgalci muharebelerinden sonra Kur'ân'ın toplanması devlet ve toplum açısından oldukça önem arz etmekteydi. Hâlâ ilk halifeler devrinde Araplar istilalarını yalnız düşmanlarına karşı değil aynı zamanda sosyal yaşamlarını, yasal kurumlarını ve devlet yönetimini feodalizm esasına göre düzenleyen İran'a, Bizans ve diğer ülkelere karşı da sürdürmüşler ve bu ülkelerle de savaşarak hâkimiyetleri altına almışlardı. Bu yerler de halifeliğin hâkimiyeti altına girince, buralarda da Araplar kendi hukuk kurallarını ve inzibati idarelerini yerleştirme ve icra etme zorunluluğu ortaya çıktı.”⁵⁵

2.3.2. Kur'ân Tarihi

Bu makalede, Kur'ân tarihi konusundaki çalışmalarıyla ünlü oryantalist Arthur Jeffery'nin *Materials for the history of the text of the Qur'an* adlı kitabının giriş kısmı ele alınmaktadır.

Kitap Leiden'de 1937'de neşredilmiştir. Kitabın giriş kısmında: “Kur'ân'ın tenkitli olarak incelenmesi İslâm geleneğinde pek fazla ilgi görmemiş olması hasebiyle

---

⁵⁵ L. İ. Klimoviç, “Kur'ân'ın Mahlûk Olmadığı Dogması”, çev. Mehmet Kemal ATİK, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (2003), 161.

henüz başlangıç aşamasında olan bir çalışma alanıdır” diye alana dair bir yorum getirilmiştir.

Arthur Jeffery, Kur’ân’ın Doğu’ya özgü taş baskılarının çokluğundan söz etmekte, bunların büyük çoğunluğunun Âsım’dan gelen Hafs’ın geleneksel metnini az ya da çok doğruladığını, Âsım kıraâtinin İslâm metnini temsil ettiği söylenen Kufe ekolünün üç rivayetinden en çok bilineni olduğunu; Kuzey Afrika’da taş baskıları genellikle İmam Nâfi’den ravisi Verş’e gelen metin geleneğini yani, Medine ekolünün geleneğini izlediklerini yazmaktadır.

Yazar, “Kur’ân Metni Çalışmasında Aşamalar” bölümünde kıraât imamı Ebû Amr’ın ravisi Dûrî’nin rivayetinin metin geleneğine göre, yani Basra ekolü geleneğine göre yazılmış Kur’ânlar olduğunu duyduğunu söylemekte ve şunları ifade etmektedir:

“Bir kuşak öncesine kadar Sudan’da bu gelenek izleniyordu ama meğer hiçbir metnin bu geleneğe göre taş baskısı yapılmamış. Dönemin metniyle, Hafs metninin taş baskıları kademeli bir şekilde günün alışılmış yazımına dönmüştü ve böylece o geleneği tam bir şekilde anlatmıyordu. Ama 1923’te, Mısır hükümeti Müslüman âlimlerin yazı işleri yöneticiliği altında bir standart basım yayınladı ve bu basımda orijinal Hafs geleneğini mümkün olduğunca aynı kalacak şekilde çoğaltma girişimi yapıldı. Geleneğin en eski kaynaklarına gitmek yerine modern kıraât çalışmalarının kullanılması yüzünden editörler kendi çabalarında çok başarılı olamadılar. Ama onların basımları yine de Doğu’da bugüne kadar üretilmiş kritik basıma en yakın olanıdır.”⁵⁶

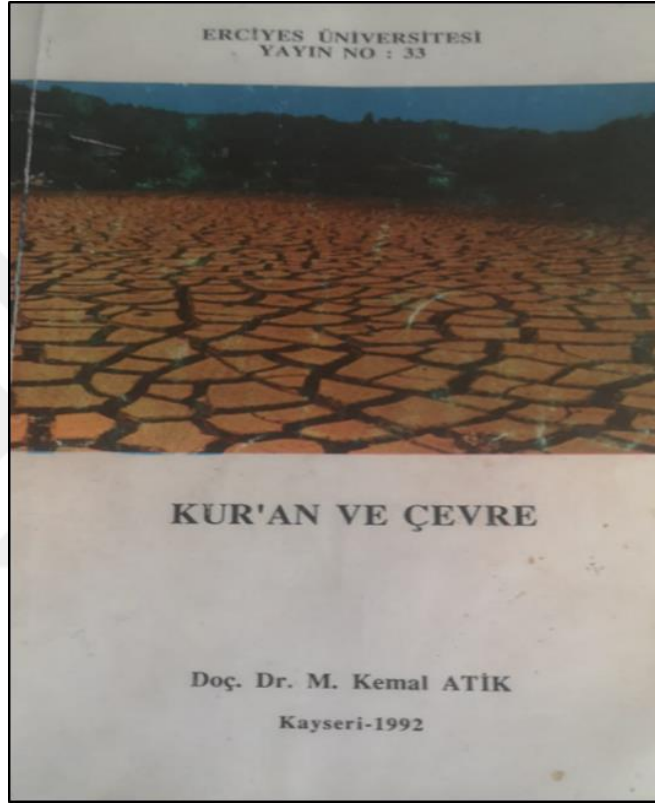
⁵⁶ Arthur Jeffery “Kur’ân Tarihi” Çev: Alparslan Sarı-Mehmet Kemal Atik, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (2008), 162.

2.4. Mehmet Kemal Atik'in İslâmi İlimler Alanındaki Diğer Çalışmaları

2.4.1. Kitapları

Bu başlık altında Mehmet Kemal Atik'e ait kitaplara yer verilmiştir.

2.4.1.1. Kur'ân ve Çevre

Fotoğraf 8: Kur'ân ve Çevre (Erciyes Üniversitesi 1992)

Kur'ân ve Çevre kitabı, çevre sağlığını, Kur'ân âyetleri ışığında inceleyen alanının ilk kitabıdır. Kitapta çevre sağlığı, Kur'ân âyetlerine bağlı kalarak çeşitli başlıklar altında ele alınmakta, her bir başlık ayrı ayrı incelenmektedir. Müslümanların doğaya ve çevreye karşı ilgisiz kılan nedenler üzerinde durulmaktadır.

Atik'in bu eseri, Kur'ân'ın çevreye ve doğal dünyanın koruyucuları olarak insanın sorumluluğuna ilişkin öğretilerine yeni ve düşündürücü bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu eser 156 sayfa olup, 12 kısa bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler: Kur'ân'a göre su, hava, toprak, ağaç ve orman, deniz, dağlar, hayvanlar, kuşlar, çevre temizliği, doğa sevgisi, çevre sevgisi ve vatan olmak üzere sıralanmıştır. Bu çalışmada bazılarını kısa da olsa değinilecektir.

Çevre; genel manada insanların tüm sosyal, biyolojik, fiziksel ve kimyasal faaliyetlerini sürdürdüğü ortam olarak tanımlanmaktadır.⁵⁷ Diğer bir ifade ile çevre; yeryüzünün doğal kaynaklardan oluşan ve insanların bu kaynaklar üzerinde yaptığı kültürel değişimleri de içine alan bir olgu olarak ifade edilmektedir.⁵⁸

Kur'ân'da su ve hayat; bu konu ile ilgili âyette, "... *Her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? ...*"⁵⁹ şeklinde geçmektedir. Bu âyetle suyun önemine vurgu yapılmaktadır. Müellif yaratılışın ve diriliğin kaynağının temel maddesinin sudan ibaret olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer bir âyet ise; "*Allah, her canlıyı sudan yarattı. ...*"⁶⁰ âyetidir. Bu âyetler gösteriyor ki insan başta olmak üzere bütün hayvanlar sudan yaratılıp meydana getirilmişlerdir.

Su kirliliği; yeraltı su kirliliği tüm insanlığı tehlikeye atmaktadır. En önemli sebebi ise evsel atıkların yeraltı suyuna taşınmasıdır. Büyük şehirlerde bile yetersiz kalan altyapı tesisleri ve endüstri atıkları diğer faktörleri oluşturmaktadır.⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm, insanların başına gelen tüm güzelliklerin, iyiliklerin Allah'ın lütfundan olduğunu, başına gelen kötülüklerin, zararların insanın kendi elleriyle yaptıkları işler yüzünden kaynaklandığını, yaptıkları hataların, günahların bir cezası olduğunu bildirmekte ve uyarılmaktadır.⁶²

Müellifin değindiği diğer bir konu Kur'ân'da hava; Hava dünyamızın çevresini saran bir gaz kütesidir. Hava olmasa hiçbir canlı varlık olmazdı. Hayatın temel unsuru olan hava, insanların solunum imkânını sağlar. Bir erişkin insan günde 1,5 kilogram kadar hava alır.⁶³

---

⁵⁷ Yılmaz Öztan, *Çevre Kirlenmesi* (Trabzon: K.T.Ü. Yayınları, 1985), 1.

⁵⁸ Mustafa Ayyıldız, "Uygarlığa Karşı Ödenen Fatura: Çevre Sorunları", *Peyzaj Mimarlığı Dergisi*, 8/1, (1978), 9.

⁵⁹ el-Enbiyâ 21/30.

⁶⁰ Nûr 24/45.

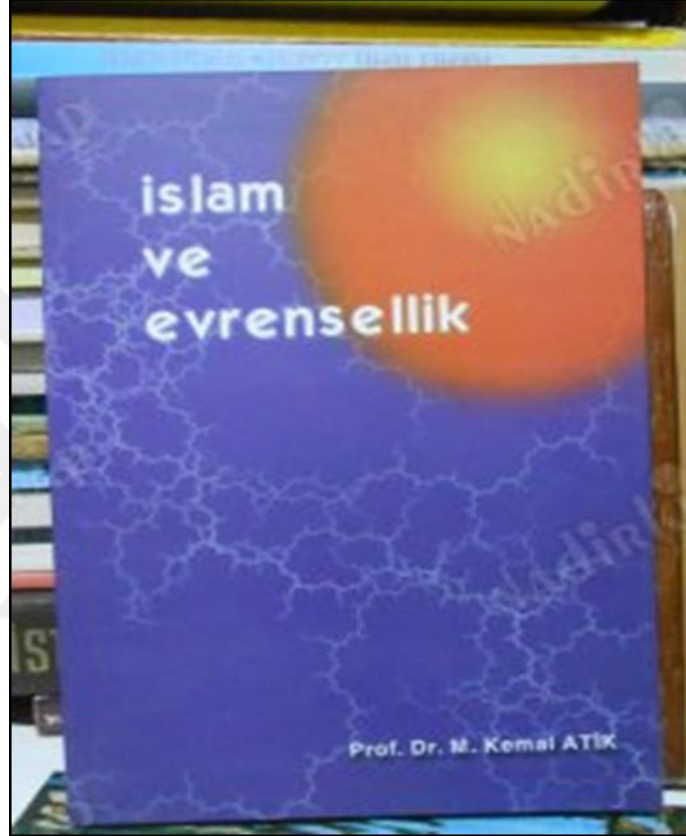
⁶¹ Öztan, *Çevre Kirlenmesi*, 39.

⁶² En-Nisâ 4/79; eş-Şûra 42/30; er-Rûm 30/41.

⁶³ Gürdal Tuncel-Sema Tuncel, *Hava Kirliliği Türkiye'nin Çevre Sorunları*, (Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, 1991), 27.

Kur'ân ve Çevre kitabında, çevreyi korumanın yalnız insani bir görev olmadığı, aynı zamanda dini vecibe teşkil ettiği ifade edilmektedir. Bütün canlıların en üstünü insana, varlığını sürdürmesi için büyük bir hızla pislîğe sürüklenen dünyamızı kurtarmak için önemli görevler düşmektedir.

2.4.1.2. İslâm ve Evrensellik

Fotoğraf 9: İslâm ve Evrensellik (Önder Matbaacılık, 2000 Ankara)

Mehmet Kemal Atik bu eserinde Kur'ân'ın belirli bir zaman veya mekanla sınırlı olmayıp evrensel bir mesaja sahip olduğunu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda Atik'e göre hayatın amacı, akıl ve maneviyatla ilgili farklı geçmişlere sahip insanlarda yankı uyandıran temel sorunları kavrayarak Kur'ân-ı Kerîm'in insanlık için bir rehber olma rolünü iyi bilmektir.⁶⁴

---

⁶⁴ Mehmet Kemal Atik, *İslâm ve Evrensellik*, (Ankara: Önder Matbaacılık, 2000), 20-30.

Müellifin bu eseri yazmaktaki asıl maksadı Kur'ân'ın ahlaki öğretilerinin incelenmesi ve bu ahlaki öğretilerin erdemli bir yaşam sürmek isteyen bireyler için pusula görevi gördüğünün gösterilmesidir.

Kur'ân dünya genelinde yoksulluk, işsizlik ve adaletsizlik gibi küresel sorunlara dikkat çeker. "O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar. ..." ⁶⁵ âyeti cömertliğin ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmenin önemini vurgular.

Mehmet Kemal Atik bu âyetlerin, sosyal adalet ve ekonomik eşitliğin Kur'ân'daki yerine dikkat çektiğini ifade eder. ⁶⁶

Kitapta müellif, genel olarak şu görüşlere yer vermektedir:

"Toplumu yücelten, kozmopolitlikten ve gerilikten kurtaran yegâne unsur bilimdir, bilimi kılavuz yapmaktır. Milleti, sürü haline sokmanın yolu ise cehalettir, onu cahil bırakmaktır. Bilgisizlik, eğitimsizlik, ekonomiden çok daha önce gelir. Bu kadar sefaletin, bu kadar yoksulluğun, nifakın, geçimsizliğin, istismarın, ıstırabın başlıca nedeni kuşkusuz cehalettir, eğitimsizliktir, methodsuzluktur. Pek çok konuda olduğu gibi dini konuda da şiddetli bilgisizlik ve eğitimsizliğin sonucu olarak, en ileri, en son merhamet olan İslâm dini, küçük tartışmacıların, batıl hurafecilerin, basit dar kafalıların dillerinde oyuncak haline getirilmektedir. İşte tüm bu sebeplerden şu sonuca varıyoruz: İslâm'ın ana kitabı Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in sahih sünnetinin içeriğini, çocuklarımıza ve insanlarımıza sadakatle okutursak, her ağızdan duyarak dinimizi öğrenmeyi değil bizzat kaynağından dinimizi öğretirsek bilim ve medeniyet yolunda üstün derecelere ulaşırız." ⁶⁷

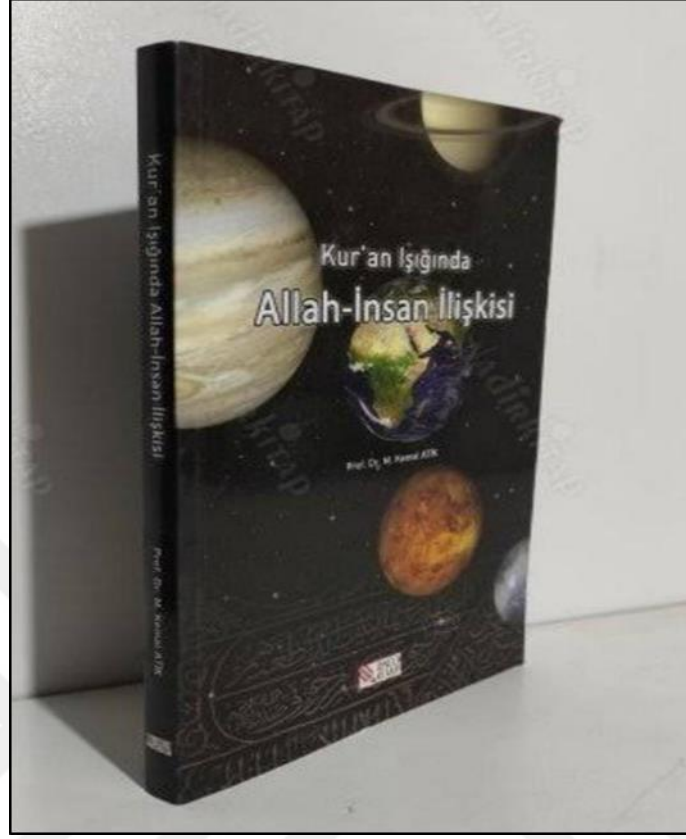
---

⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/134.

⁶⁶ Atik, *İslâm ve Evrensellik*, 30-40.

⁶⁷ Atik, *İslâm ve Evrensellik*, 50-60.

2.4.1.3. Kur'ân Işığında Allah İnsan İlişkisi

Fotoğraf 10: Kur'ân Işığında Allah-İnsan İlişkisi (Öncü Basımevi, 2010 Ankara)

Kur'ân Işığında Allah-İnsan İlişkisi adlı kitap, Mehmet Kemal Atik tarafından 2010 yılında yazılmış ve Öncü Basımevi tarafından yayımlanmıştır. 165 sayfadan oluşan bu kitabında eser şu şekilde tanıtılmıştır:

“Bu mütevazı çalışmamızda, insanı Allah’a götürecek zihin kudretini yüceltmeye ve ona rehberlik edecek değerlerin yollarını aramaya gayret ettik. Kur’ân, insanın şahsiyetini rencide etmeden insanlara hitap edilmesini istemiştir. Bu yöntem muhatabın şahsiyeti rencide edilmeden üslub-u hakîm denilen hikmet/ülfet diliyle konuşmayı tembihlemiştir. Kur’ân, eşyanın ve olayların hakikatini istiare, mecaz, teşbih ve kıssalarla anlatarak düşünceyi kavrama işini muhatabın kavrama yeteneğine ve kapasitesine bırakmıştır. Biz de gücümüz ve bilgimiz elverdiği ölçüde, Allah-insan ilişkisini bu ölçülerle yorumlamaya çalıştık. Kitap, insanın Allah ile olan ilişkisini Kur’ân’ın perspektifinden ele alarak, insanın Allah’a olan yaklaşımını ve bu ilişkiyi anlamaya yönelik bir çalışma sunmaktadır. Yazar, kitabın içeriğini üslub-u hakîm denilen hikmetli bir dil kullanarak, muhatabın şahsiyetini rencide etmeden Kur’ân’ın öğretilerini aktarmaya çalışmıştır. Kitap, Kur’ân âyetleri, hadisler ve çeşitli vesilelerle desteklenerek, Allah-insan ilişkisini açıklamaya

*çalışırken mecazlar, teşbihler ve kıssalar gibi anlatım yöntemlerine de başvurur. Böylece, okuyucuların düşünce kapasitelerine ve anlama yeteneklerine hitap ederek konuyu açıklar”.*⁶⁸

Müellif bu eserinde öncelikle insanın yüce yaratıcıyı tanıma, O’nu idrak etme, O’na vasıl olma çabası içerisinde olması gerektiğini vurgulayarak bu bağlamda eserine ilk olarak “Allah’ı Bilme ve Ona Vasıl Olma” yazısı ile başlamıştır. Müellif bu yazısında Allah’ı bilmeye ve ona vasıl olmaya dair şu ifadelere yer vermektedir;

*“Allah her yerde hazır ve nazırdır. Fakat çoğu mistiklere göre O'nun yeri, gönüldür, yürektir. Onlara göre tanrı tüm evreni kendi varlığından yaratmıştır ve yarattığı her şeye de tecelli etmiştir. Bu sebeple her şey saydıkları yaratıcıyı bu dünyada göreceklerini umarlar. Çoğu müminler ise O'nu, ahirette görebileceklerine inanmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm bu konuda şu açıklamayı getirmiştir. ‘Gözler O’nu idrak etmez ama o gözleri idrak eder. Çünkü O, eşyayı pekiyi bilen, her şeyden haberdar olandır’ âyeti ile bu konuya açıklık getirmektedir.”*⁶⁹

Bu kitapta yer alan diğer bir başlık ise şu şekildedir; “Kur’ân’da İnsan Tiplemesi Üzerine Bir Örnek.” Müellif bu yazısına şu âyet ile başlamaktadır: “*İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) akıbet takva sahiplerinindir.*”⁷⁰

Yukarıda meali verilen âyeti müellif şöyle yorumlamaktadır:

*“Bu âyette yüce yaratıcı bir insan tipini bizlere bildirmektedir. Bu insan tipinde görüldüğü üzere, insanlar arasında büyülenen, bozgunculuk yapan, sorun çıkaran insanların varlığından söz edilmektedir. Âyet bu tip insanları tanrı bilincinden yoksun olarak görmektedir. Bu meziyetlerinden kurtulmadıkları müddetçe de kurtuluşa ermenin mümkün olmayacağı vurgulanmaktadır. Kur’ân’ın üzerinde durduğu kötü hasletlerin başında bozgunculuk var, büyüklük taslama var ve bencillik duygusu vardır.”*⁷¹

Mehmet Kemal Atik, bu eserde dergi ve gazetelerde yayımlanan makalelerini, araştırma ve inceleme yazılarını, ayrıca çeşitli sempozyum ve panellerde sunduğu tebliğleri bir araya getirerek kitabını oluşturmuştur. Kitapta ellinin üzerinde farklı kaynaktan faydalanmıştır.⁷²

⁶⁸ Mehmet Kemal Atik, *Kur’ân Işığında Allah İnsan İlişkisi*, (Ankara: Öncü Basımevi 2010), 2.

⁶⁹ Atik, *Kur’ân Işığında Allah İnsan İlişkisi*, 7.

⁷⁰ el-Kasas 28/83.

⁷¹ Atik, *Kur’ân Işığında Allah İnsan İlişkisi*, 17.

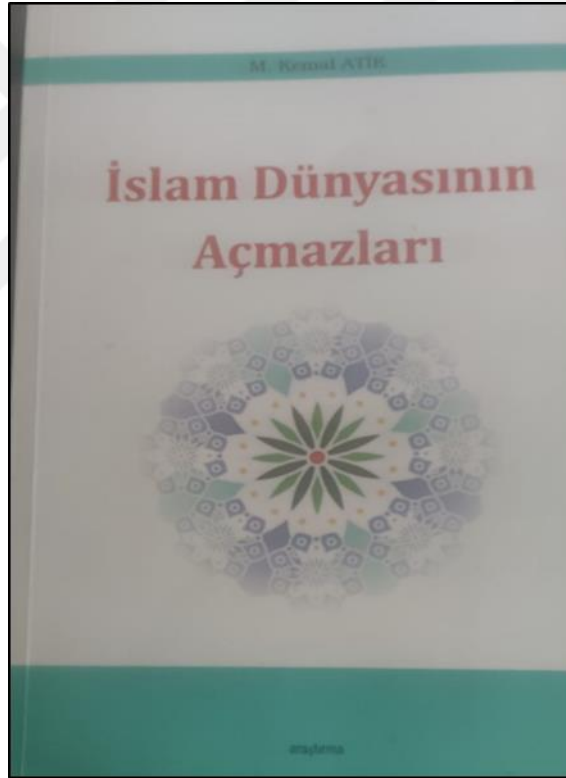
⁷² Atik, *Kur’ân Işığında Allah İnsan İlişkisi*, 2.

Kur'ân Işığında Allah-İnsan İlişkisi kitabında yer alan bir diğer başlık ise şu şekildedir;

“Servet ve Mutluluğun Kaynağı Çalışmaktır.” Bu başlık altında müellif şu ifadeleri kaydetmiştir: “İnsan sürekli olarak çalışmaya mecburdur. Çünkü çalışmak, her türlü mutluluğun ve refahın kaynağıdır. Yüce Yaratıcı saadeti ancak çalışkan kullarına verir.”⁷³

Kur'ân-ı Kerîmde bu durum, “*Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da ileride görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.*”⁷⁴ Şeklinde geçmektedir.

2.4.1.4. İslâm Dünyasının Açmazları

Fotoğraf 11: İslâm Dünyasının Açmazları, (Ankara Okulu Yayınları 2018)

⁷³ Atik, *Kur'ân Işığında Allah İnsan İlişkisi*, 113.

⁷⁴ En-Necm 53/39-41.

İslâm Dünyasının Açmazları adlı kitap, Mehmet Kemal Atik tarafından 2018 yılında yazılmış bir araştırma ve inceleme çalışmasıdır. Bu kitapta yazar, İslâm dünyasının geri kalmışlık nedenlerini ve sorunlarını ele alırken, aynı zamanda İslâm'ın yeniden nasıl canlandırılacağına dair düşüncelerini paylaşmaktadır.

Kitapta, geçmişten gelen birikimin günümüzün şartlarıyla nasıl birleştirilebileceği ve İslâm'ın daha yaşanabilir hale nasıl getirebileceği tartışılmaktadır.

Yazar, kitabında ilahi dünya görüşü ile insani dünya görüşü arasındaki farklılıkları ele alarak, bu iki görüşün nasıl uzlaştırılabileceğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda akıl ve vahiy arasındaki uyumu sağlama çabalarına dikkat çekmektedir. Yazar, bu uyumun ancak insanın aklını İslâm'ın bakış açısıyla anlamaya çalışarak ve yaratıcının bilgisine başvurarak mümkün olabileceğini belirtmektedir.

Kitap, İslâm medeniyetinin ve İslâmi yorumların düşünsel ürünleriyle yüzleşmeye ve bu konuda bir zemin oluşturmaya vurgu yapmaktadır. Ayrıca, kitapta, tasavvuf ve tarikatların İslâm dünyasındaki rolüne de ayrıntılı bir şekilde değinilmektedir.

Eserde tasavvufun tarihini ve şimdiki durumunu sağlam kaynaklara dayanarak açıklamaya çalışılmıştır. Mevzubahis kitap önceden yayınlanmış makaleler ve konferansların kitap formunda düzenlenmesiyle ortaya çıkmıştır.

Yazarın akademik bir yazı formatından ziyade düşünce ve yoruma dayalı bir yaklaşımla eserini kaleme alması, kitabının daha geniş bir okuyucu kitlesi tarafından anlaşılabilir ve erişilebilir olmasını kolaylaştırmıştır. Kitapta kullanılan yetmişin üzerinde kaynakla güçlü bir akademik temele sahiptir.

Müellifin bu eseri 205 sayfadan oluşmaktadır. Her bir bölüm yaklaşık üç veya dört sayfa şeklindedir. Eserde ifade edilen başlıca görüşler şu şekildedir:

Bir yazısında “*nereye dönerseniz Allah'ın yüzü(zatı) oradadır*”⁷⁵ âyeti üzerinden Allah'ın varlığını açıklamaktadır. Aynı yazıda insanın varlığı orijinal yapısı

---

⁷⁵ El-Bakara, 2/115.

itibariyle, ilahi varlığın olağanüstü bir belirtisi, bir işareti, evrensel rahmetin eksiksiz bir görüntüsüdür⁷⁶ ifadelerine yer vererek, bu görüşünü özetler.

İslâm Dünyasının Açmazları kitabı, Atik'in tasavvuf yönü ağır basan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellif, imanın insana kazandırdığı evrensel değerlerin neler olduğunu şu sözleriyle anlatmaktadır:

“Müminin imanı kişiyi Allah sevgisinde ve insan sevgisinde birleştirir. Kötü arzulardan; kişiyi doğruya, güzele, saygıya ve sevgiye doğru göç etmesini sağlar. Kötülüğe iyilikle muamele eder. Hakkı, hayrı arar. Ülkesini, vatanını ve bayrağını sever. Azim ve iradesiyle her türlü zorluğu yener. Yaratanla bütünleştirir. İmanda birliği gönüllerde dirliği temin eder. Böylece tüm insanları vicdan huzuruna, felah ve saadete kavuşturur.”⁷⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de *“Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, Rabbinize ibadet edin, hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.”⁷⁸* buyruluyor. Bu âyet-i kerîmede görüldüğü üzere iman ve gönül huzuruyla yapılan ibadetler ile kurtuluşa erilmesi mümkündür.

Türk İslâm coğrafyasında yaklaşık bin yıldır inşa edilen medeniyetin ufukları kurucu isimler tarafından çizilmiştir. Bunların başında da Hoca Ahmed Yesevî, Mevlânâ, Yûnus Emre, Hacı Bektâş-ı Velî gibi mutasavvıflar gelmektedir. Bu büyüklerden biri olan, Horasan erenlerinin piri olan Ahmed Yesevî; Sayram Kasabasında dünyaya gelmiştir. Bu kasaba Batı Türkistan’daki Çimkent şehrinin doğusunda Şahyar nehrinin bir kolu olan Karasu Irmağı üzerinde bulunmaktadır. İsficab ve Akşehir olarak da bilinir. Hoca Ahmed Yesevî’nin doğduğu zamanlarda oldukça gelişmiş bir yerleşim yeri olarak tanınmaktadır.⁷⁹ Bazı kaynaklarda ise Yesevî’nin Yesi’de bugünkü ismiyle Türkistan’da doğduğu bilgisi yer almaktadır.⁸⁰ 63 yaşında yer altına giren Ahmed Yesevî’nin kaç yıl yaşamış olduğu ya da kaç yılında vefat ettiği ihtilaflıdır. 120-130 yaşlarına kadar yaşadığı bazı kaynaklarda mevcuttur. *Fakrnâme* isimli eserindeki kayda göre 73 yıl yaşamış olduğu bilgisi yer almaktadır.⁸¹ Bu bilgilere göre 1166 yılında vefat etmiştir. Doğumunun ise 1093 yılı olma ihtimali

⁷⁶ Mehmet Kemal Atik, *İslâm Dünyasının Açmazları*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2018), 11-12.

⁷⁷ Atik, *İslâm Dünyasının Açmazları*, 59.

⁷⁸ el-Hac 22/77

⁷⁹ Enver Konukçu, “Sayram ve Yesi” *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993), 250.

⁸⁰ Kemal Eraslan, *Yesevî’nin Fakrnâmesi*, (Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2016), 169.

⁸¹ Eraslan, *Yesevî’nin Fakrnâmesi*, 42.

kuvvetlidir. Ahmed Yesevî'ye göre insan, önce kendini Allah'a sonra da insana admalıdır. Hem insanın hem de evrenin sırlarını tanımanın oradan da arşa yükselmenin yolu budur:

Ey derviş!

Zahit zühd ile kılur namaz

Zahit nefsinı düşünür

Abid ibadeti ile kılur niyaz

Arif Rabbini düşünür

Aşuk varlığını kılur niyaz

Arif muhakkık gerekli

Sufi müdekkik gerekli

Aşık sözlü

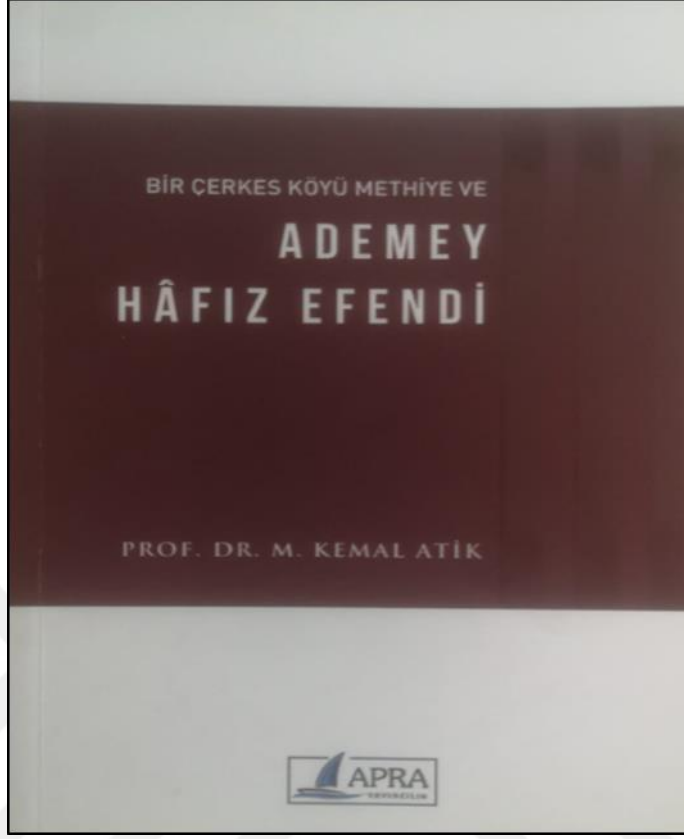
Ve arif gözlü gerek

2.4.1.5. Kur'ân'a Göre Allah İnancı ve Ateizm'in Tenkidi

Atık, bu eserini, Bakü Devlet Üniversitesinde 1992-1994 yıllarında kiril alfabesiyle kaleme almıştır. SSCB döneminde, Ateizm dersinin ilkokuldan üniversiteye kadar, yetmiş yıl gibi uzun bir sürede ders olarak okutulması ve dinin afyon olarak öğretilmesi, insanların zihninde büyük boşluklar oluşturmuştur.

SSCB'nin yıkılmasından sonra o coğrafyada yaşayan pek çok insana dini, sağlam kaynağından tanıtmak için varlığı yoktan meydana getirerek varlık alanına çıkararak bir Yaratıcıya inanmayı teklif eden bu eser, önemli bir görevi yerine getirmektedir.

2.4.1.6. Bir Çerkes Köyü Methiye ve Ademey Hâfız Efendi

Fotoğraf 12: Ademey Hâfız Efendi, (Apra Yayıncılık, 2021, İstanbul)

Mehmet Kemal Atik'in *Bir Çerkes Köyü Methiye ve Ademey Hâfız Efendi* adlı eserinde küçük yaşta Uzunyayla Methiye köyünde iki buçuk yıl, nahiv, akaid, tefsir, hadis, fıkıh derslerini okuduğu Müderris Ademey Hâfız Ali Albayrak hocasını ve bir Çerkes köyü olan Methiye'yi anlatmaktadır.

Atik, bu eseri hakkında şunları söylemektedir:

“Bu mütevazı çalışmamda 1913 yılında el-Ezher Üniversitesi Şeriat ve Edebiyat Fakültesi'ni birincilikle bitiren hocam Ademey Hâfız Efendi'nin hayatını, hocalarını, öğrencilerini, dini ve dünya görüşünü yazmaya çalıştım. Gelecek nesillere ufuk açacak, yol gösterecek ve onlarda iz bırakacak değerlerini yazıya dökmeye gayret ettim. Hocam Ademey Hâfız Efendi'yi yazarken sadece ders içi konuşmalarını, yorumlarını yazmadım. Zaman zaman ders dışı mahfillerde dile getirdiği söylemlerini, onun ağzından konuşturdum. Onun, din ve dünya anlayışını kendi din ve dünya anlayışım ile canlandırmadım; onun söylemediğini söyleyerek kendimi zorlamadım. Görüş ve düşüncelerini kendi görüş ve düşüncelerime yönlendirmedim. Söylediklerinden tercih

ettiklerimi öne çıkardığım da oldu. Hocamın dışındaki konuları, çevreyi, köyü ve insanları tasvir ederken hayal gücümü kullanmadım diyemem. Anıları yazan için; sadece belgeler yetmez yani sadece gördüğünü, duyduğunu yazmaz; aynı zamanda hayal gücünü kullanarak olguları da tasvir bu çalışmamda Hâfız Efendi'nin yaşadığı, görev yaptığı ve vefat ettiği Methiye'yi, Methiyelilerin sosyal yaşamlarını, örf ve adetlerini, düğünlerini, misafirperverliklerini, aile hayatlarını, ölüm ve defin konusu gibi pek çok değerlerini de gördüğüm, yaşadığım ve bildiğim kadarıyla anlatmaya çalıştım. Amacım, öncelikli olarak ömrümün baharında ilim ve irfan yoluna intisabımda ruhumun derinliklerinde iz bırakan, keder yerine, sevinci; elem yerine, huzuru; hiddet yerine, tevazuu; ümitsizlik yerine, ümidi aşıl原因an hocam Ademey Hâfız Efendi ile biz talebelere huzur ve sevgi ortamı sağlayan Methiyelileri yazıya dökerek, onları geleceğe taşımaktır. Nesiller, örf ve âdetler zaman içinde değişime uğruyor hatta asimile oluyor. Gelecek kuşakların; atalarının geleneklerini, yaşam tarzlarını, yapıp ettiklerinin tarihçesini bilmelerinin hem hakları hem de rehber edinmelerinde yol gösterici olur diye düşünüyorum. Bilindiği üzere her şey fanidir gelip geçer. Bize ait olan ve yaşlandıkça yavaş yavaş kaybolmaya yüz tutan anılarımızı, bizden uzaklaşan hatıralarımızı, sinemizde taşıdığımız yorgun hayallerimizi; hayat sahnesinde yaşadığımız, gördüğümüz, öğrendiğimiz, hürmet ettiğimiz ve unutmadığımız değerlerimizi; doğanın ücra bir köşesinde kaybolmaya yüz tutmuş bedenimiz üzerine bir avuç toprak atılmadan önce teselli verici bir ilham ile yazıya dökmektir. Merhum hocam: 'Mümin; dürüst, mütevazı, kadirşinas, hayırsever, hakikat perver bir insan olarak her zaman dostluğunu ve sevgisini göstermeli' derdi."⁸²

Bu çalışmada Ademey Hâfız Efendi'nin hayatı, hocaları, öğrencileri, din ve dünya görüşü ele alınıyor. Bu yönüyle eserin bir biyografi olduğunu söylemek mümkündür. Müellifin Ademey Hâfız Efendi isimli kitabı 148 sayfadan oluşmaktadır. Bu eseri müellif üç bölüm olarak kaleme almıştır.

Birinci bölümde müellif kendi eğitim yolculuğundan bahsetmektedir. Küçük yaşta ilim için gurbete gitmek durumunda kalan müellif o güne dair şu sözleri söylemektedir:

"Evimden, annemden, ablalarımın, kardeşlerimden ve sevgili babaannemden ayrılmanın hüznünü yaşarken sık sık arkama bakıyordum, acaba köyümü, evimizi görebilir miyim diye. Babam anlamış olmalı ki: Oğlum, önüne bak, buluta bak, toprağa bak, tepelere bak, güneşe bak. Tüm canlılar çalışıyor. Bak bu tarlalara, tepelere, derelere... Hepsi de yeşil, hepsi de ürün veriyor. Ama tohum ekmeden asla vermiyorlar. İnsanın ürünü de çalışmaktır. Okumanın ürünü de bilgidir. Ben seni yoldan getirmediğim, tarlalardan, derelerden, tepelerden getirdim. Sebebi de şudur; yolu olmayan yolcunun durumu ne kadar vahimse, gayesi, hedefi olmayan insanın da durumu odur. Hayatta mutlu olmanın yolu okumaktan geçer. Öyle olmasa Allah Teâlâ hiç 'okuyanla okumayan bir olur mu' der miydi? İnanıyorum ki başarılı olacaksın

⁸² Mehmet Kemal Atik, *Bir Çerkez Köyü Methiye ve Ademey Hâfız Efendi*, (İstanbul: Apra Yayıncılık, 2021), 16-17.

*ve el üstünde tutulacaksın. Büyük adam olmak istiyorsan hem acı çekeceksin hem de geleceğe ümitle bakacaksın.*⁸³

Müellif eserin ikinci bölümünde Methiye (Mudarey) Köyü'nün coğrafi konumundan bahseder. Atik, Methiye Köyü'nü şöyle tarif ediyor:

*“İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak Bölümünde, Doğu Torosların batısında, Tahtalı ve Hınzır Dağları arasında yer alan Uzunyayla platosunda bulunmaktadır. Bu köy Pınarbaşı'na 75 km mesafedeki yerleşimin adıdır. Kışları çok soğuk, yazları da kurak geçiyor, toprakları çok verimli değil. Halkın geçim kaynağı genel olarak ziraata ve hayvancılığa dayalıdır.”*⁸⁴

Atik, üçüncü bölümde ise Ademey Hâfız Efendi Ali Albayrak ve onun ömrünün geçtiği yerler, örf ve adetler, düğünler, aile hayatı, ölüm ve defin gibi birçok değerler anlatılmaktadır. Ademey Hâfız Efendi Ali Albayrak 1891 yılında Kayseri Pınarbaşı İlçesi'ne bağlı Alamescit Köyü'nde dünyaya geldi. Ailesi zorunlu göç yıllarında Osmanlı topraklarına göçmüş olan Ademey sülalesine mensuptur. İlk hocası babasıdır. Küçük yaşta hâfızlığını tamamlamasından dolayı halk ona dedesine nispetle Ademey Hâfız Efendi lakabını verdi.⁸⁵

Ademey Hâfız Efendi, eğitimi ile ilgili şu sözlere yer vermektedir;

*“Ezher Üniversitesinde hıfzımdan, Arapça ve İslâmi ilimlerden sınava tabi tutuldum. Başarıyla verdikten sonra lise bölümüne kaydımı yaptırdım. Burayı da başarıyla tamamladıktan sonra Şeriat Fakültesini bitirdim. Burada dini ilimler, tefsir, kıraât, hadis, kelim, İslâm hukuku, ahlak, İslâm tarihi, iktisat, Arap dili ve edebiyatı, belagat, bediiyat (estetik), sosyoloji ve mantık vb. dersleri dört yıl süreyle okuyup birincilikle tamamladım.”*⁸⁶

Müellif, Hâfız Efendi'yi şu sözleriyle anlatmaktadır:

"Ademey Hâfız Efendi, Meşrutiyet ve Cumhuriyet yönetimlerini görmüş ve yaşamış bilge bir kişiydi. Üstün zekalı, güçlü bir hafızaya sahip, iyi eğitim almış bir âlimdi. Güzele, iyiye, estetiğe ve ilme daima hayrandı. Taassuba karşıydı, daima ölçülü olmayı prensip edinmişti. İncancını, düşüncesini, yaşamını, ilmini yaşayarak öğreten erdemli bir insandı. En yatkın olduğu

⁸³ Atik, *Ademey Hâfız Efendi*, 20-21.

⁸⁴ Atik, *Ademey Hâfız Efendi*, 34.

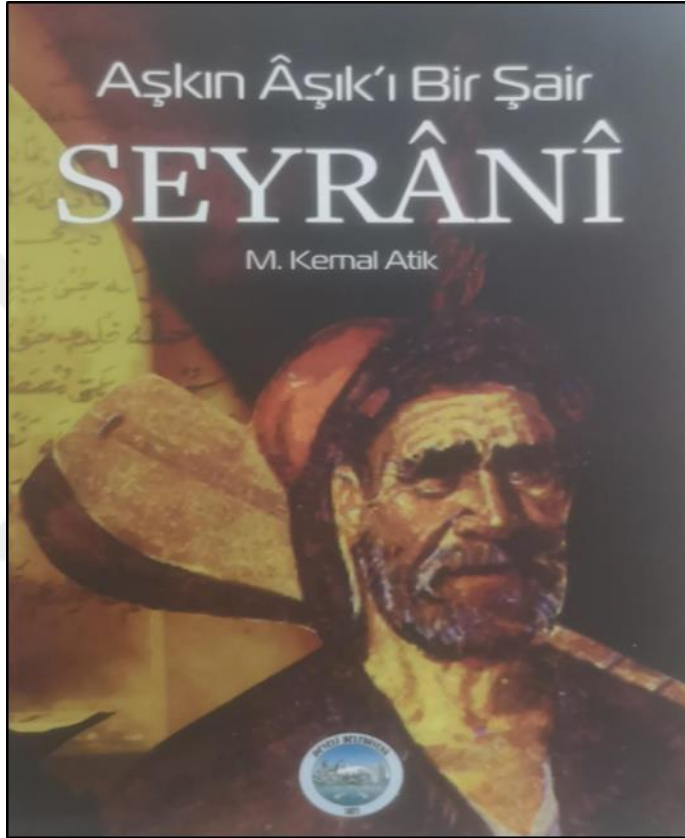
⁸⁵ Atik, *Ademey Hâfız Efendi*, 49.

⁸⁶ Atik, *Ademey Hâfız Efendi*, 46.

*bilimler; kelim, İslâm hukuku, tefsir, hadis, usul ilmi, Arap edebiyatı ve tasavvuf felsefesidir. Hepsinden önemlisi de çok iyi bir hâfızdı."*⁸⁷

Ademey Hâfiz Efendi, 5 Ocak 1976 tarihinde torunları kucağında radyoda akşam haberlerini dinlerken vefat etmiştir. Cenazesi Methiye Köyünden kaldırılmıştır.

2.4.1.7. Aşkın Âşık'ı Bir Şair Seyrânî

Fotoğraf 13: Mehmet Kemal Atik, *Seyrânî*, (Kayseri Develi Belediyesi Kültür Yayınları, 2022)

Mehmet Kemal Atik *Aşkın Âşık'ı Bir Şair Seyrânî* adlı kitabında, Anadolu'nun köklü halk şairlerinden Seyrânî'nin hayatına ve şiirine odaklanan bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Kitap, Seyrânî'nin yaşamının yanı sıra onun beşeri aşktan ilahi aşka olan yolculuğunu da ele almaktadır.

⁸⁷ Atik, *Ademey Hâfiz Efendi*, 50-51.

Atik'in bu eseri, Anadolu insanının mahzûn ruhunu, halk şairlerinin şiirlerinde nasıl bulduğunu ve bu şairlerin Anadolu kültüründe ne kadar büyük bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Halk şairlerinin, ilahi hikmetlerin ve duyguların, şairlerin gönüllerine tecelli ettiğini ve bu sayede şairlerin içsel bir şekilde sanatlarını icra ettiklerini ifade etmektedir.

19. yüzyıl halk şiirinin en büyük söz ozanlarından olan Âşık Seyrânî'nin hayat serüveniyle başlayan kitap, Seyrânî'nin fikir ve duygusal değişimlerini kronolojik sırayla anlatıyor. Eser üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ozanın doğumu, gençliği, ilahi aşka yolculuğu, beşeri aşka yolculuğu yer almaktadır.⁸⁸

İkinci bölümde ise Seyrânî'nin İstanbul'a yolculuğu ve Halep yolculuğu buralarda yaşadığı zorluklar anlatılmaktadır.⁸⁹

Üçüncü bölümde ise Seyrânî'nin tasavvufi yolculuğu, düşünce dünyası ve vefatı incelenmiştir.⁹⁰

Müellif bu eserinde Seyrânî'nin görüşlerine de yer verdiğini belirtmiştik bunlardan birkaç tanesini burada kaydedelim:

Allah aşkı: Seyrânî, şiirlerinde Allah aşkını şiirsel imgelerle anlatmaya çalışmış bir şairdir. Seyrânî, aşkı kişisel ve varoluşsal güçlü bir taahhüt olarak görür. Yaşadığı aşkın kendi elinde olmayıp Allah'ın yardımıyla olduğunu düşünür.⁹¹ Buna delil olarak da Kur'ân'ın şu âyetini gösterir: “*Allah onları sever, onlarda Allah'ı severler.*”⁹²

İlahi aşkın tecelli ettiği yer: Seyrânî'ye göre ilahi aşkın tecelli ettiği yer sadece mescitler, tekkeler değildir. Yeter ki O'na kul olunsun. Eğer aşkı bulmak istiyorsan, evrene bak, dağa bak, taşta bak, güneşe bak, aya bak, insana bak. Hiçbir insan yoktur ki onda ilahi bir sır bulunmasın.⁹³ Kur'ân'a bakıldığında yüce varlığın her yerde olduğunu şu âyet ile vurgulamaktadır. “*Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye*

---

⁸⁸ Mehmet Kemal Atik, *Aşkın Âşık'ı Bir Şair Seyrânî*, (Kayseri: Kayseri Develi Belediyesi Kültür Yayınları, 2022), 23-64.

⁸⁹ Atik, *Seyrânî*, 65-89.

⁹⁰ Atik, *Seyrânî*, 92-135.

⁹¹ Atik, *Seyrânî*, 101.

⁹² el-Mâide 5/54.

⁹³ Atik, *Seyrânî*, 104-105.

dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah'(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir.”⁹⁴

Seyrânî'nin ölmeden önce söylediği son sözler şöyledir:

Ecel Hak kaçamazam ölmek benimde varsa dönmek yok.

Neden mev(ü) türâbı bir avuç kana susamıştır.⁹⁵

Kitap, halk şairlerinin sözlerinin kalplerinden gelen bir dili yansıttığını ve bu dille insanların ruhlarını etkileyebildiğini anlatırken Seyrânî'nin de bu geleneği nasıl sürdürdüğünü anlatmaktadır.

Kitapta ayrıca, Seyrânî'nin içsel bir yolculukla ilahi tecellilerin sevgi ve aşk olduğunu keşfetmesini ele almaktadır. Onun ruhunun ve varlığının aslında bu ilahi tecellilerle açıklanabileceğini, yaratılışın temelinde sevgi ve aşkın yattığını ifade etmektedir. Bu, Seyrânî'nin şiirlerindeki temel tema olarak öne çıkmaktadır.

Kitabın hususiyetlerinden biri, Seyrânî'nin düşünsel evrimini ve aşkı nasıl ilahi bir kavrayışa dönüştürdüğünü ifade etmesidir. Böylece hem Seyrânî'nin kişisel deneyimlerine hem de Seyrânî özelinde Anadolu halk şairlerinin kültürel mirasına dair bir yorum getirilmiş olur.

Yazar hem Seyrânî'nin hikâyesini hem de onun eserlerinin önermesini anlatmak gayretindedir. İlahi kelamın peygamberlerin kalbine tecelli ettiği gibi, ilahi hikmetlerin de şairlerin gönüllerine tecelli ettiğini ve bu tecelli ile de şairin de sanatını icra ettiğini ifade etmektedir.

Nihayetinde Seyrânî, bu varlığın ilahi tecellilerinin sevgi ve aşk olduğunu, yaratılışta her şeyin sevgi ve aşkı anlattığını ifade eder. Bununla beraber, Yüce Allah'ın ruhları yarattığında ilk önce onlara âşık olmalarını ferman buyurduğunu söylemektedir;

Ervahda (kalubelada)her kısmet verilir iken

Aşk nasip eyledi Süphan (Allah) bizlere

Ruhlar bir araya dirilir iken

---

⁹⁴ el-Bakara 2/115

⁹⁵ Atik, *Seyrânî*, 134.

Âşık olun dedi Canan (Allah) bizlere.

2.4.1.8. Yesevî Yolu

1999 ve 2002 yıllarında Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Türk Kazak Üniversitesinde Şarkiyat Fakültesinde Dekanlık yaptığı dönemde Kazak Türkçesiyle kaleme aldığı *Yesevî Yolu* kitabıyla ilgili Atik şunları yazmaktadır:

“21. yüzyılın bilgi çağı olacağı muhakkaktır. Bu çağda milletler varlığını koruyabilmek için, eskisinden daha fazla milli benliklerini korumak zorundadırlar. Bunun için de dini ve milli kültürlerini, gelecek nesillere aktarmak, onları yabancı kültürlerin etkisinden kurtarmak ve böylece geleceklerini garantiye almak mecburiyetindedirler. Dini ve milli kültürümüzü oluşturan konulardan biri de tasavvuf kültürüdür. Tasavvuf, kısaca, İslâm'ın ve onun yüce kitabı Kur'an'ın mistik açıdan yorumlanması ve buna göre yaşanması olayıdır. Bir başka ifadeyle tasavvuf, taassup düşüncesine göğüs geren, beşeri zevki, ilahi zevk derecesine çıkaran, bu iki zevkin birleşimini sağlayan bir düşünce, bir yaşayış, bir hayat tarzıdır. Bu hayat tarzı ile Hakk'a ulaşma yolunda mesafe alınır. Bu bakış açısıyla yorumlanan ve yaşanan İslâm'ın etkisi, edebiyatımıza, musikimize kadar her sahada kendini hissettirmektedir. Tasavvuf hayatının dış yüzünde göze çarpan en belirgin özellik ise, sanata olan bağlılıktır. Yani, Cenab-ı Hakk'ın Mübdi' yani yaratıcı sıfatının tecellisi olan güzel sanatların her koluyla ilgilidir. Mesela asırlardır Anadolu'da devam eden, Mevlevî ve Hacı Bektâş-ı Velî gibi tasavvuf ehlinin ayinleri, ince ve yüksek sanat ilmiğinden geçerek bugünkü ulaşılmaz derecesine erişmesi bunun en açık delilidir. Hoca Ahmed Yesevî de bu silsilenin en ucunda olanlardan biridir. Onun tasavvufi zikir ve merasimlerinde en yüksek manasıyla zikir, musiki ve edebiyat, bir gaye olmaktan çok kişiyi Hakk'a çekmek, Hak için ve Hak yolunda var olmak için söylenirdi. Zira o, her insanda yaratılıştan var olan estetik duyguları, sevgi ve merhameti, hatta aşkı dile getirmedi en uygun yolun bu olduğunu biliyordu. Yine o, kişideki beşeri zevki, ilahi zevk derecesine yükseltmede hem tasavvufun hem de tasavvuf ehlinin yol göstericiliğine inanıyordu. Onun için de bu vadede en büyük hizmeti Ahmed Yesevî Hazretleri ifa etmiştir. Ahmed Yesevî, kendini aşan, bütün bir dünya için, bütün bir dünyanın güzel geleceği için kendini feda eden Hak yolcusudur. O, bir insanda bütün insanlığı kucaklamıştır.”

Kulu görsem, kulu olup hizmet eylesem,

Toprak gibi yol üstünde yolu olsam,

Âşıkların yanıp uçuşan külü olsam,

Hem dem olup yer altına girdim ben işte (Divan-ı Hikmet, 27)⁹⁶

⁹⁶ Mehmet Kemal Atik, *Yesevi Yolu*, (Kazakistan: Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Yayını, 2001), 1-20.

Hoca Ahmed Yesevî; aşkın âşığı, ilahi aşkla kutsallık kazanmaktadır görüşünü şu dizeleriyle ifade etmektedir:

Muhabbetin bahçesinde bülbül gibi

O vakit de Allah'ın cemalini,

Mana gözü ile göresim gelir. (Divan- Hikmet, 50)⁹⁷

Atik, bu kitabında Ahmed Yesevî'yi; "Türk milletinin iradesini, ıstırabını aşk içinde mukaddesata götüren mana okulunun öncüsü" olarak tanımlamakta, Türk milletinin gönlünde yatan estetik, dini, ahlaki, felsefi duygu ve düşünceleri şuur altından, bilim yoluyla, akıl yoluyla ve ihlasla çıkarıp, ilahi aşka götürmenin öncülerinden biri olarak tanıtmaktadır.

2.4.1.9. Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi

Fotoğraf 14: Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi (Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, Ankara, 1988)

⁹⁷ Atik, *Yesevi Yolu*, 1-20.

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen kavramları, isimleri, mekanları, olayları ve hükümleri alfabetik sıraya göre açıklayan, alanında uzman altı âlimin bir araya gelerek sistemli çalışması sonucu ortaya çıkmış olan bir eserdir. İki ciltten oluşan bu eserin birinci cildi 144 sayfa, ikinci cildiyse 208 sayfadır.

Bu eserdeki bazı kavramlar Atik’e ait olan *İslâmi Kavramlar* isimli eserde aynen tekrar edilmiştir. İki eser birçok yönden benzemektedir. Bazı kavramlar daha eklenerek daha kapsamlı bir eser oluşturulmuştur.

Dini alanda ortak inanç kimliğimizi oluşturan İslâm dininin ve ona ait kavramların doğru anlaşılabilmesi ve bu kavramların manalarının netleşmesini amaçlanmıştır. Bu müşterek eserde aklımıza takılan birçok kavramı tanıma imkânı sağlanacaktır. Bütün kavramlara değinilmesi mümkün olmayacağı için bazılarının da sadece ismine değinilecektir.

Müellifin yazdığı maddeler:

Hûd Sûresi: Sûre Mekke’de nazil olmuştur. 123 âyet, 1715 kelime, 7605 harftir. Sûrede Hûd Peygamber (a.s.) anlatıldığı için bu isim verilmiştir. Sûrede inkârcı, putperestlerin ve materyalistlerin körlük ve sağırlık içinde nasıl bir elim sonuca ulaşacakları haber verilmektedir. Namaz kılmayı ve sabırlı olmayı emretmektedir.⁹⁸

İdrîs Peygamber: İdris (a.s.) yeryüzünde 82 yıl yaşamıştır. Daha sonra Kur’ân’ın da ifade ettiği gibi yüce bir mevkiye yükseltilmiştir.⁹⁹

İlk defa kalemi kullanan, elbiseler dikip giyen odur. Daha önce insanlar hayvan derisi giyiniyorlardı. İlk müneccim ve kronolog olduğu söylenmektedir. Tıpta da mahir olduğundan söz edilmektedir.¹⁰⁰

Kaf Sûresi: Sûrenin tamamı Mekke’de Beled sûresinden önce, Mürselât sûresinden sonra nazil olmuştur. Ellinci sûredir. 45 âyettir. Kaf harfi ile başladığı için bu harf hem sûrenin ismi hem özeti hem de taşıdığı hikmetlerin şifresi olmuştur.

⁹⁸ Mehmet Kemal Atik, “Hûd Sûresi”, *Kur’ân-ı Kerîm Ansiklopedisi*, (Ankara: Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1988, Cilt:1), 126-127.

⁹⁹ Meryem, 19/57

¹⁰⁰ Atik, “İdrîs Peygamber”, 133.

İnsanın günlük hayatında işlediklerini anında tespit eden, yazan iki meleğin görevlendirdiğinden söz edilmektedir. İnkârcı toplumlar uyarılmaktadır.¹⁰¹

Kehf Sûresi: Mekke'de nazil olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in 18.sûresidir. Kur'ân'da hiçbir eğrilik olmadığı anlatılmaktadır. Hz. Âdem ile şeytan kıssası yer almaktadır. Zülkarneyn kıssasına da yer verilmektedir.¹⁰²

Müellif bunların dışında birçok kavramı da açıklamıştır. Bu kavramların isimlerini yazmakla yetineceğiz. Bunlar; Kudret Helvası, Kur'ân'ın harekelenmesi ve noktalanması, Levh-i Mahfûz, Mikâil (a.s.), Mushaf, Mülk Sûresi, Mürselât Sûresi, Necm Sûresi, Nûh Peygamber, Sâffât Sûresi, Sâlih Peygamber, Sûre, Şuayb Peygamber.

2.4.1.10. Evliyalar Ansiklopedisi

Fotoğraf 15: Evliyalar Ansiklopedisi (Tercüman Yayınları, İstanbul, 1990)

Büyük mutasavvıflar, tasavvufta ilmi daima ön planda tutmuşlardır. İlimle takvayı birleştirmişlerdir. Zira Kur'ân'da amel iman ile birlikte zikredilmiş ve teşvik edilmiştir. Lakin tasavvuftaki amel, mutlak amel değil, insanları takvaya götüren ameldir. "*Kulları içinde, ancak âlimler Allah'tan (gereğince) korkar.*"¹⁰³ âyeti, ilimle takva arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Yine bu âyet, bilmenin, insanı takvaya götüreceğini vurgulamaktadır. Bu sebeple ilimle takva ile evliya arasında yakın bir

¹⁰¹ Atik, "Kaf Sûresi", 14.

¹⁰² Atik, "Kehf Sûresi", 22.

¹⁰³ Fâtır 35/28.

ilişki söz konusudur.¹⁰⁴ Bu anlayışla yazılmış olan *Evliyyalar Ansiklopedisi* farklı uzmanlarca üç cilt olarak hazırlanmıştır.

Üç ciltten oluşan bu ansiklopedinin üçüncü cildinde bulunan; S, Ş, T, U, Ü, V, Y, Z harflerindeki şahısların yer aldığı bölüm M. Kemal Atik tarafından hazırlanmıştır. *Evliyyalar Ansiklopedisi* isimli eser sufilere ait tabakat ve biyografi kitaplarıyla genel biyografi ve bibliyografya kitaplarından yararlanılarak hazırlanmış müşterek bir eserdir. Değişik kaynaklarda bulunan sufiler, mümkün olduğu ölçüde bir araya getirilmiş, hayatları ile ilgili kısa bilgiler verilmiş, menkıbeleri, sözleri ve görüşleri nakledilmiştir. Menkıbelerden Kur'ân ve sünnete uygun olanları alınmış, tasavvuf adı altında dine sokulan hurafelerden ve efsanevi rivayetlerden imkân dâhilinde kaçınılmaya çalışılmıştır.

Müellife ait olan kısım üçüncü cildin 372. sayfasından başlayarak 475. sayfaya kadar yani kitabın sonuna kadar olan kısımdır. Bu çalışmada yer verilen bazı evliyyalar şunlardır:

Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778): Tebe-i tabiin devrinin en önemli simalarındandır. Kufe'nin meşhur bilginlerinden hadis ve fıkıh öğrenip kısa zamanda aldığı ilimleri hazmederek büyük bir din bilgini olmuştur. İslâm âleminde ünü her tarafa yayılmış hadis ve fıkıh ilminde yetişmek isteyenler onun etrafında toplanmaya başlamıştır. Kuvvetli bir hafızaya sahiptir ve işittiği her sözü ezberlemektedir. Haramlardan kaçınmada, şüpheli şeyleri yapmamada, edep ve tevazuda benzeri görülmemiş birisi olup kendisine teklif edilen Kufe kadılığını kabul etmemiştir ve herkese karşı çok merhametlidir.

Tâvûs b. Keysân (öl. 106/725): Aslen Yemenlidir. Tabiinden olup Ashab-ı kiramdan yetmiş kişiyi gördüğünü kendisi söylemektedir. Hadis ilmini öğrenmeye gayret etti. Tâvûs b. Keysân'a göre, insanların başına gelen musibetlerin sebebi ya mallarından ya da şirketlerinden dolaydır. Onun için Tâvûs: "Ya Rabbi, bana çok mal ve evlat yerine çok ilim ve amel ihsan eyle" diye dua ederdi.

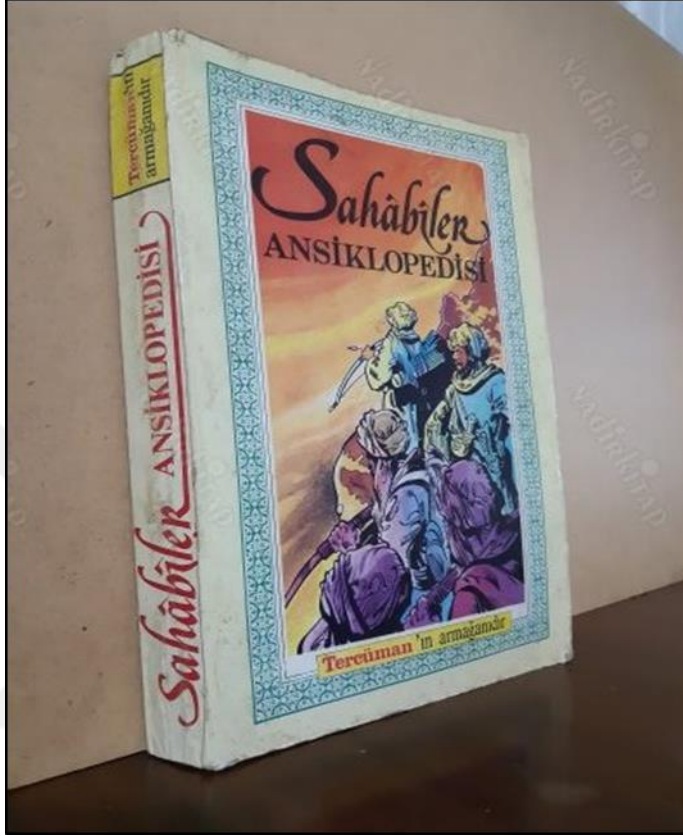
Zünnûn el-Mısrî (öl. 245/859 [?]): Asıl adı Sevbân b. İbrahim, künyesi ise Ebû'l-Feyz'dir. Zayıf bünyeli, esmer çehreli ve siyah sakallı olduğu bildirilmektedir.

---

¹⁰⁴ Mehmet Kemal Atik, *Evliyyalar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1990), 7.

Mısır'da yaşamıştır. Zamanının ilim, irfan ve takvada tek adamı idi. İnsan sevgisi ile doluydu. Mısır'da vefat etmiştir.

2.4.1.11. Sahâbîler Ansiklopedisi

Fotoğraf 16: Sahâbîler Ansiklopedisi (Tercüman Yayınları, İstanbul, 1989)

Müşterek bir çalışmanın ürünü olan *Sahâbîler Ansiklopedisi*, İslâm'ın ilk günlerinde önemli rol oynayan, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in değerli sahâbîlerine yönelik kayda değer bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Sahâbîler Ansiklopedisi bu şahsiyetlerin hayatlarını ve başarılarını belgelemekte, onların hikâyelerinin nesiller boyu Müslümanlara aktarılmasını ve örnek teşkil etmesini amaçlamaktadır. Bu ansiklopedi, ilk ve güvenilir kaynaklar esas alınarak ve temel hadis kitapları taranarak hazırlanmış olup eser için sadece kaynaklarda hakkında geniş bilgi olan sahâbîler seçilmiştir.

Bu itibarla ansiklopedi, kaynaklarda sıklıkla geçen ve tanınan sahâbîlerin hayat hikâyelerini, başlarından geçen menkıbeleri, fazilet ve ahlaklarına dair rivayetleri içermektedir

Ashab-ı Kiram Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde methedilmiştir. Sahâbîlerin faziletleri ile alakalı birçok âyet bulunmaktadır. Onlardan bazıları mealen şöyledir;

*“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız...”*¹⁰⁵

*“Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.”*¹⁰⁶

Hz. Peygamber (s.a.v)'de birçok hadisinde sahâbenin üstün özelliklerine vurgu yapmış onları müjdelemiştir. Bu hadislerden bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

Fazileti ile alakalı hadislere örnekler:

"İnsanların en hayırlısı benim asrımında yaşayanlardır (sahâbîler), daha sonra onların peşinden gelenler (tabiûn), daha sonra da onlardan sonra gelenlerdir..."¹⁰⁷

"Ashabımdan hiçbir kimseye sövmeyin. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, sizden biriniz Uhud Dağı kadar altını sadaka olarak verse (bunun sevabı), sahâbîlerden birisinin bir avuçluk sadakasına erişemez (hatta) yarısına bile."¹⁰⁸

"Ashabım konusunda Allah'tan korkun. Onları çirkin sözlerinize hedef etmeyin. Kim onları seviyorsa beni sevdiği için seviyordur."¹⁰⁹

Sahâbîlerin sayısı kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak bu güzide insanların yüz binin üstünde olduğu tahmin edilmektedir. İslâm âlimleri, sahâbe hayatları üzerinde titizlikle durmuş ve her birinin hayat hikayelerini tespit etmeye çalışmışlardır.

---

¹⁰⁵ Âl-i İmrân 3/110.

¹⁰⁶ el-Fetih 48/18.

¹⁰⁷ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-sahîh* nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: 1956), Fedâilu's-Sahâbe, 210,215.

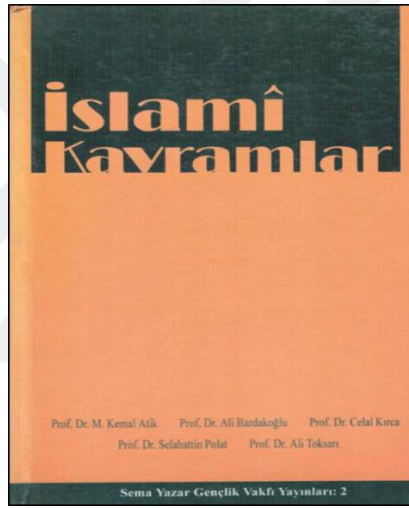
¹⁰⁸ Müslim, *Fezailu's-Sahâbe*, 222.

¹⁰⁹ Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebü Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: 1985.), 5/54-57.

Başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere, hadis ve rical kitapları yanında müstakil olarak bu konuda yazılan başlıca eserler şunlardır:

- 1) *et-Tabakâtü'l-kübrâ li-İbn Sa'd* (öl. 230/845),
- 2) *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb-en-Nemerî* (öl. 463/1071),
- 3) *Üsüdü'l-gâbe-İzzeddin İbnü'l-Esîr* (öl. 630/1233),
- 4) *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe- İbn Hacer el-Askalânî* (öl. 852/1449),¹¹⁰

2.4.1.12. İslâmi Kavramlar

Fotoğraf 17: İslâmi Kavramlar (Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, Ankara, 1997)

Mehmet Kemal Atik'in *İslâmi Kavramlar* isimli eseri, İslâm'ın teolojik, hukuki ve ahlaki temellerini derinlemesine ele alan müşterek bir eser olarak literatüre katkı sağlamaktadır.

İslâmi Kavramlar adlı bu eser, inanç, ibadet, ahlak, günlük yaşayış ve insani ilişkilerle ilgili temel dini kavramları, kural ve değerleri ilmi bir metotla ortaya koymayı ve neticede bu kavramlarla alakalı, okuyucuya sağlıklı doğru ve objektif bilgi

¹¹⁰ Mehmet Kemal Atik, *Sahâbiler Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1989), 11.

vermeyi amaçlamaktadır. Bir başka ifade ile bu çalışma okuyucuya tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf başta olmak üzere temel İslâmi bilimlerin konularını içeren dini kavramları ve değerleri açık ve anlaşılır bir dil ile sunmayı hedeflemiştir.

Ayrıca, bu eser hazırlanırken bin yıldır aynı coğrafyada birlikte yaşamış; inançta ve düşüncede aynı doğruları paylaşmış insanlarımızın iman ve ruh dünyalarına hitap eden konulara ve aforoz, Brahmanizm, Budizm, engizisyon v.s, gibi İslâmla doğrudan ilgisi olmayan fakat bugünün dünyasında Müslümanların inanç ve düşünce dünyasını ilgilendiren bazı kavramlara da yer verilmektedir.

Bu eser 765 sayfadan oluşmaktadır. Ele alınan kavramlar ve değerler kökeni itibari ile Arapça ve Farsça ise önce sözlük daha sonra da terim anlamları verilerek açıklanmıştır. Şayet bir kavram, Kur'ân'da doğrudan lafız ve anlam olarak geçiyorsa bu takdirde ilgili âyetler çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir. Aynı yöntem hadisler için de uygulanmıştır. Hadisler genellikle *Kütüb-i Sitte* çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra kavramın geçtiği İslâmi bilim dallarındaki terim anlamları hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmada müellife ait olan başlıca maddeler;

Âdiyât Sûresi: 11 âyetten meydana gelen bu sûre İbn Mes'ûd, Câbir, Hasan, İkrime ve Atâ'ya göre Mekke'de; Enes b. Mâlik, Katâde ve İbn Abbas'tan gelen rivayetlere göre ise Medine'de nazil olmuştur (r.a.). Rivayete göre, bu sûre, süvari takımının hayatta olduklarını haber vermek, müjdelemek ve münafıkları tekzip etmek için nazil olmuştur.¹¹¹

Ad koyma: Yeni doğan çocuğa veya yeni Müslüman olan kimseye İslâmi geleneklere göre isim verilir. Hz. Peygamber "isyankâr" anlamına gelen "Asiye" adındaki bir kızın ismini "güzel" manasına gelen "Cemile" olarak değiştirmiştir. Firavun, Karun gibi zalimlerin adlarını da koymayı yasaklamıştır. Buradan da anlaşılıyor ki isim koymada esas olan prensip insana anlamı en iyi olan, kişiyi iyiliğe, güzelliğe teşvik edecek isimler koymaktır.¹¹² Nitekim bir hadis-i şerifte "Siz de

¹¹¹ Mehmet Kemal Atik, *İslâmi Kavramlar*, (Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997), 13.

¹¹² Atik, *İslâmi Kavramlar*, 14.

kıyamet gününde hem kendi adınızla hem de babalarınızın adıyla çağrılacaksınız; bu sebeple kendinize güzel adlar koyun"¹¹³ buyrulmuştur.

Ahid: Ahid kelimesi yemin, misak, bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, talimat vermek, birine söz vermek, anlaşma yapmak anlamlarında kullanılan bir terimdir.¹¹⁴

Akıl: Sözlükte bağlamak, engellemek, tutmak, alıkoymak gibi anlamlara gelen akıl kelimesi; insanların tehlikeye düşmesine, helak olmasına engel olan, insanı insan yapan, ona düşünme, kavrama ve bilgi elde etme gücü veren bir cevherdir. Akıl, eşyanın güzellik, çirkinlik, mükemmel ve noksaniyle ilgili sıfatını idrak eden, ifade eden özelliktir. İyiyi kötüden ve güzeli çirkinden ayıran bir güçtür.¹¹⁵

Kur'ân'ın birçok âyetinde aklını kullanamayanların sorumlu tutulacağı, aklını yerli yerince kullananların ise kazanç elde edeceği vurgulanmıştır. "*Onlar sağırlar, dilsizler, körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.*"¹¹⁶ Bu ve bunun gibi birçok âyet aklını kullanmanın önemine işaret etmektedir.

Hadislerde geçen akıl kelimesi deveyi veya başka bir şeyi bağlamak, anlamak, diyet vermek, kavramak ve bilmek gibi anlamlarda da kullanılır. Hz. Peygamber (s.a.v.) "akıllı" anlamında "keyyis" sözcüğünü kullanmıştır. Keyyis, nefsinin kontrol altına alıp ölümden sonraki ebedi hayatı için hazırlanan kimsedir.

Marifet: Tanımak, bilgi, tecrübe ve ameli bilgi, aşinalık anlamlarına gelen bu sözcük tasavvufî bir terim olarak Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında şüphe götürmeyecek bir bilgiye sahip olmak demektir.¹¹⁷

Kuşeyrî (öl. 465/1072) marifeti şöyle anlatıyor: "Alimlere göre marifet ilim manasıdır." Onlara göre ilim bir marifettir. Allah'ı bilen herkes ariftir. Her arif de âlimdir. Marifet aynı zamanda sonsuz bir mutluluk kaynağıdır.

Burada kaydetmediğimiz maddelerin bazıları ise şunlardır: Ahd-i Atîk, Ahd-i Cedîd, Alevî, Âmin, A'râbî (Bedevî), Arefe, Ârif, Arş, Ashâb-ı Suffe, Asr Sûresi, Aşk,

¹¹³ Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, (İstanbul: Şamil, 2021) "Edep", 61.

¹¹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar, 2023) "Ahid"

¹¹⁵ İsfahânî, "Akıl", 342.

¹¹⁶ el-Bakara 2/171.

¹¹⁷ Atik, *İslâmî Kavramlar*, 471.

Âyet, Âyetü'l-Kürsî, Bahâlik, Bayrak, Bayram, Bektâşîlik, Berâat Gecesi, Besmele, Çile, Dergâh, Dervîş, Devran, Duhâ Sûresi, Ehl-i Beyt, Ehl-i Dil.¹¹⁸

Eserde alfabetik sıra takip edilmiştir. Dili sade olmakla beraber, maddeler ayrıntılı olarak ele alınmış, okuyucunun tam istifade etmesi amaçlanmıştır. Esere katkı sağlayan diğer yazarların isimleri ise şöyledir: Prof. Dr. Ali Bardakoğlu, Prof. Dr. Celal Kırca, Prof. Dr. Selahattin Polat, Prof. Dr. Ali Toksarı.

2.4.2. Makaleleri

2.4.2.1. Molla Hüsrev'in Tefsir Anlayışı ve Metodu

Bu makalede yazar, Molla Hüsrev'in Kur'ân'daki ilahi hazinelerin anahtarının Fâtiha Sûresi olduğunu, Mekke'de ve Medine'de iki defa nazil olması hasebiyle, değerinin çok yüce olduğundan söz ettikten sonra; Molla Hüsrev'in Kur'ân tefsiri üzerine yaklaşımlarını ve metodolojisini incelemektedir.

2.4.2.2. Kur'ân'da Lût Kavmi ve Düşündürdükleri

Orta ve Güney Afrika'da gündeme gelen ve giderek ürkütücü boyutlara ulaşan AIDS hastalığının yaygınlaştığı yıllarda yazılan bu makalede yazar, Kur'ân'dan Lût (a.s.) ve kavmi hakkındaki âyetleri incelemiştir.

Makalede, Kur'ân'da bahsi geçen Lût kavminin kıssası ve bu kıssanın yarattığı etkiler ele alınmakta, Lût (a.s.) ve kavmi hakkında Kur'ân'ın verdiği mesajlar, tıp doktorlarının da yorumları alınarak incelenmektedir. AIDS'ten kurtulmanın yolunun İslâm ahlakının öne sürdüğü yaşam biçimlerine sahip çıkmak olduğu vurgulanmaktadır.

Bilindiği üzere, Lût (a.s.) peygamber olarak gönderildiği kavmini, ahlaki sapkınlıkları nedeniyle uyarıp doğru yola çağırmıştır. Ancak kavmi, bu uyarılara kulak asmamış ve sonunda helak olmuştur.

Bu kıssa, insanlara ahlaki değerleri hatırlatmak ve sapkınlıklardan kaçınmalarını sağlamak amacıyla anlatılmaktadır. Kur'ân'da İslâm'dan önce yaşamış insanlığın eski çağlarına ait pek çok tarihi olaylar anlatılmıştır. Bunlar içerisinde

---

¹¹⁸ Atik, *İslâmi Kavramlar*, 1/760.

peygamberlere ait kıssalar büyük yer tutmaktadır. Hz. Âdem, ve iki oğlu, Hz. Nûh, Sâlih, İbrâhim, İsmâil, İshak, Lût, Ya'kûb, Yûsuf, Şuayb, Mûsâ, Dâvûd, Süleyman, Eyyûb, Yûnus, Zekerriyâ, Yahyâ ve İlsâ (a.s.) gibi peygamberler ve verdikleri mücadeleleri, kavimlerinin sosyal, siyasi, ekonomik ve ahlaki sistemleri, saadet ve bunalım dönemleri, başarı ve yenilgileri, izzet ve zilletleri, tarihi maceraları, yaşadıkları coğrafi şartları ile adil ve zalim yöneticilerin iyilik ve kötülükleri örnekler verilerek anlatılmaktadır.

Kur'ân'ın bu kıssaları zikretmesinin amacı, tarihi bir olayı dile getirerek geçmiş hayranlığını telkin etmek veya geçmiş düşmanlığı aşılacak değildir. Onun gayesi, insanlığın mazisini tanımasını, sebep ve sonuçlarıyla birlikte onları kavraması ve onlara hükmeden ilahi sünnetleri keşfetmesini sağlamaktır. Bu da insanın geriye gitmesi anlamına gelmez. Zaten geçmiş ister iyi ister kötü olsun, bir daha geri gelmez. Kur'ân insanlığın geriye dönüp bakmasını, Allah'a başkaldıranların akıbetlerinin ne olduğunu, din ve dünya görüşlerini, ahlak telakkilerini, kısacası bir milleti, millet yapan, var veya yok eden unsurların neler olduğunu bilmesini ister.

Kur'ân, tarihi olayları zikrederken makul olmayan hiçbir esası anlatmaz. Aksine ahlak esaslarını nakleder. Fazilet yolundan ayrılmayıp, iyilik yolunda yarışmayı, kişiyi, toplumu fazilet derecesine çıkmada, erişmede ve yükselmede aydınlatmayı, kibir ve gururdan sakınmayı, taşkınlığa düşmemeyi, şehvet hislerine hâkim olmayı öğretir. Çirkin ve kötü yollara düşenlerin kötü akıbeti, Hz. Lût'un kavminin akıbeti örnek gösterilerek anlatılır. Makalede bu uyarılar geniş bir şekilde tahlil edilmiş, AIDS hastalığından kurtulmanın yolunun da ahlaklı bir yaşantı sürdürmek olduğu, tıp uzmanlarınca da onaylandığı ifade edilmektedir.¹¹⁹

2.4.2.3. Te'vîlâtü'l-Kur'ân Çerçevesinde Mâtürîdî'nin Müteşâbih Âyetleri Anlayışı

Bilindiği üzere, Âl-i İmrân Sûresi'nin yedinci âyeti, Kur'ân-ı Kerîm'in temel anlamlarını barındıran muhkem âyetleri ve daha çeşitli anlamları olan müteşâbih

---

¹¹⁹ Mehmet Kemal Atik, "Kur'ân'da Lût Kavmi ve Düşündürdükleri", *ERÜ Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, (1988), 287-308.

âyetleri olduğunu ifade etmektedir. İlimde derinleşmiş olanlar, bu âyetleri anlar ve şöyle derler: “Ona inandık, hepsi rabbimizin katındandır.”

Bu âyet, Kur’ân’ın derin anlamını anlamak isteyenler için bir yol gösterici olarak görülmektedir. İlimde derinleşmiş olanlar, bu âyetleri anlayarak iman etmektedirler.

Tefsir geleneğinde önemli bir tartışma noktası olan müteşâbih âyetlerin anlamı ve yorumu konusu Mâtürîdî’nin (öl. 333/944) *Te’vilâtü’l-Kur’ân* adlı eserinde ele alınmaktadır. “Müteşâbih âyetlerin tevilini ancak Allah bilir; bir de bu inceliği yalnız akliselim sahipleri düşünüp anlar.” şeklinde Mâtürîdî’nin yaklaşımı, Kur’ân’ın akli desteklemek için geldiği hükmünün bu âyetle de sabit olduğu düşüncesi, bu makalede geniş bir şekilde ele alınmaktadır.¹²⁰

2.4.2.4. Necmeddîn Dâye’de Bilginin Kaynağı Meselesi

Atik, bu makalesinde Hicri VI. Asrın sonu ile VII. Asrın ilk yarısında yaşayan, ömrünün büyük bir kısmını Anadolu topraklarında geçiren ve İşârî tefsirler arasında oldukça önemli bir yeri olan *Bahrü’l-hakâ’ik ve’l-me’ânî fi tefsîri’s-seb’i’l-mesânî* adlı meşhur tefsiri yazmış olan Necmeddîn-i Dâye’de bilginin kaynağı meselesini konu almaktadır. Necmeddîn Dâye’nin bilgiyi, marifet sözcüğü ile tanımladığını, Allah’ın dünya hakkındaki bilgisi, insanın yaratıcı hakkındaki bilgisi, kulların dünya hakkındaki bilgileri gibi bilgileri de “marifet” terimi üzerinden açıkladığını kaydeder.

2.4.2.5. Kur’ân’a Göre Tanrı Tasavvuru

Bu makale, Kur’ân’daki Allah kavramını ve Tanrı’nın Kur’ân’da nasıl tasvir edildiğini incelemektedir ve şu ifadelere yer verilmektedir:

“Kutsal kitaplar Yaraticının ne olduğunu tanımlamış ve isimlendirmiştir. Ancak bu tanımlar ve isimler, kutsal kitapların ortaya çıktığı dönemde insan aklının genel yapısına ve yeteneklerine göre oluşturulmuş ve verilmiştir. İnsanın düşünce süreci geliştikçe kutsal kitaplarda inanılan yaratıcının adı ve şekli de değişmiştir. Kur’ân’ın indirilmesinden bu yana geçen 23 yıl boyunca Yaratıcı farklı isimler altında ve farklı konuşmalarla ortaya çıkmıştır. Mesela Kur’ân, Allah’ı eli, yüzü, kulağı ve gözü olan bir varlık olarak

¹²⁰ Mehmet Kemal Atik, “Te’vilâtü’l-Kur’ân Çerçevesinde Mâtürîdî’nin Müteşâbih Âyetleri Anlayışı”, *ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, (1989), 45-55.

sunarken, Allah'ı yeteneklerine, aklına ve zekasına göre insan seviyesine getirmek isteyenlerin beklentilerine göre tarif eder.”

Atik, bu makalesinde, 23 yıllık vahiy sürecinin sonunda Kur'ân'da türlü sıfatlarla açıklanmış olan Yaratıcı, şu âyetin mecazlı ve simgesel deyiimiyle tanımlanmaktadır.

“Allah göklerin ve yerin nurudur; O'nun nuru, içinde çırağ bulunan bir kandile benzer. Çırağ bir cam içindedir; cam da sanki ışıldayan bir yıldızdır. Doğuda ve batıda yetişmeyen bir zeytin ağacından yakılır; ateş dokunmasa da yağı hemen ışık verir; O nur üstüne nurdur...”¹²¹.

“İlk çağlardan beri, tüm doğu ve batı âleminde görülen din ve tarikatların pek çoğunda olduğu kadar da ilahi dinlerde ışın, ışık ve nur deyimleri, Tanrısal ve kutsal yüceliğin sıfatı, hatta bazen de kendisi olarak kullanılmıştır. Tanrı'yı görmüş olduğunu iddia edenlerin bilinçlerinde kalan son izlenim, gözleri ve ruhları kamaştıran ışın ve nurdan ibarettir. Bunun anlamı, var olan her şeyde sözle ifadesi mümkün olamayan Allah'ın varlığının görülebilen işareti oradadır demektir. Gökyüzündeki kuşlarda, akan sularında, hoş, güzel bir yüzde, rüzgârda hareket eden bir yaprakta, açan çiçekte, misk kokulu gülde ve yaşamına renk katan ve bize derin bir mutluluk veren tüm olgularda Allah'ın kudreti vardır.”¹²²

2.4.2.6. Radikal Söylemlerde Kullanılan Dini Kavramlara Kur'ân Açısından Yaklaşım

Bu makale, özellikle Kur'ân referanslı kavramların radikal İslâmi hareketlerde nasıl kullanıldığını açıklamak ve bu kavramların anlamlarını tespit etmek amacıyla yazılmaktadır.

Makalede, radikal eylemlerin ortaya çıkış tarihi, radikal kelimesinin kökeni, bu sözcüğün İslâmi inanışlara sahip olanlara nasıl hamledildiği detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Bu kavramlar arasında radikal söylemlere teşmil edilen "cihat, hüküm, halife, hizb, mülk, küfür, şura, itaat, şeriat, tevhit, ümmet, Daru'l İslâm, Daru'l harb" gibi

¹²¹ Nûr, 24/35.

¹²² Mehmet Kemal Atik, “Kur'ân'a Göre Tanrı Tasavvuru”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (2006), 1-27.

ifadeler bulunmaktadır. Atik'in çalışmaları, bu kavramların Kur'ân'daki anlamlarını ve radikal İslâmi hareketlerin yapısal ve düşünsel özelliklerini belirlemeye yöneliktir.

2.4.2.7. Âşık Mahzûnî Düşüncesinde Tanrı ve İnsan Sevgisi

Bu makalede, 2007 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı ile KSÜ İlahiyat Fakültesinin düzenlediği Kutlu Doğum Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

Atik, bu tebliğinde Âşık Mahzûnî'nin yaşamını, kişiliğini, şiirlerini ve düşüncelerini dile getirmektedir. Ancak, Tanrı ve insan sevgisine dair yönünü bir ilahiyatçı olarak ilk kez burada değerlendirmektedir.

Bu tebliğinde Atik şunları dile getirmiştir:

“Mahzûnî'nin şiirlerinde Hakikat (Tanrı), hikmet ve sevgi aradık. Amacımız şairin bu yönlerini halkımıza taşımak, Tanrı ile insan, insanla insan arasındaki kurduğu bağı mevcutluğunu ortaya koymaktır. Türk ulusunun bugünü ve yarını üzerinde kafa yoran bir ozanın düşüncelerine yansıyan Allah ve insan sevgisini bu yazımızda sunmaya çalıştık. Mahzûnî 17 Kasım 1939 yılında Kahramanmaraş'ın Afşin'e bağlı Berçenek Köyünde dünyaya geldi. Daha küçük yaşta babası onu Lütfü Efendi adında bir zata Kur'ân eğitimi almak için gurbete gönderdi. Burada Kur'ân öğrendi. Dini havayı teneffüs etti. Bir gün sabah dersinde, hocasından Hz. Ali'nin şu sözlerini dinledi: 'Nefsin için razı olduğun şeyi bırak. Gafletten uyan, acele etmekten vazgeç, ölümü hatırla; övünmeyi ve kibri bırak. Varacağın yer Yüce Yaraticının huzurudur ne ekersen onu biçersen ne yaparsan onu bulursun. Bugün ne hazırladınsa yarın sana o sunulur. Ey oğul! Dinleyip işitenden ol. Sakın tembel olma çalış. Öfkene sahip ol; başkasının aybını gizle. İnsanlara iki yüzlü görünme; onlar arasında iki yüzlü davranma. Kendine gel de bunları iyi düşün. Gerçek Mümin kanaatkâr, hassas ve şefkatli davranandır.' Mahzûnî, Hocasından daha sonra Şeyh Galip'in şu sözünü dinledi: 'Hoşça bak zatına sen. Sen alemün özetisin; dünyalara değersin sen. Ama kendi değerinden kendinin haberi yoksa elden ne gelir'. Mahzûnî, hocasının sunduğu bugünkü armağanından içini dolduran sevinci sözcüklerle parçalamaktan korkuyormuş gibi, hiçbir şey söylemeden eğilip bir selam verdi ve geri geri yürüyerek huzurdan ayrıldı. Hava serinlemişti. Bir an üşüyen ellerini, üzerinde eski püskü bir elbisenin yırtık pırtık cebine sokmuş düşünüyordu: 'Kur'ân'ı okuyabiliyorum, ama kendime dair hiçbir şey bilmiyorum' dedi. Evet o daha çok küçüktü ama yüreğinde dünyanın yüreğinin atacağı bir zamanın geleceğini ve bu ateşin kıvılcıklarının da hakikate susamış yüreğini alevlendireceğini seziyordu. Çünkü içinde başkalarının hüznü vardı. Onları kendi hüznü gibi görüyordu.’”¹²³

¹²³ Mehmet Kemal Atik, “Âşık Mahzûnî Düşüncesinde Tanrı ve İnsan Sevgisi”, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9, (2007), 1-11.

Makalede Âşık Mahzûnî'nin yaşamı, kişiliği, şiirleri ve düşünceleri ele alınmaktadır. Onun sanatında önemli bir yer tutan vatan sevgisi, teröre karşı olan nefreti ile insanlara duyduğu şefkat dile getirilmektedir.

2.4.3. Çevirileri

2.4.3.1. Kur'ân'ın Mahlûk Olmadığı Dogması

Bu tercüme, Rus oryantalist L.İ. Klimoviç'in *Kur'ân Hakkında* kitabının II. Bölümünü içermektedir. Yazar, Kur'ân'ın yaratılmış bir metin olup olmadığı üzerine teolojik bir tartışmayı ele almaktadır. Özellikle meşhur Arap şairi ve filozofu Ebü'l-Alâ'Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Maarrî (öl. 449/1057)'nin fikirleri esas alınarak konu geniş bir perspektifte incelenmiştir.

Makaleden bir pasaj şu şekildedir:

“Mu'tezile'ye göre Kur'ân'ı Allah yarattı. Kur'ân'ın ezeli olduğunu ve yaratılmadığını söylemek, ona Allah sıfatı vermek diğer bir ifadeyle Allah'la beraber ikinci bir tanrıyı benimsemekle eşdeğer olur. Mu'tezililer Kur'ân'ı genellikle alegorik (mecazi) açıdan anlatıp kendilerinin muhalifleri olan Sünni din bilginlerini (Ortodoksları) iki tanrılı diye adlandırdılar. Onların görüşlerini, Hristiyanların İsa ve O'nun tek tanrı inancı hakkındaki bilgi ile karşılaştırdılar. Teolog Mu'tezililerin delillerine göre Ortodoks Sünnilerin bu fikirleri İslâm'ın 'Aslu't-Tevhid' yani, Allah'ın varlığını birlemek esasını bozmuş oluyorlardı. İslâm'daki rasyonalist akımın taraftarları olan Mu'tezililer çok geçmeden bilim ve edebiyata önem veren, aynı zamanda çok sert bir yönetici olan Abbasi Halifesi Me'mûn (öl. 813-833)'un desteğini aldılar. İnsan ihtiyarını/iradesini bununla birlikte melek, iblis-şeytan'ın hürriyetlerinin de bulunduğunu, Kur'ân'ın ezeli olmayıp Allah'ın yarattıkları şeylerden biri olduğunu kabul eden ve Allah'ın sıfatlarını (Antropomorfoloğunu) reddeden Mu'tezililerin görüşleri, Me'mûn'un halifeliği döneminde devletin en önemli doktrini haline geldi. Bu fikirleri kabul etmeyenlere karşı devlet güç kullandı. Buna 'mihne' denmektedir. Bu durum, Me'mûn'un iki varisi ve Vasık halifelerin yönettiği zamanla alakalıdır/zamanına aittir. Halife Mütevekkil (öl. 847-861) döneminde ise Mu'tezili görüş küfür olarak kabul edilerek ortadan kaldırıldı. Böyle olmasına rağmen, İslâm'ı antik felsefesiyle bağdaştırmaya çalışan Mu'tezililer, Kur'ân hakkındaki görüşlerini çekinmeden söyleyerek Doğu düşünce tarihinde derin iz bıraktılar. Ancak, Sünni görüşlere karşı yapılan tenkitler Mu'tezili görüşten önce de vardı. Mesela Şair Beşşâr b. Bürd (öl. 167/783-84)'ün, Basra'da kalabalık bir toplantıda çağdaşı olan şairlerin, ozanların şiirlerini dinledikten sonra onlara, 'bu şiirler Kur'ân'ın herhangi bir sûresinden daha güzel' dediği bilinmektedir. el-Beşşâr b. Bürd'ün çağdaşı olan Ebü'l-Atâhiye (öl. 210-825 [?]) Kur'ân'ın mahlûk olduğunu kabul ederek yazmış olduğu kendi şiirlerinin

bazılarının, Kur'ân âyetlerinden ve sûrelerinden üstün olduğunu iddia ediyordu."¹²⁴

2.4.3.2. Tevrat, İncil ve Kur'ân'da İmanın Birliği ve Dinlerin Birlikteliği

İslâm tebliğ edilmeye başlandığında Mekke'de bazıları Arap edebiyatını Kur'ân'a benzetiyordu ve buna karşı çıkan şairler de vardı. Makalede, İslâm öncesi Arap ırkçılığının (kabilecilik), Halife gücüyle ortadan kaldırılan kölelik anlayışını ve eski gelenekleri ortadan kaldırmanın kolay olmadığı belirtiliyor. Bu kültüre dayalı düşünceler; Kanıt olarak gösterilebilecek eski Arapça eserler arasında Ebu Ferec el-İsfahânî (897-967) meşhur *Kitabu'l Aghani* adlı eseri yer almaktadır.

Arapçadan yapılan bu çeviri: Christof Cebbare ed-Dimeşk'nin *Vifaku'l-Edyan ve. Vahdetu'l-İman fi't-Tevrati Ve'l-İncili ve'l-Kur'ân* adlı Arapça yazılmış kitabını (1-64 sayfa) içermektedir.

Eser 1895 yılında neşredilmiştir. Eser üzerinde neşir yeri zikredilmemektedir. Kitabın aslını Bakü El Yazmalar Enstitüsü'nde temin ettiğini söyleyen Atik, kitabın yazarının Müslüman bir papaz olduğu hem kitabın önsözünden hem de içeriğindeki Kur'ân'a olan bağlılığından anladığını ifade etmektedir.

Kitabın önsözünden bir kesit şöyledir:

“Bütün varlık alemi sevgi, şefkat ve merhametiyle kuşatan Allah'ın adıyla. Hamt/bütün övgüler, şükürler âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. O Rahman'dır; bütün kullarını sevgisi ve merhametiyle kuşatır, Rahim'dir; kullarına karşı daima şefkatli ve merhametlidir. O, hesap gününün yegâne hâkimidir. Ya Rabbi! Biz seni layık olduğun şekilde tanır, yalnız sana kulluk ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Sen bizi doğru yola ilet. Nimet verdiklerinin yoluna. Gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil. (1/1-7). Bu Fatiha duasından sonra sözlerimi şöyle devam ettirmek istiyorum: Allah birdir. Hak din birdir. Ebediyet birdir. Saadet birdir. Azap birdir. Işık birdir. Karanlık birdir. Hidâyet birdir. Dalalet birdir. Vahiy birdir. Kurtuluş birdir. Helak oluş birdir. Tevrat birdir. İncil birdir. Kur'ân birdir. Hepsinin amacı birdir. Yokluk âlemi birdir. Sonsuzluk âlemi birdir. Her şeyde olan Allah birdir. Her şey ondandır ve onunla vardır. Her şey ondadır ve her şey topluca ona gidecektir. Her başlangıcın aslı ondadır ve her şeyin, gücü olanın sonu ondadır. İnsanların aslı tek Âdem'dir. Anneleri bir Havva'dır. Allah baba birdir. O her şeyin babasıdır. Her şeyin içinde olan sığınağıdır. Allah'tan başka ilah yoktur. Sadece Allah'ta hakikat vardır. Hidâyet sadece ortağı olmayan Allah'tandır. İsmi sonsuza kadar mübarek ve yücedir. Bununla beraber şöyle sorulabilir. Mademki Allah birdir. İbadet tek olan Allah'adır ve yakınlığı istenen O'dur,

¹²⁴ L. İ. Klimoviç, “Kur'ân'ın Mahlûk Olmadığı Dogması”, çev. Mehmet Kemal Atik, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 2003, 161-171.

öyleyse bu dini ayrımlar, mezhebi bölünmeler, düşmanlıklar ve çekişmeler, dini firkalaşmalardan ve mezhebi ayrılıklardan ortaya çıkan diğer birçok kötülükler neden vardır? Benim görüşüm şudur: Farklı bir alan olan insani ilişkilerde ortaya çıkan şeylerin aynısı dini meselelerde de ortaya çıkmaktadır. Bunun izahı şudur. Bu dünyadaki her insanın amacı rahat, nimet içinde ve imkânları genişleyen birisi olarak yaşamaktır. Allah hayatın tüm detaylarını, nimetlerini, lezzetlerini ve imkânlarını nimet ve cömertliğiyle yaratmıştır. Bu dünyadaki her şey, görünen alemlerdeki her şey, yalnızca insanların hayatını kolaylaştırmak, insanlara fayda sağlamak, fırsatlar elde etmek veya tüm bunları bir arada sağlamak için vardır. Ancak bu nesnelere kullanımı ve faydaları konusunda insanlar arasındaki farklar saymakla bitmez. İnsanlar hassas, dünyevi, görünür ve gerekli konularda sonsuz bir şekilde bölünmüş olduklarına göre, sanat, maneviyat, akıl, ezoterik ve ilhamlar herkes için aynı derecede açıkken, ihtiyaçlar ve faydalar açıkça görülebiliyor mu diyebiliriz? Tam tersine, her ne kadar farklı şekillerde, farklı durumlarda sayısız insana duyurulsa, tebliğ edilse de tebliğ edenlerle bilgilendirilenlerin durumları, konuları, şartları ve yetenekleri farklıdır. Gerçeği araştırdığımızda, diğer dinlerden farklı olarak tüm bu dinlerin gerçeği içerdiğini görürüz. Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz: Birincisi, putlara tapan dinler. Gerçek şu ki, Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da iman birliğinin, tabii ilkeleri de dahil olmak üzere pek çok kuralı vardı. Ancak sonraki nesillerde bunlar ortadan kayboldu. Görüldüğü gibi inançlarını en iyi şekilde savunamadılar. Örnek olarak dünyanın en eski ve en büyük milleti olarak Çinlileri gösterebiliriz. Çinliler gelişmelerini birkaç kez sürdürdüler. Eğer belli dini hakikatler, temel prensipler, doğal ve doğru olmasaydı, eğitimleri, ilerlemeleri ve vasıfları bunların nesilden nesile korunmasına imkân verecek olsaydı, Allah'ın rızasını kazandırmasaydı, öyle ya da böyle kaybetmişlerdi. Büyük zenginlikleri, değerleri, medeniyetleri ve yüksek bir medeniyet seviyesiyle şimdiye kadar milyonlara ulaşacak refah seviyeleri... Peki muhteşem sanatlarını 400-500 yıl nasıl koruyabildiler? Çinliler sanatlarını, ibadetlerini, geleneklerini, yaşam tarzlarını ve devletlerini korumaya devam ettiler. Bağlı oldukları ilkeler olmasaydı bugün buldukları yerde olamazlardı. Hint ulusları ve diğer komşu uluslar da aynı ruh halindedir. Gerçek şu ki nesiller boyu korunan gerçekleri içselleştiriyorlar. Diğer milletlerden ve dinlerden üstün oldular. Buna Hıristiyanlar ve Müslümanlar da dahildir. İkincisi, Yahudi dini vahye dayalı en eski dindir. Tarihi yaklaşık 3500 yıl öncesine dayanmaktadır. İsa'dan önce ve sonra yeryüzündeki bütün uluslara karşı savaştılar. Bu durumda 2000'li yıllarda aynı ırktan insanların toplandığı bir devletleri, bir milletleri, belli bir vatanları yoktu; tam tersine, her zaman ve her yerde kendilerine düşman olan ve onları küçümseyen çeşitli milletlerin arasına dağılmışlardı. Bütün bu uzun yıllar süren düşmanlıklara, çatışmalara, dağınkılığa ve zayıflığa rağmen Allah'ın yardımıyla sarsılmazdılar, kendilerini savundular ve gelişmeye devam ettiler ve kadim hedeflerinin gerçekleşmesini beklediler. İnanırları değişmez ilahi gerçekler olmadan, her kıtadaki komşularının düşmanlığı içinde yüzlerce yıl yaşamaları nasıl mümkün olabilirdi? Üstelik inandıkları değişmez ilahi hakikatlerin gücü olmadan, diğer vahiy ehli çokluğuna, onların manevi gücüne, milletlerinin ve devletlerinin gücüne karşı devamlılıklarını nasıl koruyabilirler?"¹²⁵

¹²⁵ Christofirs Cebbar ed-Dımeşki, "Tevrat, İncil ve Kur'an'da İmanın Birliği ve Dinlerin Birlikteliği" Çev. Mehmet Kemal Atik, KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13, (2009), 97-130.

Bu eser, üç büyük İbrahimi dinin kutsal metnlerinin özünü, imanda birliği savunan bir eserdir.

SONUÇ

Mehmet Kemal Atik'in hayatı ve eserleri üzerine yapılan bu çalışmada onun İslâmi ilimler alanında, özellikle de Kur'ân ilimlerinde önemli bir müktesebata sahip olduğu görülmektedir.

Mehmet Kemal Atik'in kıraât ilmiyle eğitimi ve kapsamlı çalışmaları akademik alanda kanaatimizce büyük bir önem teşkil etmektedir. Küçüklüğünden itibaren öğrenme ve kendini geliştirme yolculuğuna çıkması, hıfzını ikmal etmesi, Arapça ve Kur'ân çalışmalarına olan ilgisi, ömür boyu süren bilimsel arayışların temelini oluşturmaktadır.

Medrese eğitimi alıp, ilk, orta ve lise eğitimini tamamladıktan sonra, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünde Osmanlı'nın son dönem reîsülkurrâlarından meşhur Üsküdarlı Ali Efendi, Ağa Camii İmam-Hatibi Hacı Hâfız Rahmi Şenses, Dr. Tayyar Altıkulaç, Dr. Mehmet Ali Sarı, Prof. Dr. İsmail Karaçam gibi isimlerden kıraât, hüsn-ü eda derslerini almış olması onun Kur'ân ilimleri hakkında derin bir vukufiyete sahip olmasını sağlamıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığının çeşitli kurumlarında imamlıktan vaizliğe, müftü yardımcılığından müftülüğe; yurtiçi ve yurtdışında üniversitelerde öğretim üyeliğinden dekanlığa kadar çeşitli görevlerde bulunan Atik, her zaman için inanç ile bilgi arasındaki boşluğu doldurma konusunda ihtiyatlı davranmak gerektiğini savunmuştur.

Mehmet Kemal Atik'in Kur'ân ilimleri konusundaki kapsamlı çalışmaları hem akademisyenler hem de öğrenciler için bir kaynak olma konumundadır.

Atik'in özellikle *Karşılaştırmalı Kur'ân Tarihi* adlı eseri, Kur'ân-ı Kerîm'in vahyedilmesinden bugüne kadar yolculuğunu kapsamlı bir şekilde anlatmış, tarihsel bağlamı, aktarımı ve korunmasına dair ayrıntılara değinmiştir.

Mehmet Kemal Atik'in ahlak, aile ve toplum konularındaki öğretileri ve akademik çalışmaları öğrenciler ve araştırmacılar tarafından incelenmeye ve okunmaya devam ediyor.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Mustafa-Akkuş Murat, “İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'inde Med ve Kasr Konularının İncelenmesi”, *MütefekkirAksaray Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi*, 10, (2023), 345-347.
- Atik, Mehmet Kemal, “Abdullah b. Mes'ûd ve Mushafının Kur'ân Tarihindeki Yeri”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (2005), 1-64.
- Atik, Mehmet Kemal, “Âşık Mahzûnî Düşüncesinde Tanrı ve İnsan Sevgisi”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, (2007), 1-11.
- Atik, Mehmet Kemal, “*Aşkın Âşık'ı Bir Şair Seyrânî*”, Kayseri: Develi Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, 2022.
- Atik, Mehmet Kemal, “Âyet ve Sûrelerin Tevkifiliği Meselesi”, *ERÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/6, (1989), 201-218.
- Atik, Mehmet Kemal, “*Bir Çerkez Köyü Methiye ve Ademey Hâfız Efendi.*” İstanbul: Akra Yayıncılık, 2021.
- Atik, Mehmet Kemal, “Endülüs ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri”, *ERÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/2, (1985), 265-288.
- Atik, Mehmet Kemal, vd. “*Evlîyalar Ansiklopedisi*”, İstanbul: Tercüman, 1990.
- Atik, Mehmet Kemal, “Gazalî'nin Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Metodu”, *Ebû Hâmid Muhammed El-Gazâlî Sempozyumu*, ERÜ Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Kayseri, (1988), 177-181.
- Atik, Mehmet Kemal, *İslâm Dünyasının Açmazları* Ankara: Ankara Okulu Araştırma Yayınları, 2018.
- Atik, Mehmet Kemal. vd. *İslâmi Kavramlar*. Kayseri: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997.
- Atik, Mehmet Kemal, “Kur'ân'a Göre Tanrı Tasavvuru”. *KSÜ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (2006), 1-17.
- Atik, Mehmet Kemal, “Kur'ân'da Lût Kavmi ve Düşündürdükleri”, *ERÜ Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, (1988), 287-308.

- Atik, Mehmet Kemal, vd. “*Kur’ân-ı Kerîm Ansiklopedisi*”, Ankara: Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1988.
- Atik, Mehmet Kemal, “Kur’ân’ın Çağrısını Okuma, Okutma, Akıl ve Kitaptan Yanadır”, *ERÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1996), 1-8.
- Atik, Mehmet Kemal, *Kur’ân Işığında Allah-İnsan İlişkisi*. Ankara: Öncü Basımevi, 2010.
- Atik, Mehmet Kemal, “Molla Hüsrev’in Tefsir Anlayışı ve Metodu”, *Diyanet Dergisi*, 23/4, (1987), 43-51.
- Atik, Mehmet Kemal, “Tefsir ve Kıraât İlmine Dair Yazma Eserler Bibliyografyası”, *ERÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, (1983), 313-350.
- Atik, Mehmet Kemal, “Te’vilâtü’l-Kur’ân Çerçevesinde Mâtürîdî’nin Müteşâbih Âyetleri Anlayışı”, *ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, (1989), 312-332.
- Atik, Mehmet Kemal, “Ubey b. Kâ’b ve Kur’ân İlmindeki Yeri”, *ERÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/4, (1987) 149-177.
- Atik, Mehmet Kemal, “*Yesevi Yolu*”, Kazakistan: Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Yayını, 2001.
- Ayan, Hidayet, “Muhammed b. Ahmed el-Avfi ve Kıraât İlmine Dair Eserleri”, *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2, (Aralık 2023), 137-158.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi ‘u’s-sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı, 1981.
- Ed-Danî, Ebû Amr, *Câmiu’l-beyân fi’l-kırâ’âti’s-seb‘a’l Meşhûre*. thk. Mehmet Kemal Atik, Ankara: TDV, 1999.
- Demirli, Naci, “Abdurrahman Gürses”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1/493, Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Ed-Dımeşkî, Christofirs Cebbar, “Tevrat, İncil ve Kur’ân’da İmamın Birliği ve Dinlerin Birlikteliği”, çev. Mehmet Kemal Atik, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, (2009), 97-160.
- Eraslan, Kemal “*Ahmet Yesevî Divan-ı Hikmet Seçmeler*”, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

- Eraslan, Kemal “*Yesevî'nin Fakr-nâmesi*”, Ankara: Hoca Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2016.
- İsfahânî, Râgıb, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar, 2023.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Muhammed Karru, 6 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1990.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kurâ'ât*, thk. Şevkî Dayf, Kahire: Dâru'l Maarif Mısır, 1980.
- Jeffery, Arthur, “*Kur'ân Tarihi*” çev: Alparslan Sarı-Mehmet Kemal Atik, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (2008).
- Klimoviç, L. İ., “*Kur'ân'ın Mahlûk Olmadığı Dogması*”, çev. Mehmet Kemal Atik, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (2003).
- Klimoviç, L. “*Kur'ân Metninin Oluşumu ve Tertibi*”, çev. Mehmet Kemal Atik, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (2003), 143-158.
- Konukçu, Enver. “*Sayram ve Yesi*” *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1993.
- Köprülü, Fuad “*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*”, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayreddin Karaman-Ali Özek-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş-Ali Turgut. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
- Lester, Toby, “*Kur'ân Nedir?*”, çev. Mehmet Kemal Atik, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (2003), 149-165.
- Öztan, Yılmaz, *Çevre Kirlenmesi*, Trabzon: KTÜ Yayınları, 1985.
- Türkmen, Ömer, “*Kıraât İlminde Tevâtür Olgusuna Farklı Bir Yaklaşım*”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30, (2021), 547-569.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Tuğba SADE

Uyruğu : T.C.

EĞİTİMİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2015
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2013	DİB	Kur'ân Kursu Öğreticisi